

O'ZBEKISTON
RESPUBLIKASI QISHLOQ
XO'JALIGI VAZIRLIGI

QORAQALPOG'ISTON
RESPUBLIKASI
VAZIRLAR KENGASHI

O'ZBEKISTONDA QISHLOQ XO'JALIGINI MOLIYALASHTIRISH: TAHLIL VA MUQOBIL MOLIYAVIY MEXANIZMLAR BO'YICHA TAVSIYALAR

Toshkent | 2024

Ushbu nashrda keltirilgan fikr va hulosalar muallifning o'z nuqtai nazari bo'lib, BMT, shuningdek BMT Taraqqiyot Dasturi va BMTga a'zo davlatlarning rasmiy nuqtai nazari hisoblanmaydi.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Taraqqiyot Dasturi (BMTTD) kambag'allik, tengsizlik va iqlim o'zgarishi sababli paydo bo'lgan adolatsizlikka qarshi kurashda BMTning yetakchi tashkilotidir.

170ta mamlakatdagi keng ekspertlar va hamkorlar tarmog'i bilan faoliyat olib borib, biz odamlar va sayyora uchun muvofiqlashtirilgan, uzoq muddatli echimlarni yaratishga yordam beramiz.

Bizhaqimizda ko'proq ma'lumotni undp.org/uzbekistan saytidan oling yoki @UNDPUzbekistan ni ijtimoiy tarmoqlarda kuzatib boring.

MUNDARIJA

MUNDARIJA	3
KIRISH	4
1. QISHLOQ XO‘JALIGINI MOLIYALASHTIRISH BO‘YICHA XALQARO VA MAHALLIY TAJRIBANI O‘RGANISH	6
1.1.Xorijiy mamlakatlarda qishloq xo‘jaligini moliyalashtirish tahlili.....	6
1.2. Jahon banki moliyaviy ko‘magida fermerlar va agrofirmalarni moliyalashtirish uchun “O‘zbekistonda meva-sabzavotchilikni rivodlantirish loyihasi (2014-2023 yy.)” tajribasi	31
BIRINCHI BOB BO‘YICHA XULOSALAR	33
ILOVALAR	35
2. QISHLOQ XO‘JALIGINI MOLIYALASHTIRISHNING MUQOBIL MEXANIZMLARI BO‘YICHA O‘ZBEKISTON QONUNLARINING TAHLILI	42
2.1. Yashil agrotexnologiyalarni moliyalashtirish uchun O‘zbekistondagi litsenziyaga ega mikromoliya tashkilotlarini baholash	49
2.2. Yashil agrotexnologiyalardan foydalanuvchi fermerlar uchun soliq imtiyozlari: yer va suv solig‘idan ozod qilish uchun muqobillar	56
XULOSA VA TAVSIYALAR	62
ILOVA	64

KIRISH

Bugungi kunda dunyoning deyarli barcha mamlakatlari barqaror rivojlanish sohasidagi global maqsadlarga o'tish va erishish yo'nalishida ish olib bormoqda, uning tarkibiy qismlaridan biri barqaror qishloq xo'jaligi tizimlariga o'tishdir. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining yanada barqaror tizimlarini yaratish ancha qo'shimcha moliyaviy resurslarni talab qiladi.

Bunda faqat davlat moliyalashtirish manbalari yoki xususiy investitsiyalarga tayanilsa, natija noaniq bo'ladi.

Fermer/dehqonlar, qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari, tadbirkorlar va qishloq xo'jaligi faoliyatining boshqa ishtirokchilariga moliyaviy resurslar va vositalardan keng foydalanish imkoniyatini berish agrar sektorning barqaror rivojlanishi va qishloq aholisining ijtimoiy-iqtisodiy farovonligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish muhimligini inobatga olib, O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligida moliyalashtirish tizimi tahlil qilindi hamda xorijiy tajribalar o'rganildi. O'tkazilgan tahlillar asosida qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini moliyalashtirishning yanada samarali muqobil mexanizmlarini implementatsiya qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

Shuningdek, O'zbekistonda mavjud bo'lgan qishloq xo'jaligini moliyalashtirish mexanizmlarining institutsional tarkibiy qismi, xususan, moliya tashkilotlari/institutlari baholandi va shunga mos ravishda ularning faoliyati tanlab olindi va qishloq xo'jaligida moliyalashtirishning yangi yo'nalishlarini implementatsiya qilish bo'yicha pilot loyihalarga kiritish bo'yicha tavsiyalar shakllantirildi.

Ushbu tashabbusning maqsadi qishloq xo'jaligida nodavlat moliyalashtirishning eng yaxshi amaliyotlarini aniqlash va ularni barqaror rivojlanish uchun shart-sharoitlarni yaratish uchun mavjud institutsional bazaning xususiyatlarini hisobga olgan holda O'zbekiston Respublikasi iqtisodiy amaliyotiga implementatsiya qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot bosqichlari:

I bosqich – Qishloq xo'jaligini moliyalashtirish bo'yicha xalqaro va mahalliy tajribani o'rganish.

1. Qishloq xo'jaligida nodavlat moliya instrumentlaridan foydalanish borasida xorijiy mamlakatlar tajribasi o'rganildi;

- fermerlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashdan farq qiladigan qo'shimcha moliyaviy instrumentlar/kreditlash, lizing va moliyalashtirish mexanizmlaridan foydalanish tizimlari tahlil qilindi.

2. 2014-2023 yillarda Jahon banki loyihasini O'zbekistonda amalga oshirish tajribasi o'rganildi;

- respublikada 2014-2023 yillar davomida Jahon banki moliyaviy ko'magida amalga oshirilgan "O'zbekistonda meva-sabzavotchilikni rivojlantirish loyihasi" doirasida fermer va agrofimalarga moliyalashtirish imkoniyatlarini taqdim etish bo'yicha natijalar va amalga oshirish tajribasi tahlil qilindi.

II bosqich – O'zbekistonda qishloq xo'jaligini moliyalashtirish tizimining institutsional tarkibiy qismi tahlili.

3. Mamlakatdagi moliyaviy instrumentlar/mexanizmlar bo'yicha O'zbekistonning qonunchilik bazasi tahlil qilindi;

- mamlakatdagi moliyaviy instrumentlar/mexanizmlar bo'yicha O'zbekistonning mavjud qonunchilik bazasi tahlil qilindi, shuningdek, qishloq xo'jaligida qo'shimcha moliyaviy instrumentlar/mexanizmlardan foydalanish imkoniyatlari aniqlandi.

4. Amalga oshirilgan tahlillar asosida normativ-huquqiy bazani takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi;

- qishloq xo'jaligida yangi moliyaviy vositalardan foydalanish bo'yicha qo'shimcha (nodavlat) moliyalashtirish tizimining me'yoriy-huquqiy va uslubiy bazasiga tegishli o'zgartirishlar kiritish bo'yicha tavsiya va takliflar asoslantirildi.

5. Litsenziyalangan mikromoliya tashkilotlari/institutlari to'g'risidagi ma'lumotlarni to'plash va birlashtirish, shuningdek, ularning yangi moliyaviy vositalarni joriy etishga tayyorligi bo'yicha holatini tahlil qilish;

- O'zbekiston bozorida faoliyat yuritayotgan litsenziyalangan mikromoliya tashkilotlari/institutlari ro'yxati tuzildi. Mikromoliya tashkilotlari/institutlari holatini tahlil qilish asosida qishloq xo'jaligi sektori uchun "yashil" va energiya tejamkor texnologiyalarga e'tibor qaratgan holda, mikromoliya tashkilotlarining revolver fond va boshqa vositalar/mexanizmlarni sinovdan o'tkazishga tayyorligi va kompetentligi bo'yicha takliflar asoslanadi va ishlab chiqiladi.

6. Fermerlar yoki qishloq xo'jaligi kooperativlarini yashil texnologiyalarni joriy etish sharti bilan yer va suv soliqlaridan ozod qilish imkoniyatlari o'rganildi;

- o'z uchastkasida "yashil" muqobil texnologiyalar (quyosh panellari va boshqalar) o'rnatilgan taqdirda fermer yoki qishloq xo'jaligi kooperativlarini yer va suv (yer usti va yer osti suvlari) solig'idan 3-5 yil muddatga ozod qilish imkoniyatlari va sxemalari/mexanizmlarini o'rganish asosida natijalar va tavsiyalar asoslab berildi.

III bosqich – Qishloq xo'jaligida moliyalashtirishning muqobil mexanizmlari bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish va umumlashtirish.

- O'zbekiston uchun respublikaning huquqiy va institutsional xususiyatlarini hisobga olgan holda o'tkazilgan tahlillar asosida ishlab chiqilgan qishloq xo'jaligida moliyalashtirishning muqobil mexanizmlarini implementatsiya qilish bo'yicha tavsiyalar asoslab berildi.

1. QISHLOQ XO'JALIGINI MOLIYALASHTIRISH BO'YICHA XALQARO VA MAHALLIY TAJRIBANI O'RGANISH

1.1. XORIJIY MAMLAKATLARDA QISHLOQ XO'JALIGINI MOLIYALASHTIRISH TAHLILI

Qishloq xo'jaligi ko'plab mamlakatlarning milliy iqtisodiyotini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega bo'lib, uning yetakchi tarmoqlaridan biri hisoblanadi. Avvalo, qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish mamlakat aholisini oziq-ovqat bilan ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, ko'plab mamlakatlar qishloq xo'jaligi mahsulotlarining yetakchi eksportchilari hisoblanadi, bu esa eksportdan olinadigan daromadlarni ko'paytirishga va tashqi savdo balansini yaxshilashga yordam beradi. Ekologik va ijtimoiy jihatlarni hisobga olgan holda qishloq xo'jaligini rivojlantirish aholi turmush sifatini yaxshilash va atrof-muhitni saqlashga yordam berishi mumkin.

Shunday qilib, qishloq xo'jaligi oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, ish o'rinlarini yaratish, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, tashqi savdo muvozanatini yaxshilash va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Shu bois mamlakat qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish muhim ahamiyatga ega bo'lib, bunda fermerlarni moliyalashtirish hal qiluvchi ahamiyatga ega. Xususan:

- fermerlarga doimo qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi uchun zarur bo'lgan urug'lik, o'g'it, asbob-uskunalar va boshqa resurslarga sarmoya kiritish uchun aylanma mablag' kerak. Qo'shimcha moliyaviy resurslardan foydalanish imkoniyatining yo'qligi fermerlarning o'zgaruvchan bozor talablariga moslashishiga to'sqinlik qilishi mumkin;
- moliyaviy resurslardan foydalanish fermerlarga qishloq xo'jaligining unumdorligi va barqarorligini oshirishi mumkin bo'lgan yangi texnologiyalar va usullarga sarmoya kiritish imkonini beradi. Misol uchun, bu iqlimga moslashgan qishloq xo'jaligiga o'tish, aniq dehqonchilik usullariga sarmoya kiritish yoki suv yo energiya sarfini kamaytiradigan uskunalarni sotib olish bilan bog'liq holda juda dolzarbdir;
- qishloq xo'jaligi o'z mohiyatiga ko'ra ob-havoning o'zgarishi, bozorning o'zgaruvchanligi va zararkunandalar hujumi kabi omillar tufayli riskli hisoblanadi. Shuning uchun hosilni sug'urtalash yoki kreditlash mexanizmlari fermerlarga ushbu xatarlarni yumshatish va ehtimoliy yo'qotishlardan xalos bo'lishga yordam beradi;
- fermerlarni moliyalashtirish ularga saqlash, qayta ishlash, marketing va taqsimlash uchun resurslarni taqdim etish orqali qishloq xo'jaligida qiymat yaratish zanjirlarini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlaydi. Bu esa o'z navbatida qishloq xo'jaligi sohasining umumiy samaradorligini oshiradi;
- organik dehqonchilik, agromelioratsiya yoki resurs tejoychi qishloq xo'jaligi kabi barqaror qishloq xo'jaligi usullari ko'pincha infratuzilma, ta'lim va texnologiyalarga dastlabki investitsiyalarni talab qiladi.

Shu munosabat bilan, fermerlarni moliyalashtirish qishloq xo'jaligini barqaror rivojlantirish uchun muhim ahamiyatga ega, chunki u fermerlarga qishloq xo'jaligida unumdorlik va daromadlilikni oshirish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslarni taqdim etadi, kapitalga kirishni osonlashtiradi va qo'shilgan qiymat zanjirlarini rivojlantirishga yordam beradi. Fermerlarni moliyalashtirish yanada samarali va barqaror qishloq xo'jaligi tizimini yaratishga sezilarli hissa qo'shishi mumkin.

Endi qishloq xo'jaligini moliyalashtirish bo'yicha mamlakatlarning tajribasini ko'rib chiqamiz.

Rossiya Federatsiyasi

Rossiya Federatsiyasi qishloq xo'jaligini moliyalashtirish tizimini ko'rib chiqib, shuni ta'kidlash kerakki, fermerlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash kuchli va juda rivojlangan, chunki ushbu soha Rossiya iqtisodiyotida muhim rol o'ynaydi, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va qishloq hududlarini rivojlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, qishloq xo'jaligi qishloqlardagi qashshoqlik va tengsizlik muammosini hal qilish orqali ijtimoiy barqarorlikni saqlash, qishloq joylarida ish o'rinlarini yaratish va milliy suverenitetni mustahkamlashga, milliy xavfsizlikni ta'minlash, mintaqaviy tafvutlar va qishloq xo'jaligini rivojlantirishga strategik investitsiyalarni amalga oshirishga yordam beradigan strategik soha sifatida qaraladi. Hukumatning bunday kuchli ko'magi Rossiya qishloq xo'jaligi sektoriga muammolarni hal qilish, hosildorlikni oshirish va mamlakatning oziq-ovqat xavfsizligi va iqtisodiy o'sishiga hissa qo'shishiga yordam berdi.

Rossiya hukumati qishloq xo'jaligi sohasini modernizatsiya qilish va uning raqobatbardoshligini oshirish maqsadida qishloq xo'jaligi tadqiqotlari, texnologiyalar transferi va infratuzilmani rivojlantirishga strategik investitsiyalar kiritmoqda. Innovatsiyalar va texnologiyalarni joriy etishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash Rossiya qishloq xo'jaligining unumdorligi va barqarorligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega.

Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash. Agrar sektorni qo'llab-quvvatlash dasturlari doirasida davlat fermerlarga kreditlar olish uchun kafolatlar yoki subsidiyalar beradi, ular Rossiya Federatsiyasi Qishloq xo'jaligi vazirligi tomonidan vakolat berilgan banklar yoki kredit tashkilotlari orqali amalga oshiriladi. Tijorat kreditlari bo'yicha subsidiyalar va imtiyozlar shaklida federal budjetdan davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning asoslanganligi "Qishloq xo'jaligini rivojlantirish to'g'risida"gi Federal qonunning 11-moddasida o'z aksini topgan¹.

Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanmasa qarz oluvchilarning aksariyati, ayniqsa kichik xo'jalik yuritish shakllaridan (dehqon (fermer) xo'jaliklari, shaxsiy yordamchi xo'jaliklar, yakka tartibdagi tadbirkorlar, oilaviy fermalar) "kredit qopqoniga" tushib qolishga mahkumdur, chunki kreditlar bo'yicha foizlar va garov ta'minoti shartlari qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining ob'ektiv yuqori tavakkalchiligi va past rentabellik tufayli ko'pchilik kichik qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari uchun bajarib bo'lmaydigan holatdir. Fermerlar uchun maxsus kredit dasturlari ham mavjud.

Bundan tashqari, davlat qishloq xo'jaligini moliyalashtirishda qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga grant va subsidiyalar berish mexanizmidan faol foydalanmoqda. Shuningdek, fermerlar o'z faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlash uchun davlat yoki boshqa tashkilotlardan grant va subsidiyalar olishlari mumkin.

Subsiyalar. Xususan, Rossiya Federatsiyasi Hukumatining 2012 yil 14 iyuldagi "Qishloq xo'jaligini rivojlantirish va qishloq xo'jaligi mahsulotlari, xomashyo va oziq-ovqat bozorlarini tartibga solish davlat dasturi to'g'risida"gi 717-son qarori qabul qilindi².

Ushbu Davlat dasturi tadbirlarini amalga oshirish doirasida qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari Davlat dasturiga kiritilgan davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning turli yo'nalishlari bo'yicha Rossiya Federatsiyasi sub'ektlarining budjetlariga subsidiyalar berish qoidalari asosida subsidiyalar olishlari mumkin.

¹ Федеральный закон РФ «О развитии сельского хозяйства» от 29.12.2006 № 264-ФЗ Ст. 11. Государственная поддержка кредитования в сфере развития сельского хозяйства // Консультант Плюс. URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_64930/

² <https://mirror2.garant.ru/webclient/navigation.dsp?PHPSESSID=tt7hjec7bl6mta878vje128de6&number=0&page=1>

Davlat dasturida 2024 yilga qadar agrosanoat majmui mahsulotlarini eksport qilish bo'yicha loyihaning hayot siklining barcha bosqichlarida moliyaviy va nomoliyaviy qo'llab-quvvatlashning yaxlit tizimini yaratish nazarda tutilgan.

Biroq, ta'kidlash joizki, Davlat dasturida dasturni federal budjetdan moliyalashtirish hajmlarini oshirishdan tashqari, barcha darajadagi budjetlar mablag'lari hisobidan ham budjetdan tashqari moliyalashtirishni jalb qilish va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan foydalanish nazarda tutilgan.

Masalan, federal budjetdan Rossiya Federatsiyasi sub'ektlari budjetlariga subsidiyalarni taqdim etish va taqsimlash quyidagi yo'nalishlarga qaratilgan:

- agrosanoat kompleksining ustuvor yo'nalishlarini qo'llab-quvvatlash va xo'jalik yuritishning kichik shakllarini rivojlantirish;
- Rossiya kredit tashkilotlaridan olingan kreditlar va qishloq xo'jaligi kredit iste'mol kooperativlaridan olingan qarzlarni bo'yicha foizlarni to'lash xarajatlarining bir qismini qoplash;
- moyli ekinlar yetishtirishni ko'paytirishni rag'batlantirish;
- qishloq turizmini rivojlantirish;
- kartoshka va sabzavot yetishtirishni ko'paytirishni rag'batlantirish;
- agrosanoat majmuidagi investitsiya kreditlari (qarzlari) bo'yicha foizlarni to'lash xarajatlarining bir qismini qoplash;
- donli ekinlar yetishtiruvchilarga donli ekinlarni yetishtirish va sotish xarajatlarining bir qismini moliyaviy ta'minlash (qoplab berish);
- qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash ob'ektlarini tashkil etish va (yoki) modernizatsiya qilish uchun to'g'ridan-to'g'ri sarflangan xarajatlarning bir qismini qoplash;
- Rossiya Federatsiyasi veterinariya laboratoriyalari sub'ektlarining milliy akkreditatsiya tizimida akkreditatsiyadan o'tishi uchun shart-sharoitlar yaratilishini va (yoki) ularning akkreditatsiya sohasini kengaytirishni moliyaviy ta'minlash.

Grantlar. Davlat dasturi doirasida grant oluvchiga xo'jalikni tashkil etish va (yoki) rivojlantirish loyihasini amalga oshirish uchun taqdim etiladigan "Agrostartap" grantini topshirish shaklida moliyalashtirish mexanizmi ishlab chiqilgan, xususan:

a) mahsuldorlikning go'sht yoki sut yo'nalishidagi qoramollarni ko'paytirish bo'yicha – 7 mln so'mdan oshmaydigan, biroq xarajatlarning 90 foizidan ko'p bo'lmagan miqdorda;

b) mahsuldorlikning go'sht yoki sut yo'nalishidagi qoramollarni ko'paytirish bo'yicha, agar "Agrostartap" grantining bir qismidan grant oluvchi a'zo bo'lgan qishloq xo'jaligi matlubot kooperativining bo'linmas jamg'armasini shakllantirish maqsadlarida foydalanish nazarda tutilgan bo'lsa, – 8 mln so'mdan oshmaydigan, biroq xarajatlarning 90 foizidan ko'p bo'lmagan miqdorda;

v) xo'jalikni tashkil etish va (yoki) rivojlantirish loyihasining boshqa yo'nalishlari bo'yicha – 5 mln so'mdan oshmagan, biroq xarajatlarning 90 foizidan ko'p bo'lmagan miqdorda;

g) xo'jalikni tashkil etish va (yoki) rivojlantirish loyihasining boshqa yo'nalishlari bo'yicha, agar "Agrostartap" grantining bir qismidan grant oluvchi a'zo bo'lgan qishloq xo'jaligi matlubot kooperativining bo'linmas jamg'armasini shakllantirish maqsadlarida foydalanish nazarda tutilgan bo'lsa, – 6 mln so'mdan oshmaydigan, biroq xarajatlarning 90 foizidan ko'p bo'lmagan miqdorda.

Biroq, shuni ta'kidlash kerakki, so'nggi yillarda Rossiyada fermerlarni **nodavlat moliyalashtirish tizimi** juda faol rivojlanmoqda. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash qishloq xo'jaligi sohasida muhim rol o'ynasa-da, fermerlarni moliyalashtirish manbalarini, shu jumladan nodavlat moliyalashtirish variantlarini diversifikatsiya qilish tendensiyasi ortib bormoqda. Ushbu siljish qo'shimcha kapitalga bo'lgan ehtiyoj, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish va jahon bozorida raqobatbardoshlikning oshishi kabi turli omillar bilan bog'liq.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, Rossiya Federatsiyasida qishloq xo'jaligini nodavlat moliyalashtirish tizimlari fermerlar va qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga qo'shimcha moliyaviy resurslarni taklif qiluvchi quyidagi institutlarni o'z ichiga oladi:

1. Tijorat banklari va kredit tashkilotlari. Ba'zi banklar o'z faoliyatini moliyalashtirish, asbob-uskunalar va infratuzilmaga investitsiyalar kiritish yoki qishloq xo'jaligi biznesini kengaytirish uchun tijorat banklarining kreditlari, kredit liniyalari va boshqa moliyaviy mahsulotlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lgan fermerlarning ehtiyojlariga moslashtirilgan qishloq xo'jaligi kreditlash dasturlariga ega.

Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, hozirda Rossiya agrosanoat kompleksini moliyalashtiradigan 49 ta kredit-moliya tashkiloti³, mavjud. Birinchi navbatda, ushbu ro'yxatga Rossiya Federatsiyasi Markaziy banki tomonidan 2015 yil 22 iyuldagi 3737-U-sonli "Tizimli ahamiyatga ega kredit tashkilotlarini aniqlash uslubiyati to'g'risida"gi ko'rsatmaga muvofiq tasdiqlangan eng yirik 10 ta bank kiradi. Ular orasida AO «Rosselxozbank», PAO Sberbank, Bank GPB (AO), Bank VTB (PAO), AO «ALFA-BANK», PAO Bank «FK Otkrytie», PAO ROSBANK, PAO «Promsvyazbank», AO «Rayffayzenbank», AO «YuniKredit Bank».

Masalan, Rossiya Federatsiyasidagi eng yirik tijorat banklari fermer xo'jaliklariga quyidagi moliyaviy yordam ko'rsatadilar:

Rossiya Sberbanki – Rossiyaning eng yirik banki qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun turli moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarni, shu jumladan agrobiznesni rivojlantirish uchun kreditlar, qishloq xo'jaligi uskunalari lizingi va boshqa moliyaviy vositalarni taklif qiladi;

Tashqi savdo banki (VTB) qishloq xo'jaligi korxonalarini va fermerlarni moliyaviy qo'llab-quvvatlaydi, shu jumladan yer sotib olish, fermer xo'jaliklari qurish, qishloq xo'jaligi texnikasini yangilash va boshqa maqsadlar uchun kreditlar beradi;

Rosselxozbank – ixtisoslashgan bank agrosanoat sektorini, shu jumladan fermer xo'jaliklarini moliyalashtirishga yo'naltirilgan. Bank fermerlar uchun qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun kreditlar, qishloq xo'jaligi uskunalari lizingi va boshqalar kabi keng turdagi mahsulot va xizmatlarni taklif etadi;

Shuningdek, qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun turli moliyaviy mahsulotlar va xizmatlarni taklif qilishi mumkin bo'lgan ko'plab kichik va hududiy banklar, kooperativ kredit tashkilotlari va boshqa moliya muassasalari mavjud.

2. Kraudfanding va bir pog'onali kreditlash. Qishloq xo'jaligida xo'jalik faoliyatining o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda, kichik xo'jalik yuritish shakllari uchun istiqbolli bo'lgan muqobil moliyalashtirish shakllarini, shu jumladan, bank kreditlariga muqobil bo'lgan, shu jumladan, texnologik platformalardan foydalangan holda samarali kreditlash mexanizmlarini izlash muhimdir. Bunday shaklga *kraudfanding va bir pog'onali kreditlashni* kiritish mumkin.

Kraudfanding va bir pog'onali kreditlash uchun onlayn platformalar Rossiyadagi fermerlar uchun muqobil moliyalashtirish manbalariga aylandi. Ular odamlarga qishloq xo'jaligi loyihalariga sarmoya kiritish, kichik fermerlarni qo'llab-quvvatlash va barqaror dehqonchilik amaliyotini ilgari surish imkonini beradi.

³ <http://radm63sp.ru/wp-content/uploads/2023/01/Perechen-upolnomochennyh-bankov.pdf>

Bir pog'onali kreditlash, shuningdek, piring kreditlash deb ham nomlanadi, yoki *Peer-to-Peer (R2R)-kreditlash* sifatida ham tanilgan bo'lib, so'nggi yillarda Rossiyada tobora ommalashib borayotgan noan'anaviy moliyalashtirishning mashhur shaklidir. P2P-kreditlash platformalari yakka tartibdagi investorlarni qarz oluvchilar, jumladan, kichik biznes, tadbirkorlar va mablaqqa muhtoj bo'lgan xususiy shaxslar bilan bog'laydi. Ushbu platformalar bir nechta individual investorlar tomonidan moliyalashtiriladigan kreditlarni taqdim etadi, banklar kabi an'anaviy moliya institutlari bundan mustasno.

Boshqacha qilib aytganda, P2P-kreditlash an'anaviy bank kreditlariga da'vo qila olmaydigan yoki banklar tomonidan undiriladigan yuqori foiz stavkalaridan qochishni xohlaydigan qarzdorlar uchun muqobil moliyalashtirish manbasini ta'minlaydi. Shu bilan birga, P2P-kreditlash alohida investorlarga turli sektorlar va tavakkalchilik profillaridagi ko'plab qarz oluvchilarga pul berish orqali o'z investitsiya portfellarini diversifikatsiya qilish imkonini beradi.

P2P-kreditlash platformalari odatda shaffof va samarali kredit berish jarayonini va uni tasdiqlash jarayonini taklif qiladi, bu esa qarz oluvchilarga mablag'lardan tezda foydalanishni osonlashtiradi. Yakka tartibdagi investorlar P2P-kreditlash platformalarida ishtirok etib, an'anaviy investitsiya variantlariga nisbatan yuqori daromad olishlari mumkin.

Masalan, Rossiyada P2P-kreditlashning ba'zi mashhur platformalari mavjud, xususan:

1. Mintos – bu investorlarni turli mamlakatlar, jumladan, Rossiyadagi qarz oluvchilar bilan bog'laydigan global P2P-kreditlash platformasi. Mintos iste'mol kreditlari, biznes kreditlari va ipoteka kreditlarini o'z ichiga olgan keng ko'lamli kredit imkoniyatlarini taklif qiladi.

2. DoFinance – bu Latviyada joylashgan P2P-kreditlash platformasi bo'lib, investorlarga Rossiya va boshqa mamlakatlardagi qarz oluvchilardan iste'mol kreditlariga sarmoya kiritish imkonini beradi. DoFinance raqobatbardosh foiz stavkalari va moslashuvchan investitsiya variantlarini taklif qiladi.

3. MyTripleA – bu Ispaniyada joylashgan P2P-kreditlash platformasi bo'lib, u yakka tartibdagi investorlarga Rossiya va boshqa mamlakatlarda kichik va o'rta korxonalariga (KO'K) kredit berish imkonini beradi. MyTripleA turli xil xavf profillariga ega keng ko'lamli investitsiya imkoniyatlarini taklif etadi.

Rossiyada P2P-kreditlash ko'payib borayotgan bo'lsa-da, qarz oluvchilar uchun ham, investorlar uchun ham kompleks tekshiruv o'tkazish va ushbu moliyalashtirish shakli bilan bog'liq tavakkalchiliklarni tushunish muhimdir. P2P-kreditlashni tartibga soluvchi qoidalar rivojlanmoqda va barcha ishtirokchilarning manfaatlarini himoya qilish uchun platformalar ma'lum qonun va qoidalarga mos kelishini ta'minlash juda muhimdir.

Rossiyada kraudfanding modellarining bir necha turlari mavjud bo'lib, eng keng tarqalganlari xayriya asosidagi kraudfanding, mukofot asosidagi kraudfanding, aksiyalar asosidagi kraudfanding va qarzga asoslangan kraudfanding hisoblanadi.

Rossiyadagi kraudfanding industriyasi Moliya bozorlari bo'yicha Federal xizmat (FSFR) va Rossiya Markaziy banki tomonidan tartibga solinadi. 2015 yilda kraudfanding platformalari uchun huquqiy asosni ta'minlash va investorlarni himoya qilish maqsadida kraudfanding faoliyatini tartibga soluvchi qonun qabul qilindi.

Rossiyada turli xil loyihalar va kompaniyalarga xizmat ko'rsatuvchi bir nechta kraudfanding platformalari mavjud. Rossiyadagi ba'zi mashhur kraudfanding platformalariga Planeta.ru, Boomstarter, Wefund i Startnext kiradi.

Umuman olganda, Rossiyada kraudfanding mablag' yig'ish va hamjamiyat bilan hamkorlik qilish uchun yangi imkoniyatlarni taklif qilib, rivojlanishda va o'sishda davom etmoqda.

Kraudfanding Rossiyada turli soha va yo'nalishlardagi loyihalarni moliyalashtirish va qo'llab-quvvatlash uchun mashhur vosita bo'lib qolmoqda.

3. Qishloq xo'jaligi kredit iste'mol kooperativlari. Zamonaviy qishloq xo'jaligini kreditlashning bozor shakllarining xususiyatlariga kichik xo'jalik yuritish shakllarining barqaror rivojlanishiga hissa qo'shishga mo'ljallangan qishloq xo'jaligi kredit iste'mol kooperativlari (SKPK) kabi muqobil moliyaviy institutni kiritish mumkin⁴. SKPK fermerlarga kreditlar, marketing xizmatlari, resurslar va bilim almashish platformalaridan foydalanish imkoniyatini beradi.

SKPK ning asosiy maqsadi – kooperativ a'zolariga shakllantirilgan pay fondi va boshqa resurslar asosida qarz berish yo'li bilan qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarida moliyaviy resurslar yetishmovchiligi muammosini hal etishdan iborat. O'zaro kreditlashdan tashqari, SKPK vaqtincha bo'sh pul mablag'larini banklardagi depozitlarga joylashtirish yoki davlat qimmatli qog'ozlariga qo'yish va shu bilan o'z zaxira fondini to'ldirish huquqiga va imkoniyatiga ega. Bunda ular notijorat tashkilotlar bo'lib qolmoqda, chunki olinadigan daromad asosan kooperativ a'zolariga moliyaviy yordam jamg'armasini to'ldirishga ketadi. Ularni boshqarish jarayoni federal qonun hujjatlari va ichki nizom bilan tartibga solinadi.

4. Mikromoliya tashkilotlari (MMT) fermerlarga, ayniqsa, qishloq joylarda yashovchi yoki an'anaviy banklardan foydalanish imkoniyati cheklanganlarga kichik kreditlar, mikrokreditlar va moliyaviy xizmatlar taklif etadi. Bu muassasalar kam ta'minlangan fermerlar uchun moliyaviy qulaylikni ta'minlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Rossiyada MMT yillar davomida asta-sekin kengayib va rivojlanib bormoqda. Ushbu tarmoq Rossiya banki tomonidan tartibga solinadi, u MMT operatsiyalarining barqarorligi va shaffofligini ta'minlaydigan qoidalarni o'rnatgan. So'nggi yillarda mikromoliyalash faoliyatining shaffofligini oshirish va qarz oluvchilarning huquqlarini himoya qilishga qaratilgan me'yoriy o'zgarishlar amalga oshirildi.

MMT sektori barqaror o'sib bormoqda, bozorda ko'plab MMTlar ishlamoqda. Rossiya Markaziy banki ma'lumotlariga ko'ra, 2020 yil holatiga ko'ra, mamlakatda 1500 dan ortiq MMT mavjud bo'lib, bu mamlakatda mikromoliyaviy xizmatlarga bo'lgan talabning ortib borayotganidan dalolat beradi. So'nggi yillarda ko'plab MMTlar o'z mijozlariga tezroq va qulayroq xizmatlarni taqdim etish uchun onlayn kreditlash platformalari va raqamli texnologiyalardan foydalanmoqdalar, bu esa chekka hududlarda qishloq aholisini qamrab olish va moliyaviy qulaylik nuqtai nazaridan fermerlar uchun jozibador bo'lib qoldi.

Biroq, MMTlardan foydalanish imkoniyati mavjudligiga qaramay, foiz stavkalari yuqori bo'lib, bu ko'pincha qarzdorlar o'rtasida haddan tashqari qarzdorlikka olib keladi. Rossiya banki ushbu muammoni hal qilish va iste'molchilarni kreditlashning vahshiyona amaliyotidan himoya qilish choralarini ko'rdi. Xususan, 2020 yil 1 oktabrdan boshlab Markaziy bank maksimal foiz stavkasini belgiladi. Me'yorlarga ko'ra, kreditning umumiy qiymati, foiz stavkalari va vositachilik haqini hisobga olgan holda, hisobot davridagi iste'mol kreditlari bo'yicha o'rtacha bozor foiz stavkasining 1,5 baravaridan oshmasligi kerak. Foiz stavkalarini cheklashdan tashqari, Rossiya banki kreditlash shartlarini shaffof oshkor qilish bo'yicha talablar, qo'shimcha komissiyalar va yig'imlarga limitlar, shuningdek, qarzni undirish qoidalarni kiritdi.

5. Xususiy va venchur kapital. Ushbu kompaniyalar va venchur investorlari Rossiyada qishloq xo'jaligi loyihalari va agrobiznesni qo'llab-quvvatlashga tobora ko'proq qiziqish bildirmoqda. Ushbu investorlar fermerlarga o'z faoliyatini kengaytirish va barqaror o'sishga erishishda yordam berish uchun kapital, tajriba va strategik rahbarlikni taqdim etadi.

⁴ Федеральный закон РФ от 08.12.1995 г. № 193-ФЗ (ред. от 03.08.2018 г.) «О сельскохозяйственной кооперации» // Законы, кодексы и нормативно-правовые акты РФ. URL: <https://legalacts.ru/doc/federalnyi-zakon-ot-08121995-n-193-fz-o/>

1-QO'SHIMCHA.

Mamlakatning qishloq xo'jaligi sektorini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydigan ko'plab moliya muassasalari, investitsiya fondlari va xususiy investorlar mavjud. Rossiyada qishloq xo'jaligini moliyalashtiradigan xususiy va venchur kompaniyalarga bir nechta misollar keltiramiz, xususan:

- **Rosselxozbank** – davlat banki Rossiyadagi eng yirik qishloq xo'jaligi kreditorlaridan biri bo'lib, qishloq xo'jaligi korxonalarining keng doirasini, shu jumladan fermer xo'jaliklari, oziq-ovqat ishlab chiqaruvchilari va agrosanoat kompaniyalarini moliyalashtiradi.
- **AFK «Sistema»** – diversifikatsiyalangan xolding kompaniyasi turli sohalarga, jumladan, qishloq xo'jaligiga investitsiya kiritadi. Kompaniya o'zining "Sistema Agro" qishloq xo'jaligi sho'ba korxonasi orqali qishloq xo'jaligi loyihalariga sarmoya kiritadi va Rossiyadagi fermerlar va agrobiznesni moliyalashtirish va qo'llab-quvvatlaydi.
- **Bright Capital** – venchur firma tez rivojlanayotgan tarmoqlarga, jumladan, qishloq xo'jaligi va agrobiznesga sarmoya kiritishga ixtisoslashgan. Bright Capital Rossiyada qishloq xo'jaligi texnologiyalari bilan shug'ullanadigan bir nechta kompaniyalarga sarmoya kiritib, qishloq xo'jaligi sohasida innovatsiyalar va modernizatsiyalarni qo'llab-quvvatlaydi.
- **Rossiyskiy fond pryamых investitsiy (RFPI)** – Rossiyaning turli tarmoqlariga, shu jumladan qishloq xo'jaligiga sarmoya kirituvchi suveren farovonlik jamg'armasi. Jamg'arma mamlakat qishloq xo'jaligi tarmog'ini modernizatsiya qilish va samaradorligini oshirishga qaratilgan bir nechta qishloq xo'jaligi loyihalari va tashabbuslarini moliyalashtirdi.
- **UFG Asset Management** – investitsiyalarni boshqarish firmasi Rossiyada va boshqa rivojlanayotgan bozorlarda to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarga ixtisoslashgan. UFG Rossiyadagi qishloq xo'jaligi va agrobiznes kompaniyalariga sarmoya kiritib, ularning o'sishi va kengayishini qo'llab-quvvatlash uchun sarmoya va tajriba taqdim etdi.

6. Qishloq xo'jaligi sug'urtasi. Fermerlar ob-havo, zararkunandalar, kasalliklar, bozor tebranishlari va boshqa kutilmagan hodisalar bilan bog'liq xatarlarni kamaytirishga yordam beradigan qishloq xo'jaligi sug'urtasi mahsulotlari orqali nodavlat moliyalashtirishga ega bo'ladilar. Qishloq xo'jaligi sug'urtasi mahsulotlari inqiroz davrida fermerlarning moliyaviy himoyasi va barqarorligini ta'minlashi mumkin.

Umuman olganda, Rossiyada fermerlarni nodavlat moliyalashtirish tizimi hanuzgacha rivojlanib va kengayib bormoqda, bu esa fermerlarga an'anaviy davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashdan tashqari ko'proq moliyaviy imkoniyatlarni taklif qilmoqda. Nodavlat moliyalashtirishdan foydalanish fermerlarga o'z moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish, moliyaviy barqarorlikni oshirish va qishloq xo'jaligida innovatsiyalar va o'sishni rag'batlantirishga yordam beradi.

2-QO'SHIMCHA.

Rossiyada sug'urta bozori yetarlicha rivojlangan bo'lishiga qaramay, hukumat qishloq xo'jaligi sug'urtasini amalga oshiruvchi kompaniyalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlaydi. Jumladan, Qishloq xo'jaligi vazirligi davlat ko'magi bilan qishloq xo'jaligi sug'urtasiga qo'yiladigan kompaniyalarni tanlab oladi.

Qonunga ko'ra⁵, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan agrosug'urtaga kiritilgan kompaniyalar kamida 3 milliard rubl kapitalga ega bo'lishi kerak; qishloq xo'jaligi sug'urtasini amalga oshirish tajribasi kamida 5 yil; "Ekspert RA" kredit reyting agentligining Rossiya Federatsiyasi uchun milliy reyting shkalasi bo'yicha "ruA-" dan kam bo'lmagan moliyaviy ishonchlilik reytingiga ega bo'lishi kerak, shuningdek, sug'urtalovchi kompaniyalar Milliy agrosug'urtalovchilar uyushmasi (MAS) a'zolari bo'lishi kerak.

2023 yilda ruxsat etilgan kompaniyalar ro'yxatiga quyidagilar kiritilgan: AO "SOGAZ", SAO "RESO-Garantiya", SPAO "Ingosstrax", PAO SK "Rosgosstrax", AO "AlfaStraxovanie", SAO "VSK", OOO SK "Soglasie", OOO SK "Sberbank straxovanie", AO "Moskovskaya aksionernaya straxovaya kompaniya", PAO SAK "Energogarant", AO SK "RSXB-Straxovanie".

⁵ Федеральный закон от 13.06.2023 г. № 254-ФЗ О внесении изменений в Федеральный закон «О государственной поддержке в сфере сельскохозяйственного страхования и о внесении изменений в Федеральный закон „О развитии сельского хозяйства“

7. Lizing va faktoring. So'nggi yillarda Rossiya qishloq xo'jaligida lizing va faktoringning mashhurligi va ahamiyati ortib bormoqda. Lizing – bu fermer yoki qishloq xo'jaligi korxonasi uskunalar, texnika yoki boshqa aktivlarni to'g'ridan-to'g'ri sotib olish o'rniga ijaraga olishi mumkin bo'lgan moliyalashtirish variantidir. Faktoring – bu moliyaviy bitim bo'lib, unda korxonalar pul oqimini yaxshilash uchun o'zining debitorlik qarzlarni uchinchi tomonga sotadi. Boshqacha aytganda, fermer likvidlik va ishlab chiqarish siklini ta'minlab, sotilgan qishloq xo'jaligi mahsulotlari uchun oldindan pul olishi mumkin.

Masalan, barcha lizing kompaniyalari lizing bitimlarining umumiy hajmida Qishloq xo'jaligi texnikasi va chorva mollari pozitsiyasining ulushi 9 oy yakunlari bo'yicha 5,5% ni tashkil etdi. 2022 yil va 9 oyda 3,46 foizni tashkil etgan. 2023 yil yangi biznes ulushida. Ayni paytda Rossiya qishloq xo'jaligi sektoridagi eng yirik lizing kompaniyalari qatoriga quyidagilar kiradi:

Rosagrolizing – qishloq xo'jaligi sektoriga lizing xizmatlari ko'rsatishga ixtisoslashgan davlat lizing kompaniyasi. U turli xil qishloq xo'jaligi aktivlarini, shu jumladan texnika, uskunalar va yerni lizingga olish variantlarini taklif qiladi.

Sberbank Lizing – qishloq xo'jaligi biznesiga uskunalar, transport vositalari va boshqa aktivlarni sotib olish uchun lizing yechimlarini taklif qiladi.

VTB Lizing – qishloq xo'jaligi sektoriga qishloq xo'jaligi faoliyati uchun zarur bo'lgan texnika, asbob-uskunalar va boshqa aktivlarni sotib olish uchun lizing xizmatlari ko'rsatadi.

Bu Rossiyadagi asosiy aktivlarni sotib olish uchun moliyaviy yechimlarni taqdim etish orqali qishloq xo'jaligi sektori ehtiyojlarini qondiradigan taniqli lizing kompaniyalaridan ba'zilar. Rossiyadagi lizing kompaniyalari qishloq xo'jaligi mijozlarini jalb qilish va qishloq xo'jaligi sektorini modernizatsiya qilish va kengaytirishni qo'llab-quvvatlash uchun moslashuvchan lizing shartlari va raqobatbardosh foiz stavkalarini taklif qiladi.

Faktoring ham Rossiya qishloq xo'jaligida tezlashmoqda, chunki korxonalar pul oqimini yaxshilash va aylanma mablag'larini samarali boshqarish yo'llarini qidirmoqda. Faktoring qishloq xo'jaligi korxonalariga barqaror pul oqimini ushlab turishga, mijozlar tomonidan to'lanmagan to'lovlar xavfini kamaytirishga va investitsiyalar va o'sish imkoniyatlari uchun mablag'lardan foydalanishga yordam beradi. Shunday qilib, Faktoring kompaniyalari uyushmasi ma'lumotlariga ko'ra⁶ 2022 yil yakunlari bo'yicha qishloq xo'jaligi portfeli 12,0 milliard rublni tashkil etdi. (tarmoq bo'yicha 118 mijoz).

Umuman olganda, faktoring xizmatlari bozorida Rossiyaning eng yirik faktoring kompaniyalari faol faoliyat yuritib, ular qishloq xo'jaligi sektoriga xizmat ko'rsatadi, qishloq xo'jaligi korxonalariga moliyaviy yechimlarni taqdim etadi, ularga pul oqimlarini boshqarishda, likvidlikni yaxshilashda va aylanma mablag'larni optimallashtirishda yordam beradi. Ushbu kompaniyalarning har biri qishloq xo'jaligi mijozlarining aniq ehtiyojlariga moslashtirilgan bir qator faktoring xizmatlarini taklif etib, ularning ushbu sohadagi o'sishi va rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Xususan:

Alfa-Bank – keng ko'lamli tarmoqlarga, shu jumladan qishloq xo'jaligiga faktoring xizmatlarini taklif qiluvchi eng yirik xususiy tijorat banklaridan biri hisoblanadi. Bank qishloq xo'jaligi korxonalariga o'z pul oqimlari va aylanma mablag'larini samarali boshqarishda yordam berib, faktoring yechimlarini taqdim etadi.

Sberbank Faktoring – qishloq xo'jaligi kompaniyalariga pul oqimlarini optimallashtirishda, debitorlik qarzlarni boshqarishda va likvidlikni yaxshilashda yordam berish uchun faktoring xizmatlarini taklif qiluvchi Sberbank sho'ba korxonasi.

⁶ https://asfact.ru/wp-content/uploads/2023/02/AFC-Y2022_open.pdf

Rosbank Societe Generale guruhining sho'ba korxonasi bo'lib, qishloq xo'jaligi korxonalariga ularning moliyalashtirish va uzluksiz ishlashini ta'minlash ehtiyojlarini qondirish uchun faktoring yechimlarini taqdim etadi.

Promsvyazbank – sanoatning turli tarmoqlariga, shu jumladan qishloq xo'jaligiga faktoring xizmatlarini taklif qiluvchi yirik Rossiya banki.

Gazprombank Rossiyadagi eng yirik banklardan biri bo'lib, turli tarmoqlar, jumladan, qishloq xo'jaligi korxonalariga faktoring xizmatlarini taklif etadi. Bank qishloq xo'jaligi kompaniyalariga aylanma mablag'larni ochish va o'z faoliyatini qo'llab-quvvatlashda yordam berish uchun faktoring yechimlarini taqdim etadi.

Ushbu moliyaviy vositalar fermerlar va agrobiznesga moliyalashtirishning moslashuvchan variantlarini, pul oqimini yaxshilash va ularning faoliyati va rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun zarur asbob-uskunalar va texnikadan foydalanishni taklif qiladi. Rossiya hukumati va moliya institutlari lizing va faktoringni qishloq xo'jaligi tarmog'ini moliyalashtirishning hayotiy yechimlari sifatida ilgari surishda va qo'llab-quvvatlashda davom etmoqda.

Qozog'iston Respublikasi

Qozog'istonda qishloq xo'jaligi sektori qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega, ammo moliyalashtirish ko'plab fermerlar uchun muammo bo'lib qolmoqda. Ushbu muammoni hal qilish uchun Qozog'iston fermerlarning moliyalashtirishdan foydalanishini osonlashtirish uchun an'anaviy davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash doirasidan chetga chiqadigan turli moliyaviy vositalar va mexanizmlarni o'rganib chiqdi va joriy qildi. Ularga fermerlar uchun yanada qulay shart-sharoitlarni taklif qilish maqsadida aylanma fondlar, kredit shirkatlari va lizing variantlari kiradi.

1. **Qishloq xo'jaligi aylanma fondlari** fermerlar uchun barqaror moliyaviy resurslarni ta'minlash vositasi sifatida tashkil etildi. Ushbu jamg'armalar uzluksiz moliyalash oqimini ta'minlab, kreditlar bo'yicha to'lovlarni yangi kreditlarga aylantirish orqali ishlaydi. Masalan, Qozog'istondagi "Agrar kredit korporatsiyasi" (AKK) fermerlarni mavsumiy qishloq xo'jaligi faoliyati uchun zarur bo'lgan kapital bilan qo'llab-quvvatlash uchun bunday jamg'armalarni boshqaradi. AKK Qozog'iston qishloq xo'jaligining unumdorligi va raqobatbardoshligini oshirish maqsadida turli moliyaviy mahsulotlarni, jumladan, qisqa va uzoq muddatli kreditlarni taklif etadi.

2. Kooperativ banklarga o'xshash **kredit shirkatlari** a'zolarga an'anaviy bank ishida mavjud bo'lganidan ko'ra qulayroq kreditlash sharoitlarini taklif qilish uchun tashkil etilgan. Ushbu sherikchiliklar fermerlar yoki qishloq xo'jaligi korxonalarini guruhlari tomonidan o'zaro moliyaviy qo'llab-quvvatlash uchun o'z resurslarini birlashtiradilar. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga moliyaviy lizing va kreditlash xizmatlarini taklif qiluvchi "KazAgroFinans" milliy kompaniyasi bunga yaqqol misol bo'la oladi. "KazAgroFinans" o'z xizmatlari bilan Qozog'istonda qishloq xo'jaligi texnikasi va uskunalarini sotib olishga yordam berdi, texnologik taraqqiyot va qishloq xo'jaligini yuritish usullarining samaradorligini oshirdi.

3. **Lizing dasturlari.** Lizing asosiy qishloq xo'jaligi mashinalari va uskunalarini uchun dastlabki xarajatlarni o'z zimmasiga ololmaydigan fermerlar uchun moliyalashtirishning muhim muqobil mexanizmiga aylandi. Hukumat "KazAgroFinans" kabi tashkilotlar orqali lizing variantlarini ilgari surmoqda, bu esa fermerlarga ushbu aktivlar uchun vaqt o'tishi bilan to'lashga imkon beradi va modernizatsiyalashni yanada qulaylashtiradi. Ushbu lizing bitimlari ko'pincha an'anaviy kreditlarga nisbatan moslashuvchan to'lov shartlari va pastroq

foiz stavkalarini nazarda tutadi, bu esa ularni ko'plab fermerlar uchun jozibador variantga aylantiradi (1-ilovaga qarang).

4. Qozog'istondagi mikromoliya tashkilotlari (MMT) kichik fermerlarga kredit olish imkoniyatini berishda hal qiluvchi rol o'ynadi. Ushbu muassasalar an'anaviy banklarga qaraganda kamroq talablar bilan kamroq kreditlarni taklif qiladi, bu esa ularni cheklangan garovga ega fermerlar uchun yanada qulayroq qiladi. Kam ta'minlangan qishloq aholisini qamrab olishda MMTning muvaffaqiyati sezilarli bo'ldi, bu qishloq tumanlarini rivojlantirish va qashshoqlikni kamaytirishga yordam beradigan qishloq xo'jaligiga kichik investitsiyalarni amalga oshirishga imkon berdi.

5. Davlat tomonidan ta'minlangan kreditlar bo'yicha kafolatlar. Kreditorlar uchun tavakkalchilikni kamaytirish va fermerlar uchun kreditlarni yanada qulayroq qilish uchun Qozog'iston hukumati kreditlarni kafolatlash sxemalarini joriy qildi. Ushbu sxemalar kreditning bir qismi uchun davlat kafolatini ta'minlaydi, moliyaviy muassasalar uchun xavfni kamaytiradi va ularni qishloq xo'jaligi sektoriga kredit berishni rag'batlantiradi. Bu, ayniqsa, qishloq xo'jaligidagi kichik va o'rta korxonalar (KO'K) uchun foydali bo'ldi, ular taxmin qilingan yuqori tavakkalchiliklar va garovning yo'qligi tufayli ko'pincha moliyalashtirishni ta'minlashda muammolarga duch kelishadi.

AJ "Agrar kredit korporatsiyasi". Xususiy moliya institutlarini jalb qilish va ASK sub'ektlari vakolatlarini oshirish orqali moliyalashtirishning qulay va samarali tizimini shakllantirish yo'li bilan Qozog'iston Respublikasi agrosanoat kompleksini barqaror rivojlantirishga ko'maklashish Korporatsiyaning vazifasi hisoblanadi (2-ilovaga qarang).

Biznes-Model. Agrar kredit korporatsiyasi qishloq xo'jaligini rivojlantirish dasturlarining moliyaviy operatori hisoblanadi va ularni to'g'ridan-to'g'ri va moliya institutlari (KT, MFO, BVU, LK, RIS) orqali taqdim etiladigan kreditlash dasturlari yordamida amalga oshiradi (3-ilovaga qarang). XMJ va LK orqali kreditlash 2016 yildan boshlab amalga oshirila boshladi va yanada rivojlantirishni talab qiladi (4-ilovaga qarang). Jamiyat, shuningdek, agrosanoat majmuasining investitsiya loyihalarini amalga oshirishda ishtirok etadi.

Budjet mablag'lariga qaramlikni kamaytirish uchun Korporatsiya o'zining moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qiladi. Kapitalning ichki bozorlarida mablag'larni jalb qilish asosan korporativ obligatsiyalarni chiqarish yo'li bilan amalga oshirilishi mumkin. Jamiyat xalqaro moliya institutlaridan ham mablag' jalb qiladi. Maqsadli biznes-modelda Jamiyat faoliyatining ikkita asosiy yo'nalishi belgilangan: moliyaviy va nomoliyaviy qo'llab-quvvatlash choralari.

Birinchi yo'nalish to'g'ridan-to'g'ri kreditlashni, keyinchalik 2025 yilga kelib uni nol darajagacha qisqartirishni va moliya institutlarining institutsional rivojlanishi oshgan sari, agrosanoat majmuasini moliyalashtirish bo'yicha bilvosita kreditlashni o'z ichiga oladi (5-ilovaga qarang)

Korporatsiya, shuningdek, agrosanoat majmuiga eng katta ijtimoiy-iqtisodiy samaraga ega bo'lgan investitsiya loyihalarini moliyalashtiradi (6-ilovaga qarang).

Kredit olish mexanizmi. 6 million tengegacha kredit olish uchun ariza yuborish uchun onlayn platforma – AGRONESIE.KZ (7-ilovaga qarang).

"Agrar kredit korporatsiyasi" AJ garov siyosatining asosiy qoidalari, Jamiyatning garov siyosati Direktorlar kengashining 2022 yil 08 apreldagi qarori bilan tasdiqlangan va 2022 yil 1 iyundan kuchga kirgan.

Jamiyat qarz oluvchilarini moliyalashtirishda garov ta'minoti sifatida ko'char va ko'chmas mulk, kafolatlar, qarzlarni sug'urtalash, mulkiy huquqlar qabul qilinadi. Muomaladan chiqarilmagan, boshqa shaxslar oldida boshlang'ich garovda bo'lmagan mol-mulk garov

predmeti bo'lishi kerak, shuningdek garov mol-mulkining egasi Qozog'iston Respublikasi rezidenti bo'lishi va mol-mulkka nisbatan belgilangan huquqqa ega bo'lishi kerak.

Shu bilan birga, Jamiyat tomonidan fuqarolik muomalasidan olib qo'yilgan mol-mulk (begonalashtirishga yo'l qo'yilmaydigan mol-mulk), muomalasi cheklangan buyumlar (zaharli, giyohvandlik moddalari, qurol-yarog' va boshqalar), 18 oydan kam bo'lgan saqlash muddatiga ega bo'lgan tovar-moddiy boyliklar, kreditor shaxsi bilan uzviy bog'liq bo'lgan mulkiy huquqlar, eskirgan yoki avariya holatidagi mol-mulk va qonun hujjatlari bilan garovga qo'yilishi cheklangan boshqa turdagi mol-mulk garov sifatida qabul qilinmaydi.

Garov siyosatining standart talabi qarzlarni garov ta'minoti bilan to'liq qoplashdir. Bunda garov ta'minoti tarkibida likvid ta'minotning ulushi zarur ta'minot summasining kamida 70 foizini tashkil etishi kerak, qolgan ulush zaif likvidli garov, shu jumladan kelajakda kelib tushadigan sotib olinadigan mol-mulk bilan ta'minlanishi mumkin.

Bundan tashqari, quyidagi moliyalashtirish turlari bo'yicha talabning ushbu chegarasi pasaytirilgan. Montaj talab etilmaydigan yangi qishloq xo'jaligi texnikasi, maxsus texnika, asbob-uskunalar xarid qilishda qarz oluvchi dastlabki badal sifatida sotib olinayotgan aktiv qiymatining kamida 15 foizi miqdorida o'z mablag'larini yoki investitsion subsidiyalar tarzidagi bo'nakni taqdim etish imkoniyatiga ega bo'ladi. Sotib olinayotgan aktivlar qiymatining qolgan 85 foizi zaif likvidli garov bilan ta'minlanishi mumkin.

Shuningdek, Jamiyat tomonidan kichik loyihalar uchun qo'shimcha imtiyozlar nazarda tutilgan. Qurilish-montaj ishlari, asbob-uskunalar, qishloq xo'jaligi texnikasi, maxsus texnika va biologik aktivlarni sotib olish uchun 6 mln tengge dan 100 mln tengegacha kredit rasmiylashtiruvchilar zarur ta'minot summasining kamida 30 foizini likvid ta'minoti bilan ta'minlashi mumkin. Bunda qolgan qismi zaif likvidli garov bilan ta'minlanadi. 100 mln tengelik shunga o'xshash loyihalar bo'yicha qarz oluvchi yoki kafilga moliyaviy holat bo'yicha qo'shimcha talablar qo'yiladi.

Respublika va viloyat ahamiyatiga molik shaharlarda ko'chmas mulk bo'yicha likvidlik koeffitsientlari mol-mulkning bozor qiymatining 80 foizigacha, tuman markazlarida 70 foizigacha, boshqa aholi punktlarida 60 foizigacha qo'llaniladi. Shuningdek, ko'char mulkka nisbatan likvidlik koeffitsientlari ko'char mulkning holati va chiqarilgan yilidan kelib chiqib, mulk qiymatining 80 foiziga yetadi. Shu bilan birga, loyihani moliyalashtirish va taklif etilayotgan mol-mulkni garovga qo'yish imkoniyati/mumkin emasligi to'g'risidagi yakuniy qaror qarz oluvchining moliyaviy holati to'liq tahlil qilingandan, qarz oluvchi tomonidan loyihani amalga oshirishda o'z ishtiroki tasdiqlangandan, garov qiymati bo'yicha yetarli ta'minot mavjudligi, sotish bozori, marketing, ozuqa bazasi mavjudligi, yetarli yer maydonlari va umuman loyiha bo'yicha tavakkalchiliklar tahlil qilingandan so'ng Jamiyatning vakolatli organi tomonidan qabul qilinishini ma'lum qilamiz.

Davlat subsidiyalari

1. Kredit bo'yicha mukofot stavkasini subsidiyalash, shuningdek, texnologik asbob-uskunalar va qishloq xo'jaligi texnikasi lizingi (9-ilovaga qarang).

Ma'lumot uchun: Qozog'iston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vaziri v.b.ning 2018 yil 23 iyuldagi 317-son "Agrosanoat majmui sub'ekti tomonidan qilingan xarajatlarning bir qismini qoplash bo'yicha subsidiyalash qoidalarini tasdiqlash to'g'risida"gi buyrug'i.

Subsidiyalash shartlari:

1. Subsidiyalash Qozog'iston Milliy banki bazaviy stavkasining yillik 7,5% plyus umumiy ifodasi sifatida hisoblangan, nominal mukofot stavkasidan ortiq bo'lmagan miqdorda tuzilgan kredit shartnomalari bo'yicha amalga oshiriladi, shundan qarz oluvchi tomonidan nominal

mukofot stavkasining 6%i to'lanadi, nominal mukofot stavkasining qolgan qismi esa davlat budjetidan subsidiyalanadi.

2. Subsidiyalarni hisoblash:

- taklif berilgan yilning 1 yanvaridan boshlab – taklif berilgan sanada amalda bo'lgan va taklif berilgunga qadar kamida 4 (to'rt) yil mobaynida tuzilgan qarz shartnomalari bo'yicha;
- kredit berilgan yoki lizing predmeti berilgan paytdan boshlab – subsidiyalash taklifi berilgan yilda tuzilgan qarz shartnomalari bo'yicha.

3. Maqsadli vazifa qishloq xo'jaligi texnikasini, shu jumladan, osma va tirkama uskunalarni sotib olish, shuningdek, qishloq xo'jaligi hayvonlarini sotib olish, investitsiya maqsadlarida (yengil avtomobil transporti va yo'lovchilar transportidan tashqari), qurilish (un, mineral suvlar va alkogolsiz ichimliklar ishlab chiqarish uchun asosiy vositalarni sotib olishga qarzlar bundan mustasno) ishlab chiqarish jarayonining texnologik sikli uchun zarur bo'lgan aylanma mablag'larni to'ldirish, bahorgi dala va yig'im-terim ishlarini amalga oshirish hisoblanadi.

4. Taklif berilgunga qadar kamida 4 yil mobaynida tuzilgan amaldagi qarz shartnomalari subsidiyalanadi.

5. Ilgari foydalanilmagan yangi qishloq xo'jaligi texnikasi va asbob-uskunalar hamda "e-Agriculture" axborot tizimida "Qishloq xo'jaligi texnikasini davlat ro'yxatidan o'tkazish" quyi tizimida ro'yxatdan o'tkazilgan qishloq xo'jaligi texnikasi subsidiya bilan ta'minlanadi.

6. Mukofot stavkasi Qozog'iston Respublikasining boshqa davlat va/yoki budjet dasturlari bo'yicha subsidiyalanmaydi.

7. Davlat budjeti yoki Qozog'iston Respublikasi Milliy jamg'armasi mablag'lari qarz/lizingni moliyalashtirish manbai hisoblanmaydi.

8. Ishchi organga taklif berilgan sanada asosiy qarzni va mukofotni to'lash bo'yicha bajarilmagan majburiyatlar mavjud bo'lmasligi kerak.

9. Zayom shartnomasi ariza berilgan paytda haqiqiy hisoblanadi (bekor qilinmagan va to'xtatilmagan).

2. Xarajatlarning bir qismini qoplash bo'yicha subsidiyalash, agrosanoat majmui sub'ekti tomonidan amalga oshirilgan investitsiya qo'yilmalarida (10-ilovaga qarang).

Ma'lumot uchun: Qozog'iston Respublikasi Bosh vaziri o'rinbosari – Qishloq xo'jaligi vazirining 2018 yil 26-oktabrdagi 436-son "Agrosanoat majmui sub'ektlarini kreditlashda, shuningdek, qishloq xo'jaligi hayvonlari, texnika va texnologik uskunalarni sotib olish uchun lizingda mukofotlash stavkalarini subsidiyalash qoidalarini tasdiqlash to'g'risida"gi buyrug'i"

Subsidiyalash shartlari

1. Investitsiya subsidiyalari subsidiyalash uchun elektron buyurtma berilgan yilga qadar kamida uch yil mobaynida foydalanishga topshirilgan investitsiya loyihalari bo'yicha beriladi.

2. Investitsiya loyihasi foydalanishga topshirilgan sanadan kamida uch yil oldin ishlab chiqarilgan, ilgari foydalanilmagan yangi texnika, mashina yoki asbob-uskunalar subsidiya beriladi

Agar loyiha pasportlari bo'yicha faqat texnika, mashina va/yoki asbob-uskunalar sotib olish nazarda tutilayotgan bo'lsa, yangi, ilgari foydalanilmagan texnika, mashina va/yoki asbob-uskunalar, ishlab chiqarilgan yili va buyurtma berilgan yilga qadar kamida 3 (uch) yil sotib olingan bo'lsa, subsidiyalanishi kerak.

Agrosug'urta. Yangi tizim doirasida sug'urtalash Kezekte.kz platformasida joylashtirilgan Agroinsurance axborot xizmatida amalga oshiriladi. Barcha sug'urta ishtirokchilari ESP yordamida Kezekte.kz platformasida ro'yxatdan o'tishlari kerak (10-ilovaga qarang).

Butun sug'urta jarayoni onlayn tarzda amalga oshiriladi. ISSning shaxsiy kabinetida fermer sug'urta predmetini, sug'urta kompaniyasini tanlaydi, sug'urta mukofoti summasining 80 foizini to'laydi.

Amerika Qo'shma Shtatlari

AQShda qishloq xo'jaligi maqsadlarida foydalaniladigan asosiy moliyalashtirish mexanizmlari qo'yidagilarni o'z ichiga oladi:

- fermer xo'jaliklariga xizmat ko'rsatish agentligi (FSA) tomonidan taqdim etiladigan **kreditlar**. Ushbu kreditlar fermerlar va rancho egalari foydalanish xarajatlarini qoplash, uskunalar sotib olish va ularning faoliyatini yaxshilashda yordam berish uchun taqdim etiladi;
- davlat muassasalari va notijorat tashkilotlarning **grantlari**. Ba'zida fermerlarga barqaror qishloq xo'jaligi, tabiatni saqlash yoki tadqiqotlarga hissa qo'shadigan aniq loyihalar yoki tashabbuslar uchun grantlar beriladi;
- **subsidiyalar**, ular qishloq xo'jaligi ekinlari narxlarini barqarorlashtirish, fermerlarning daromadlarini qo'llab-quvvatlash va barqaror oziq-ovqat ta'minotini ta'minlash uchun hukumat tomonidan fermerlarga beriladi;
- **sug'urtalash**. Hosilni sug'urtalash dasturlari mavjud bo'lib, ular fermerlarni tabiiy ofatlar yoki boshqa kutilmagan holatlar tufayli hosilni yo'qotishdan himoya qilish imkonini beradi;
- **qishloq xo'jaligi banklari va moliya muassasalaridan xususiy kreditlar**. Fermerlar, shuningdek, qishloq xo'jaligi ehtiyojlari uchun moslashtirilgan ixtisoslashtirilgan kredit mahsulotlarini taklif qilishi mumkin bo'lgan xususiy kreditorlar orqali moliyalashtirishga kirishishlari mumkin. Qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini kreditlash tizimi Qo'shma Shtatlarda yetarlicha rivojlangan.

Masalan, agrar majmuani **kreditlash tizimi** fermerlarni kreditlar va boshqa moliyaviy xizmatlar bilan ta'minlovchi bir nechta asosiy vositachidan iborat:

- 1) aholidan depozitlar qabul qiladigan va fermerlarga kreditlar beradigan **tijorat banklari**;
- 2) pul bozorida mablag'larni jalb qiladigan va qishloq xo'jaligi korxonalarini uchun arzon kreditlar beradigan kooperativ asosidagi **qishloq xo'jaligi kredit institutlari**;
- 3) agrar sektorni davlat budjetidan moliyalashtirish uchun foydalaniladigan turli darajadagi (federal, mintaqaviy, tuman) maxsus **davlat dasturlari**;
- 4) a'zolarining jamoaviy mas'uliyatiga asoslangan **kredit uyushmalari** bo'lib, ular ham qishloq xo'jaligi korxonalarini uchun kreditlar beradi.

Ushbu vositachilar AQShda fermerlarning moliyaviy ehtiyojlarini ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi va mamlakat agrar sektorining rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Uzoq vaqt davomida tijorat banklari fermerlarning qishloq xo'jaligi ehtiyojlarini moliyalashtirish uchun qarz mablag'larining asosiy manbai bo'lib kelgan. Biroq, bozor sharoitida faoliyat yurituvchi barcha tijorat banklari ham fermerlar uchun yetarli darajada ishonchli va foydali hamkor bo'la olmaydi. Aynan shu sababli fermerlar qishloq xo'jaligini kreditlashning federal tizimini tashkil etuvchi kredit muassasalariga murojaat qilishni afzal ko'radilar.

Federal fermerlik krediti tizimi (FFKT) AQShda qishloq xo'jaligi korxonalarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimi bo'lib, fermerlarga kreditlar va moliyaviy yordam beruvchi ixtisoslashgan kredit muassasalarini o'z ichiga oladi. FFKTning bir qismi bo'lgan ushbu muassasalar fermerlarga tijorat banklari taklif qilishi mumkin bo'lganidan ko'ra ko'proq qulay kreditlash sharoitlarini taklif qiladi va yanada ishonchli va barqaror moliyaviy yechimlarni ta'minlaydi. Natijada, ko'plab fermerlar o'zlarining moliyaviy ehtiyojlarini qondirish uchun FFKT tarkibidagi kredit muassasalari bilan ishlashni afzal ko'radilar.

Fermer krediti assotsiatsiyasi (Farm Credit Association) mustaqil davlat organi bo'lib, Qo'shma Shtatlardagi qishloq xo'jaligini kreditlash federal tizimi (QXKFT) faoliyati ustidan umumiy nazoratni amalga oshiradi. QXKFT ni yaratishda AQSh hukumati tizimning birinchi bosqichda ishlashi uchun zarur bo'lgan boshlang'ich kapitalni taqdim etdi⁷.

Shu bilan birga, QXKFT ga a'zo fermerlar tomonidan qarzlarni bosqichma-bosqich to'lash choralari ko'rildi. Demak, qishloq xo'jaligi kredit muassasalari kreditorlari ularga QXKFT orqali berilgan kreditlar bo'yicha o'z qarzlarini bosqichma-bosqich to'lab borishlari mumkin.

Hozirgi vaqtda QXKFT tizimi hukumatga bog'liq emas va faqat a'zo fermerlarning o'zlaridan olingan mablag'lar hisobiga ishlaydi. Bu AQShda qishloq xo'jaligi sektorini kreditlash tizimining barqarorligi va muvaffaqiyatli ishlayotganidan dalolat beradi. Fermerlar qishloq xo'jaligi kompleksining barqaror rivojlanishini ta'minlagan holda zarur moliyaviy ko'mak va kredit olishda davom etishlari mumkin.

QXKFT Farm Credit Banks deb ataladigan yettita bankdan iborat. Ushbu banklar fermerlar va qishloq xo'jaligi sektorining boshqa ishtirokchilariga kreditlar beradi. Ular QXKFT a'zolari bo'lgan qarz oluvchilarning 232 ta mahalliy uyushmalarini mablag' bilan ta'minlaydi.

Qarz oluvchilarning lokal assotsiatsiyalari butun AQSh bo'ylab joylashgan bo'lib, qishloq mijozlari, shu jumladan fermerlar, kooperativlar, rancherlar va boshqa qishloq xo'jaligi korxonalarini o'rtasida kreditlarni joylashtiradilar. Ushbu uyushmalar mahalliy darajada ishlaydi va fermerlarga o'z bizneslarini rivojlantirish uchun zarur moliyaviy resurslardan foydalanishlariga yordam beradi.

Lokal assotsiatsiyalar to'rt turga bo'linadi.

1. Federal yerlar bank uyushmalari – Federal Land Bank Associations (FLBA) – butun mamlakat bo'ylab 72 ta bo'lim;
2. Ishlab chiqarishni kreditlash assotsiatsiyalari – Production Credit Associations (PCA) – butun mamlakat bo'ylab 69 ta bo'lim;
3. Federal yerlar kredit assotsiatsiyalari – Federal Land Credit Associations (FLCA) – mamlakat bo'ylab 31 ta bo'lim;
4. Qishloq xo'jaligini kreditlash assotsiatsiyasi – Agricultural Credit Associations (ACA) – 60 ta bo'lim.

FLBA va FLCA asosan uzoq muddatli kreditlash ehtiyojlarini qondirishga ixtisoslashgan. Ular yer sotib olish va unga xizmat ko'rsatish, fermerlik inshootlari qurish va boshqa uzoq muddatli investitsiyalarga kreditlar beradi.

PCA fermerlarning urug'lik, o'g'it, uskuna va boshqalarni sotib olish kabi joriy operatsiyalarini moliyalashtirish uchun qisqa muddatli kreditlarni ta'minlashga qaratilgan.

Ba'zi hududlarda ushbu turdagi uyushmalar qishloq xo'jaligi korxonalarini uchun keng ko'lamli moliyaviy xizmatlarni ta'minlash uchun ham qisqa muddatli, ham uzoq muddatli kreditlarni

⁷ Чораева З. А. Особенности кредитования АПК банковским сектором в зарубежных странах // Материалы международной научно-практической конференции «Перспективы экономической интеграции прикаспийских государств и их регионов», г. Махачкала. 2010 г. С. 429–431

taqdim etuvchi Agricultural Credit Association (ACA) ga birlashtirilgan. Bunday birlashma qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga kredit olish imkoniyatini oshiradi va moliyaviy yordam olish jarayonini osonlashtiradi.

Qishloq xo'jaligini kreditlash federal tizimi (QXKFT) doirasidagi kredit muassasalari fermer krediti bo'yicha ma'muriyat deb ataladigan mustaqil federal agentlik tomonidan qat'iy audit va nazoratdan o'tkaziladi. Ushbu agentlik direktorlar kengashining uch nafar a'zosi AQSh Prezidenti tomonidan tayinlanadi va Senat tomonidan tasdiqlanadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, SFK faoliyatini kuzatish va nazorat qilish uchun soliq to'lovchilarning mablag'laridan bir sent ham sarflanmaydi. Kongress Fermer krediti bo'yicha ma'muriyatning yillik budjetini tasdiqlasa-da, agentlikning joriy xarajatlari u tomonidan tartibga solinadigan kredit muassasalari hisobidan to'liq qoplanadi. Bu agentlikning moliyaviy mustaqilligini ta'minlaydi va uning faoliyat ko'rsatishi uchun soliq to'lovchilarning mablag'laridan foydalanish zaruratini istisno qiladi.

Fermer krediti tizimining muhim afzalliklari *kichik va o'rta fermer xo'jaliklari uchun kreditlash imkoniyatining mavjudligi*, shuningdek, qishloq xo'jaligi sikllariga moslashtirilgan qarzlarni qaytarishning qulay sharoitlari hisoblanadi. Fermer krediti tizimi hozirgi vaqtda amerikalik fermerlar va rancho egalari tomonidan foydalaniladigan barcha kreditlarning 25% dan ortig'ini ta'minlaydi. Bundan tashqari, tizim kreditlarni kafolatlash va sug'urtalashni ta'minlaydi, bu esa ham fermerlar, ham kreditorlar uchun moliyaviy xatarlarni kamaytiradi.

Fermer krediti tizimi agrar sektorni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish hamda mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning muhim vositasidir.

AQShda fermerlik krediti tizimi haqiqatan ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu uni fermerlar va qishloq xo'jaligi kooperativlari uchun noyob va samarali qiladi. Ushbu tizim kapitalning milliy pul bozorida qishloq joylariga uzluksiz oqimini ta'minlash uchun mo'ljallangan bo'lib, tijorat banklaridan farqli ravishda depozitlarni jalb qilish huquqiga ega emas. Mijozlar o'rtasida doimiy pay jamg'armalarining yo'qligi ularga kredit resurslaridan yanada moslashuvchan foydalanish va uzoq muddatli moliyaviy majburiyatlar bilan bog'lanmaslik imkonini beradi. Masalan, paychining ulushi faqat u kredit olayotgan vaqt davomida mavjud bo'ladi va uning umumiy summasining 2-5% ini tashkil qiladi.

Fermerning kredit miqdoriga qarab ko'payadigan yoki kamayadigan paylari fermer krediti tizimini mijozlar uchun yanada jozibador qiladi, chunki ular katta miqdordagi mablag'larni birdaniga qo'yishlari shart emas. Bu ham fermerlarning kooperativ harakatida ishtirok etishiga yordam beradi va ularning manfaatlarini kooperativ manfaatlari bilan yaqinlashtiradi. SFK aktivlari uning a'zolarining kooperativ mulki hisoblanadi.

Farm Credit Leasing Services Corporation kabi **lizing korporatsiyasi**, banklarning mulki sifatida, fermerlarga to'g'ridan-to'g'ri sotib olmasdan zarur texnika, asbob-uskunalar va binolardan foydalanish imkoniyatini ta'minlagan holda, fermer krediti tizimida muhim rol o'ynaydi.

Lizing korporatsiyasining xizmat ko'rsatish, texnik qo'llab-quvvatlash va qurilishni moliyalashtirish xizmatlari bilan to'ldirilgan dasturlari texnika va infratuzilmadan foydalanish samaradorligini oshirishga yordam beradi, bu esa o'z navbatida fermer xo'jaliklari unumdorligi va daromadlilikini oshirishga yordam beradi. Bundan tashqari, qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun moliyalashtirish manbalarini izlash fermerlarga moliyaviy to'siqlarga duch kelmasdan o'z xo'jaliklarini rivojlantirish va modernizatsiya qilish imkonini beradi.

Fermer krediti tizimida o'z va qarz mablag'larini optimal uyg'unlashtirish qishloq xo'jaligining barqaror va samarali rivojlanishini ta'minlash imkonini beradi. Fermer kredit tizimi doirasida lizing korporatsiyasi va boshqa moliya institutlari fermerlarni qo'llab-quvvatlash va qishloq

xo'jaligi biznesini muvaffaqiyatli yuritish uchun zarur resurslarni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Tadqiqotlar qishloq xo'jaligi korxonalarining barqarorligi va barqarorligi uchun o'z-o'zini moliyalashtirish, ya'ni o'z mablag'lari, shu jumladan budget dotatsiyalari hisobidan kamida 80 foizga, bank kreditlari hisobidan esa 20 foizgacha kengaytirilgan takror ishlab chiqarishni amalga oshirish muhimligini ta'kidlaydi. O'z sarmoyasi va budget yordami tufayli bu korxonalar moliyaviy qiyinchiliklar va bankrotlikdan qutulib qolishlari mumkin. Uzoq muddatli rejalashtirish va moliyalashtirishga muvozanatli yondashuv qishloq xo'jaligi faoliyati muvaffaqiyatida asosiy rol o'ynaydi.

Yevropa Ittifoqi

3-QO'SHIMCHA. YEVROPA ITTIFOQIDA QISHLOQ XO'JALIGI SOHASINI MOLIYALASHTIRISHNING UMUMIY ASOSIY ELEMENTLARI⁸

- Qishloq xo'jaligi sektorini moliyalashtirishning asosiy ta'minotchilari kooperativ va tijorat banklari, davlat banklari va kredit-kafolat muassasalari, kredit uyushmalari, mikrokredit tashkilotlari, lizing kompaniyalari, shuningdek, qishloq xo'jaligi resurslarini yetkazib beruvchilar va kooperativlar hisoblanadi.
- Kooperativ banklar ko'pincha tijorat banklariga qaraganda fermerlarga yaqinroq bo'ladi.
- Yevropa Ittifoqining 14 mamlakatidagi qishloq xo'jaligi sektorini kreditlash kuchli bozorga ega bo'lgan juda cheklangan miqdordagi vositachilarda jamlangan.
- Banklarda qishloq xo'jaligi bo'yicha mutaxassislarning yo'qligi ushbu sektorga mablag' tushishini cheklamoqda
- Qishloq xo'jaligi sektoriga taklif etilayotgan tipik bank mahsulotlari qisqa muddatli, o'rta muddatli va uzoq muddatli kreditlarni, shuningdek kredit liniyalari va bank overdraftlarini o'z ichiga oladi. Qishloq xo'jaligi sektori uchun maxsus mo'ljallangan eng keng tarqalgan kredit mahsuloti bu davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlarini oldindan moliyalashtirishni, ya'ni banklar uchun risksiz moliyaviy operatsiyani taklif qiluvchi kreditlardir.
- Lizing Yevropa Ittifoqiga a'zo barcha davlatlarda mavjud va uning mashhurligi ortib bormoqda.
- Kafolat vositalari Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida mintaqaviy, milliy darajada ham, Yevropa Ittifoqi darajasida ham keng qo'llaniladi, ammo juda turli xil shartlar va samaradorlik bilan. Asosiy kafolatli mahsulotlar ko'pincha bozorda mavjud.
- Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida moliyaviy vositachilar tomonidan qishloq xo'jaligi sektoriga berilgan kreditlar hajmi o'sish tendensiyasiga ega bo'lib, qishloq xo'jaligi sektori kreditlarining o'sishi alohida mamlakatlar uchun umuman iqtisodiyotni kreditlashning o'sishiga qaraganda yuqori.
- Qator a'zo davlatlarda qishloq xo'jaligi sektori defolt xavfi nisbatan pastligi bilan ajralib turadi. Aksariyat a'zo davlatlarda qishloq xo'jaligi sektorining xizmat ko'rsatilmagan kreditlari ulushi iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga nisbatan past bo'ldi.
- Ko'pincha qishloq xo'jaligi sektori iqtisodiyotning boshqa sektorlariga qaraganda yuqori foiz stavkalariga duch keladi, bu kichik hajmdagi kreditlarga kredit buyurtmalarini baholashda yuqori tranzaksiya xarajatlari, shuningdek, kredit shartlarini faqat bir nechta ishtirokchilar belgilaydigan bozorning yuqori konsentratsiyasi bilan izohlanadi. Ayniqsa, kichik fermer xo'jaliklari va yosh fermerlar noqulay ahvolda.
- Uzoq muddatli kredit olish uchun murojaat qilgan fermerlarning yarmi kafolat berishni so'raydi, moliya muassasalari tomonidan so'ralgan kafolat esa ko'pincha qishloq xo'jaligi sektori uchun iqtisodiyotning boshqa sektorlariga qaraganda yuqori.

Yevropa Ittifoqining ayrim mamlakatlarida qishloq xo'jaligi sektorini moliyalashtirishni ko'rib chiqamiz.

⁸ *fi-compass*, 2020, Financial needs in the agriculture and agri-food sectors in the European Union, Summary report, 94 pages. Available at: https://www.fi-compass.eu/sites/default/files/publications/financial_needs_agriculture_agrifood_sectors_eu_summary.pdf

Finlyandiya

Finlyandiya moliya bozori o'zining yuqori konsentratsiyasi bilan ajralib turadi. Ikki yirik bank: OP Financial Group – mahalliy kooperativ bank va Nordea, ommaviy ro'yxatdan o'tgan kompaniya va Skandinaviya mintaqasidagi eng yirik moliya operatorlaridan biridir. OP Financial Group biznes-kreditlash bozorining ulushi 40%, Nordea ulushi esa 30% ni tashkil etadi. Uchinchi yirik bank Danske Bank ning bozor ulushi 9% ni tashkil qiladi⁹.

Finlyandiyada qishloq xo'jaligini kreditlashga kelsak, OP Financial Group bozorning 2/3 qismini ta'minlab, moliyaviy xizmatlarning eng yirik provayderi hisoblanadi. 2018 yilda OP Financial Group ning bozordagi ulushi jami qishloq xo'jaligi kreditlarining 67 foizini tashkil etdi. Undan keyin har biri 10% bozor ulushiga ega bo'lgan Nordea va POP -group (kooperativ) keldi. To'rtinchi yirik moliyaviy xizmat ko'rsatuvchi Säästöpankki guruhi bo'lib, uning bozor ulushi 2018 yilda 8 foizni tashkil etgan. Moliyaviy xizmatlarning boshqa provayderlari qishloq xo'jaligini moliyalashtirish bozorining juda oz qismini qamrab oladi.

OP Financial Group va Nordea butun mamlakat bo'ylab kuchli ishtirokka ega. POP Pankki va Säästöpankki Group mintaqaviy vakolatxonalariga ega, ayniqsa G'arbiy Finlyandiyaning qishloq xo'jaligi hududlarida, shuningdek, ikkala guruh ham Sharqiy Finlyandiyaning qishloq xo'jaligi hududlarida faoliyat yuritadi. Ularning faoliyat doirasi (Finlyandiyaning asosiy qishloq xo'jaligi hududlarini qamrab olgan) ularning qishloq xo'jaligi bozorida kuchli ulushini izohlaydigan asosiy omil hisoblanadi.

Ba'zi fermerlar, shuningdek, qishloq xo'jaligi kooperativlari va oziq-ovqat kompaniyalari orqali qisqa muddatli moliyalashtirishga ega. O'z biznesi uchun yuqori sifatli qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetkazib berishni ta'minlash uchun qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat korxonalarini fermerlarga aylantirishga ega bo'lgan mablag'larga bo'lgan ehtiyojlarini qondirishda yordam berish yo'llarini izlamogda. Forvard shartnomalari asosida fermerlar o'z mahsulotlarini kelgusida yetkazib berish va'dasi bilan aylantirish mablag'lar uchun kreditlar oladilar (bular ham oldindan belgilangan narxda bo'lishi mumkin).

Finlyandiyada qishloq xo'jaligini moliyalashtirish **bank kreditiga** asoslangan bo'lib, u ko'pincha Yevropa Ittifoqi va mamlakat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Qishloq xo'jaligiga biznes kreditlari uzoq va o'rta muddatli investitsiya kreditlari, shuningdek, qisqa muddatli moliyalashtirish kreditlari va kredit liniyalarini o'z ichiga oladi. Kredit qiymati (foiz stavkasi) mijozlarga, ularning kredit tarixiga, kreditning maqsadi va uni qaytarish muddatiga bog'liq.

Kredit mahsulotlarining turlari quyidagi 1-jadvalda batafsil yoritilgan..

1-SHAKL. FINLYANDIYA BANKLARI TOMONIDAN FERMERLARGA TAKLIF ETILAYOTGAN MOLİYAVIY MAHSULOTLAR SHARHI, 2019 YIL

	Mahsulot turi	Maqsad	So'ndirish sanasi	Foiz stavkalari, %
1	Aylanma kapitalga kredit / Kredit liniyasi	Aylanma kapital	Asosan qisqa muddatli kreditlar (o'rtacha 1,5 yil) yoki kredit liniyalari (o'rtacha 1 yil)	1-4%
2	Investitsionnye kredity	Kapital qo'yilmalar	Asosan uzoq muddatli va uzoq muddatli, ayrim qisqa muddatli kreditlar	EURIBOR maksimal stavkasi – 6 oy + marja

Manba: fi-compass, 2020, *Financial needs in the agriculture and agri-food sectors in Finland, Study report, 73 pages.*

Banklar asosan jismoniy investitsiyalar (binolar va uskunalar) va yer sotib olishni moliyalashtiradi. Fermerlar o'z fermerlik faoliyati samaradorligini oshirish maqsadida bino va uskunalariga sarmoya kiritadilar. Mavjud fermanni boshqarishni o'z zimmasiga oladigan yangi

⁹ Bank of Finland, 2019

fermerlar ham xuddi shunday sarmoya kiritadilar. Banklar chorvachilik kichik sektorini eng ishonchli deb hisoblaydi. Ushbu kichik sektorga investitsiyalar molxonalar, cho'chqaxonalar yoki broyler fermalarini rekonstruksiya qilish va qurish, shuningdek, yer sotib olishni o'z ichiga oladi. O'simlikchilikda eng yirik kreditlar asosan yer sotib olish uchun ishlatiladi, ammo don quritkichlar, issiqlik stansiyalari va siloslar kabi uskunalarni sotib olish ham muhim rol o'ynaydi.

Lizing (moliyaviy va operatsion) ham Finlyandiyada muhim rol o'ynaydi. 2017 yilda Finlyandiyaning butun lizing bozori 9,7 milliard yevroni tashkil etdi, shundan 4,6 milliard yevro muddatli to'lovlarga to'g'ri keldi¹⁰. Barcha lizingning qariyb 95 foizi (9,2 milliard yevro) uskunalariga to'g'ri keladi. 2019 yilda qishloq xo'jaligi texnikasini ijaraga berish va lizingdan olingan daromad 6,5 million yevroga baholangan¹¹. Fin qishloq xo'jaligida sotilgan mashinalarning umumiy hajmida moliyalashtirilgan mashinalarning ulushi (kirish darajasi) 40% dan 65% gacha o'zgarib turadi. Barcha lizinglarning aksariyati banklar orqali amalga oshiriladi, barcha bitimlarning 84 foizi ularning hissasiga to'g'ri keladi. 2012 yilda Finlyandiyada 21 ta kompaniya moliyaviy lizing bilan faol shug'ullangan, ulardan sakkiztasi kredit muassasalari bo'lgan¹².

Yevropa Ittifoqini moliyalashtirishga kelsak, masalan, COSME¹³, InnovFin yoki EaSI¹⁴ doirasida moliyalashtirishning ma'lum variantlari mavjud, ammo ularning hech biri sektor uchun muhim yoki muhim emas.

Fin korxonalariga Yevropa Ittifoqining boshqa 24 mamlakatidagi korxonalariga qaraganda pastroq foiz stavkalari taklif etiladi. Biroq, Finlyandiyaning qishloq xo'jaligi, o'rmon xo'jaligi va baliqchilik sohalarida o'rtacha foiz stavkasi 2,25% deyarli barcha boshqa iqtisodiyot tarmoqlariga qaraganda yuqori. Va bu qishloq xo'jaligi portfelidagi xatarlarning yaxshi ko'rsatkichlariga qaramasdan.

Fin banklari, asosan, garov sifatida ipoteka kreditlariga tayanadi. Kredit summasi va qarz oluvchining turiga (yangi mijoz yoki kredit tarixiga ega mijoz) qarab, ko'chmas mulk ham garov sifatida qabul qilinadi. Shaxsiy kafolatlar ba'zan qabul qilinadi, lekin ular ikkinchi darajali ahamiyatga ega. Avval ta'kidlanganidek, banklar, shuningdek, CAP¹⁵/EAFRD¹⁶ (to'g'ridan-to'g'ri to'lovlar va/yoki grantlar) subsidiyalarini va hayot sug'urtasi talablari garovini garov sifatida qabul qiladi. Biroq ularning garov qiymati taqqoslanganda nisbatan past.

Yevropa Ittifoqining boshqa mamlakatlarida bo'lgani kabi, shaxsiy garov Finlyandiyada qishloq xo'jaligi kreditlari kafolatining eng keng qo'llaniladigan shaklidir. Fi-Compass tadqiqoti ma'lumotlariga ko'ra, Finlyandiyadagi barcha kreditlarning 76% shaxsiy kafillik bilan kafolatlangan. Qarz oluvchilarning 10 foizi xususiy kafolatlar bilan ta'minlangan bo'lsa, 8 foizi davlat kafolatlaridan foydalangan.

Kichik fermer xo'jaliklariga berilgan kreditlar, odatda, yirik fermer xo'jaliklariga berilgan kreditlarga qaraganda uzoqroq muddatlarga ega bo'ladi. Kichik fermer xo'jaliklari ko'pincha faqat bitta yoki ikkita qishloq xo'jaligi faoliyati bilan shug'ullanadi va shu tariqa yiliga faqat bir necha oy daromadga ega bo'ladi. Yirik korporativ xoldinglar, aksincha, ko'plab qishloq xo'jaligi tadbirlarida ishtirok etadi va shu tariqa yil davomida tez-tez daromad oladi. Binobarin,

¹⁰ Santeri Rautio, 2018, Private-label financing of forestry and agriculture equipment in Finland and Estonia

¹¹ Statista, 2020, Industry revenue of 'rental and leasing of other machinery, equipment' in Finland from 2011 to 2023

¹² Statistics Finland, 2012, Financial leasing. Unfortunately, Statistics Finland discontinued these statistics and no new data has been produced by them since 2012

¹³ Программа ЕС по конкурентоспособности предприятий и МСП

¹⁴ Программа ЕС по занятости и социальным инновациям

¹⁵ Единая сельскохозяйственная политика

¹⁶ Европейский сельскохозяйственный фонд развития сельских районов

ular kreditlarni ertaroq qaytarishlari yoki to'lovlarni tez-tez amalga oshirishlari mumkinligi sababli, ularni qaytarish muddatlari qisqaroq bo'ladi¹⁷.

Shvesiya

Shvesiyada qishloq xo'jaligi sektorini moliyalashtirish moliyaviy xizmat ko'rsatuvchilarning diversifikatsiyalangan tarmog'i orqali amalga oshiriladi. Tijorat banklari qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini moliyalashtirish bozorining muhim ulushini egallaydi, ammo jamg'arma banklari tarmog'i yanada kattaroq ahamiyatga ega. Bundan tashqari, ipoteka assotsiatsiyasi va sug'urta kompaniyasi qishloq va o'rmon xo'jaligini moliyalashtirish bozorining sezilarli ulushini egallaydi.

XIX asr boshlarida Yevropada jamg'arma banklarining tashkil etilishi Shvesiyaga kuchli ta'sir ko'rsatdi va hali ham ko'plab mustaqil jamg'arma banklari mintaqaviy yoki mahalliy bozorlarda faoliyat yuritmoqda.

Jamg'arma banklari qishloq va o'rmon sektorini moliyalashtirish bozorining deyarli uchdan bir qismini nazorat qiladi va fermerlar o'rtasida moliya muassasalarining afzal tanlovi hisoblanadi (shu jumladan mustaqil tijorat banki bo'lgan, ammo jamg'arma banklari hammualliflardan biri bo'lgan "Swedbank"ning bozor ulushi).

Ipoteka assotsiatsiyasi bozorning qariyb 21 foizini nazorat qiladi. XIX asrda tashkil etilgan Landshypotek Bank kooperativ an'anaga asoslangan bo'lib, unda yer egalari birgalikda qishloq xo'jaligi mulkini garovga qo'yib, fermerlarga foyda olish uchun hech qanday da'volarsiz kreditlar taklif qilib, ipoteka uyushmalarini tashkil etishgan. Bugungi kunda Landshypotek Bank Shvesiyaning eng yirik o'nta banklaridan biri hisoblanadi. U o'zining 19 ta filiali tarmog'i bilan qishloq xo'jaligi sohasida muhim o'rin tutadi.

1990 yillar boshida Shvesiyani qamrab olgan moliyaviy inqirozdan so'ng 4 ta tijorat banki deyarli bir xil kuchga ega bo'lib, bank muhitini shakllantirdi. "Katta to'rtlik," odatda shunday ataladi: Handelsbanken; Nordea; SEB; va Swedbank. Bu to'rtta bankning barchasi Shvesiyada paydo bo'ldi va rivojlandi. Nordea va SEB har bir bozorning taxminan 6 foizini nazorat qiladi. Swedbank qisman jamg'arma banklariga tegishli, shuning uchun uning bozor ulushi jamg'arma banklari bilan birga ko'rsatiladi.

Shvesiyaning qishloq xo'jaligi sektorini moliyalashtiradigan yana bir o'yinchi sug'urta kompaniyalari guruhiga tegishli Länsförsäkringar Bank asosan qishloq xo'jaligi sohasida sug'urta bilan shug'ullanuvchi 23 ta mustaqil kompaniyadan iborat. Ular birgalikda Länsförsäkringar AB ma'muriy markaziga egalik qiladi, u barcha mustaqil kompaniyalar uchun tariflarni hisoblab chiqadi va sug'urta shartlarini ishlab chiqadi Länsförsäkringar Bank 1996 yilda tashkil etilgan va Länsförsäkringar ABga tegishli. Bank mijozlarga bitta kompaniyada eng muhim iqtisodiy operatsiyalarni amalga oshirish imkonini beruvchi sug'urta taklifiga qo'shimcha sifatida ishlab chiqilgan. Lantbruksbarometern ma'lumotlariga ko'ra, ular bozorning taxminan 8 foizini nazorat qiladi.

Xorijiy banklarning roli ortib bormoqda. Danske Bank Shvesiyadagi Nordeadan keyin ikkinchi yirik xorijiy bank va Shvesiya bozorida beshinchi o'rinda turadi. Danske Bank barcha turdagi mijozlar uchun xizmatlar va mahsulotlarni taqdim etadi. U qishloq xo'jaligi sohasida ham rol o'ynaydi, ayniqsa, 1997 yilda 17 ta Shvesiya mintaqaviy banklarining qo'shilishi bilan yakunlangan bir qator qo'shib yuborish va qo'shib olishlardan keyin. Danske Bank Shvesiyada filiallarining keng tarmog'iga ega bo'lgan birinchi xorijiy bank bo'ldi. Filiallar soni va ularning taqsimoti qishloq xo'jaligi sohasini qamrab olishda muhim ahamiyatga ega.

¹⁷ Alho, E., Arovuori, K., Heikkilä, A.-M., Niskanen, O., Väre, M. & Yrjölä, T., 2019. Financial position of Finnish agriculture. PTT Working Papers 200.

Davlat kredit muassasasi kafolat talabisiz, lekin yuqori foiz stavkalari bilan moliyalashtirishni taklif qiladi. Almi Företagspartner 1990 yillarning o'rtalarida innovatsion tadbirkorlarga (iqtisodiyotning ko'plab sohalari, jumladan, qishloq xo'jaligi uchun mavjud) e'tibor qaratgan holda mavjud xususiy banklar va moliya institutlariga hukumat tomonidan qo'shimcha sifatida tashkilotilgan. Ularning yondashuvi kafolatlalab qilmasdan investitsiyalarni moliyalashtirishdan iborat. Yuqori tavakkalchilikni qoplash va banklar va moliya muassasalarining raqobatchisi sifatida emas, balki qo'shimcha sifatida o'z rolini saqlab qolish uchun ular tomonidan taklif qilinayotgan foiz stavkalari odatdagi bozor stavkalaridan yuqori.

Qishloq xo'jaligi kooperativlari Qishloq xo'jaligi kooperativlari Fermerlar uyushmasi bilan birgalikda Tillväxtbolaget deb nomlangan kredit muassasasini tuzdilar. Unga Shvesiya qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat sanoatining raqobatbardoshligini oshirishga intilayotgan HKScan (go'sht ishlab chiqaruvchilari), Lantmännen (g'alla ishlab chiqaruvchilar) va Shvesiya fermerlari federatsiyasi (fermerlar ittifoqi) kiradi. Hozirgi ko'rinishdagi Tillväxtbolaget 2018 yildan beri mavjud bo'lib, hayotiy loyihalarga sarmoya kiritish uchun kreditlar, shu jumladan ipoteka kreditlari beradi. Tegishli iqtisodiy yechimlarni topish uchun Tillväxtbolaget ko'pincha uch tomonlama muhokamalarni tashkil qiladi (fermer – bosh fermer banki vakili – Tillväxtbolaget kompaniyasi vakili).

Lizing. Ko'pgina banklar lizing yechimlarini taqdim etadi va ushbu sohaga ixtisoslashgan o'z sho'ba kompaniyalariga ega. Ba'zi banklar lizing xizmatlarini tashqi yetkazib beruvchi bilan shartnomaga ega va shuning uchun lizingni o'z assortimentiga kiritishi mumkin. Fermer nuqtai nazaridan, lizing masalasi uning oddiy bank vakili bilan muhokama qilinishi mumkin. Lizing Shimoliy mamlakatlar bozorida raqobatlashuvchi banklar uchun eng muhim mahsulot hisoblanadi.

Kooperativlar ham lizing yechimlari bilan turli shakllarda ishlaydi. Shvesiya fermerlari kooperativlari federatsiyasining o'z a'zolariga qulay ijara shartlarini taklif qilish imkonini beruvchi kelishuvlari bor. Shvesiyadagi yana bir kooperativ Lantmännen o'zining Lantmännen Finans bo'linmasiga ega bo'lib, u texnika lizingi uchun moliyaviy yechimlarni taqdim etadi. Krome togo, na shvedskom rynke suщestvuyut finansovыe uchrejdeniya, spetsializiruyushiesya na lizinge i finansirovaniy priobreteniya texniki i transportnyx sredstv.

Qishloq xo'jaligi sektori uchun moliyaviy mahsulotlar

Ipoteka kreditlari

Uzoq muddatli kreditlar ko'pincha uy-joy ko'chmas mulklariga garov sifatida tayanadi va bu holda ular ipoteka kreditlari deb ataladi. Banklar LTV koeffitsienti 70 foizgacha, ayrim hollarda esa 80 foizgacha bo'lgan ipoteka kreditlarini taklif qilmoqda.

Hisobvaraqlarning kredit kartasi, kredit liniyasi yoki kredit liniyasi

Kredit kartalar bo'yicha kredit liniyalari yoki hisobvaraqlar bo'yicha kredit liniyalari Shvesiyada ko'pincha biznes sohasidan qat'i nazar qo'llaniladi. Kreditning maksimal miqdori kelishib olinadi va joriy qarz bo'yicha foizlar to'lanadi. Bundan tashqari, kreditning maksimal miqdoriga qarab yillik qat'iy komissiya mavjud. Qishloq xo'jaligi sektori uchun qisqa muddatli moliyalashtirishning ushbu shakli kredit tashkilotlari mavjudligi sababli iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga qaraganda kamroq talab qilinadi.

Lizing ili pokupka texniki

Texnika xaridini bir necha usulda moliyalashtirish mumkin. "Oddiy kredit"dan foydalanish mumkin, uni qaytarish muddati odatda 4-6 yilni tashkil etadi. Ikkinchi variant – lizing bo'lib, unda bank mashina sotib oladi va uni fermerga ijara beradi. Ijara muddati tugagach, mashina hali ham qoldiq qiymatga ega bo'ladi va uni qoldiq qiymat bo'yicha sotib olish yoki yangi lizing shartnomasini tuzish mumkin.

CAP qo'llab-quvvatlashning kafolatlangan kreditlari

Fermerlar uchun bank krediti Yevropa Ittifoqining kredit liniyasi hisoblanadi. Aksariyat fermerlar CAP dan turli grantlarni olishga harakat qilishsa-da, subsidiya olish uchun ariza berish jarayoni ba'zan uzoq vaqtni oladi. Yevropa Ittifoqining kredit liniyasi maxsus kredit bo'lib, u individual kredit baholash sharti bilan CAP subsidiyalari umumiy summasining ko'pi bilan 80 foizini tashkil etishi mumkin. Grant to'liq yoki qisman to'langan taqdirda kreditning tegishli so'ndirilishi sodir bo'ladi.

Bolgariya

Bolgariya endi Yevropa Ittifoqi bozoriga to'liq kirish imkoniyatiga ega bo'lganligi sababli, moliya institutlari qishloq xo'jaligi xavfli sektor sifatida ko'rib chiqilishiga qaramay, ushbu sohani rivojlantirish imkoniyatlariga ko'proq xayrixohlik bildira boshladilar. 2014 yildan buyon qishloq xo'jaligi sektoriga ajratilgan kreditlar o'sib bormoqda va 2018 yilda 5,4 milliard yevroga yetdi. Kredit "bumi"ga fermerlarning o'z korxonalariga investitsiyalari, shuningdek, CAP va Bolgariya hukumatining subsidiyalari sabab bo'ldi. Kredit tashkilotlari tomonidan berilayotgan moliyalashtirish darajasi davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash darajasiga deyarli tenglashdi¹⁸.

Bolgariya Milliy bankining ma'lumotlariga ko'ra, agroxoldinglarning moliyaviy ehtiyojlari 261 ta moliyalashtirish ta'minotchisi: 26 ta bank, 26 ta kredit kooperativlari, 208 ta nobank moliya muassasalari va 1 ta Milliy kafolat jamg'armasi tomonidan qondirilishi mumkin.

Agrosanoat majmuini rivojlantirish uchun kreditlarning asosiy yetkazib beruvchilari **tijorat banklari** hisoblanadi. Bolgariyada 26 ta bank ro'yxatdan o'tgan bo'lib, ularning deyarli yarmi qishloq xo'jaligi firmalariga kredit mahsulotlarini taklif etadi.

Bolgariyada qishloq xo'jaligini moliyalashtirishda uchta asosiy bank ustunlik qiladi: UniCredit Bulbank, Raiffeisenbank (Bolgariya) va ProCredit Bank (Bolgariya). Ushbu banklar "qishloq xo'jaligi uchun kreditlar va lizing" segmentida bozorning eng katta ulushini egallaydi¹⁹. UniCredit Bulbank bozorning 32,3 foizini, ProCredit Bank (Bolgariya) 17,8 foizini va Raiffeisenbank (Bolgariya) 15,5 foizini egallaydi. Bu uchta bank birgalikda bozorning 65% dan ortig'ini egallaydi.

Banklar asosan fermer xo'jaliklarining investitsion xarajatlarini qoplash uchun foydalaniladigan uzoq muddatli kreditlar va aylanma mablag'lar uchun foydalaniladigan qisqa muddatli iste'mol kreditlarini beradi.

Qishloq xo'jaligiga kredit taklif qilayotgan banklar ham Milliy kafolat jamg'armasi bilan ishlaydi. Milliy kafolat jamg'armasi 2008 yilda Bolgariya taraqqiyot banki guruhining bir qismi sifatida tashkil etilgan va Bolgariya biznesi, shu jumladan qishloq xo'jaligi uchun kreditlarni tasdiqlash uchun tijorat banklariga zarur bo'lgan garovga qo'shimcha kafolatlarni chiqaradi. Milliy kafolat jamg'armasi, shuningdek, COSME qarshi kafolatlaridan foydalanadi va RDP (2007-2013) doirasida tashkil etilgan EAFRD tomonidan moliyalashtiriladigan "**Bolgariya qishloq kreditlarini kafolatlash jamg'armasi**" moliyaviy vositasining ijro etuvchi organi bo'lgan. Ushbu moliyaviy instrument doirasida 2013-2015 yillar davomida 544 ta grant oluvchiga 613 ta kafolat berildi²⁰.

¹⁸ Based on FAO estimations, cited in: Borisov P., et al., 2019, 'Influence of the common agriculture policy on Bulgarian agriculture', published in: Bulgarian Journal of Agricultural Science 3:439- 447. Available at: <https://www.researchgate>

¹⁹ Поскольку банки отчитываются по кредитам и лизингу вместе, невозможно предоставить подробные данные по лизингу.

²⁰ Bulgarian EAFRD Managing Authority, June 2020

2014-2020 yillar davomida Milliy kafolat jamg'armasi milliy resurslardan foydalangan holda qishloq xo'jaligi uchun kafolatlar berishni davom ettirdi. U 16 ta tijorat banki bilan ishlagan²¹. 2014-2020 yillarda PSR²²ning ba'zi choralari doirasida investitsiya loyihasi uchun kredit olish uchun tasdiqlangan ariza bilan fermerlar ham kafolat sxemasidan foydalanishlari mumkin edi. Kafolat bitta kredit uchun maksimal 1,5 million yevro bo'lgan kreditlarning 50 foizini qoplatadi. Bu fermerlar uchun garov talablarini kamaytirishga yordam beradi va ishtirok etuvchi banklarning tavakkalchiliklardan himoyasini ta'minlaydi. Milliy kafolat jamg'armasi PSR doirasida ma'qullangan loyihalar doirasida moliyalashtiriladigan aktivlar bilan ta'minlangan kreditlarga ustuvorlik berib, tavakkalchilikni bundan buyon ham qabul qilmasligini namoyish etadi. Bundan tashqari, kichik fermerlar ko'pincha berilgan kafolatlardan foydalanish imkoniyatiga ega emas edilar.

Bir qator nobank moliya muassasalari va kredit kooperativlari ham ushbu sektorda faoliyat yuritib, o'z a'zolariga past foizlarda kreditlar berishga ixtisoslashgan bo'lib, ulardan, masalan, yerga va qishloq xo'jaligi texnikasiga investitsiyalar uchun foydalaniladi. Biznes uchun mikroqarzlarga kelsak, nobank moliya muassasalari va kooperativlar/kredit uyushmalari mos ravishda maksimal 50 ming va 100 ming yevro to'lashi mumkin.

Ba'zan fermerlar **nobank moliya agentliklari** (Bolgariyada 208 ta) ga murojaat qilishlari mumkin, ular 500 yevrogacha bo'lgan qisqa muddatli kreditlarni taklif qiladilar, lekin asosan juda yuqori foiz stavkalari, qisqa muddatli qarzarlar va kechiktirilgan qarzarlar uchun yuqori jarimalar.

Bolgariya banklari fermerlarga ham investitsiya, ham aylanma mablag' uchun kreditlar taklif qilmoqda. Kreditni qaytarish muddati va moliyalashtirish summasi kreditning maqsadi, fermer xo'jaligining hajmi va fermerning moliyaviy imkoniyatlariga qarab o'zgarib turadi. Ushbu mahsulotlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- 1) 18 oygacha bo'lgan qisqa muddatli kreditlar, bank overdraftlari va foiz stavkasi 5,5% atrofida bo'lgan kredit kartalari;
- 2) investitsion maqsadlar uchun o'rta muddatli (5 yilgacha) kreditlar, foiz stavkasi 5% atrofida;
- 3) Investitsiya maqsadlariga mo'ljallangan uzoq muddatli (5 yildan ortiq) kreditlar, qisqa muddatli stavkaga asoslangan foiz stavkalari plyus so'ralayotgan kredit summasi, valyutasi, muddati va garoviga qarab individual ravishda aniqlanadigan marja.

Bolgariyada resurs yetkazib beruvchilar yoki boshqa agrobiznes tomonidan taqdim etilgan moliyalashtirish asosiy rol o'ynaydi. Fermerlar qiymat zanjirini moliyalashtirish mexanizmlaridan foyda olishlari mumkin. Jumladan, sut mahsulotlari qiymatini yaratish zanjirida Danone yoki Friesland kabi yirik sut ishlab chiqaruvchi zavodlar qiymat zanjirining murakkab mexanizmlarini yaratdilar²³. Ushbu kuchli vertikal integratsiya vaqt o'tishi bilan rivojlandi: u fermerlarga sifatli resurslar va bilimlarni tarqatish xizmatlarini taqdim etishdan boshlanib, keyinchalik resurslarni moliyalashtirish, investitsiya kreditlari va bank kreditlari kafolatiga o'tdi. Fermerlar o'z mahsulotlarini ushbu aniq xaridorga sotishga rozi bo'ladilar va buning evaziga agrooziq-ovqat korxonalarini bunday xizmatlarni taqdim etadilar. Bu, shuningdek, fermerlarning miqdor va sifat jihatidan zarur mahsulot ishlab chiqarishini kafolatlaydi.

²¹ Allianz Bank, DSK Bank, Pireus Bank Bulgaria, Bulgarian American Credit Bank, Bulgarian Development Bank, United Bulgarian Bank, Municipal Bank, First Investment Bank, Raiffeisenbank Bulgaria, International Asset Bank, Investbank, Taksim Bank, TBI Bank, UniCredit Bulbank, D Commerce Bank, Eurobank Bulgaria

²² Програма развития сельских районов

²³ Swinnen J., Inclusive Value Chains, November 2018, Agricultural Development and Poverty Reduction, presentation delivered at FERDI – AFD Workshop on 'Agricultural Value Chain Development and Smallholder Competitiveness', Paris.

G'allachilik sektorida yirik fermerlar agregator va treyder sifatida faoliyat yurita boshladilar. Ular mayda fermerlarning mahsulotlarini yig'ib, sotishadi. Yirik fermerlarning ba'zilari ham eksportni o'z zimmalariga olishmoqda. Shunday qilib, yirik fermerlar bozorni samarali tashkil etishga o'z hissalarini qo'shadilar.

Biznes uchun **qo'shimcha kredit mahsulotlari** Yevropa Ittifoqining Kichik va o'rta korxonalar raqobatbardoshligi dasturi (COSME) tomonidan moliyalashtiriladigan moliyaviy vositalar doirasida taklif qilindi. Bolgariyada 2018 yil oxiriga kelib, COSME qishloq, o'rmon va baliqchilik sektoridagi 296 ta kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarini umumiy qiymati 39,3 million yevroga (umumiy portfelning 13,2 foizi) moliyalashtirish imkonini berdi.

Shuningdek, innovatsion kichik va o'rta biznes korxonalari hamda xodimlari soni 499 nafargacha bo'lgan o'rtacha kapitallashuvga ega kichik kompaniyalar uchun **InnovFin – YeS “Innovatorlar uchun moliya” dasturi** doirasida qisman kafolatlangan kreditlar mavjud edi. InnovFin tadqiqot va innovatsiyalarga sarmoya kiritishga qaratilgan turli xil moliyalashtirish vositalarini (shu jumladan qarz va aksiyadorlik mahsulotlarini) taqdim etdi. Bolgariyada 2018 yil holatiga kelib InnovFin qishloq, o'rmon va baliqchilik sektorlaridagi 168 ta sub'ektga umumiy qiymati 245,9 mln yevro miqdorida moliyalashtirish imkonini berdi (umumiy portfelning 15%).

Litva

Uchta Skandinaviya banki bank bozorining 80% dan ortig'ini nazorat qiladi. 2019 yilda Litvada oltita bank va xorijiy banklarning yettita filiali faoliyat yuritgan. Biroq, Litva bank sektorida yirik Skandinaviya banklarining sho'ba korxonalari ustunlik qiladi, ulardan uchta eng yirik bank – SEB, Swedbank va Luminor– to'liq Shvesiya va Norvegiyadagi asosiy yuridik tuzilmalariga tegishli. Sektorda konsentratsiyaning yuqori darajasi kuzatilmoqda, chunki ushbu uchta bank bozorning 84 foizini nazorat qiladi. Qolgan uchta bank – AB Šiaulių Bankas, UAB Medicinos Bankas va AB Citadele Bankas ancha kichik bo'lib, mahalliy va xorijiy investorlar guruhlariga tegishli. Litvada banklardan tashqari, 64 ta kredit uyushmasi mavjud bo'lib, ularning aktivlari 2019 yil aprel holatiga ko'ra 707,1 million yevroni yoki bank sektori umumiy aktivlarining 2,5 foizini tashkil etdi. Litva hukumati bank sektorida mulk ulushiga ega emas.

Luminor qishloq xo'jaligini kreditlash sohasida eng faol bank hisoblanadi. Tarixan, qishloq xo'jaligi sektorining aksariyati Luminor mijozlari bo'lgan²⁴. Luminor hozirda nomi va mulkidagi o'zgarishlarga qaramay, ushbu yetakchilikni saqlab qolmoqda. SEB, Swedbank, keyin AB Šiaulių Bankas va UAB Medicinos Bankas kabi boshqa yirik banklar ham qishloq xo'jaligi sektori bilan ishlaydi. Luminor, shuningdek, Swedbank va SEBda qishloq xo'jaligida tajribaga ega bo'lgan, faqat qishloq xo'jaligi sektori bilan ishlaydigan xodimlar mavjud.

Bozorda qishloq xo'jaligi sektori uchun mo'ljallangan turli xil mahsulotlar mavjud. Hozirgi vaqtda bozorda qishloq xo'jaligi va qishloq xo'jaligi oziq-ovqat sohasiga maxsus yo'naltirilgan mahsulotlar, masalan, investitsion kreditlar, mashina va uskunalar lizingi, shuningdek, to'g'ridan-to'g'ri to'lovlarni avanslaydigan qishloq xo'jaligi sektori uchun maxsus kreditlar taklif etilmoqda. Shuningdek, kredit liniyalari va aylanma mablag'lar uchun qarzlari kabi aylanma mablag'larni moliyalashtirish uchun mahsulotlar mavjud.

2-jadvalda 2019 yil holatiga ko'ra mavjud mahsulotlar va ularga mos shart-sharoitlar sharhi keltirilgan.

Ba'zi kredit platformalari garov talab qilmaydi, lekin yuqori foiz stavkalarini va yuqori ma'muriy xarajatlarni (oyiga 0,15 dan 0,6% gacha) talab qiladi.

²⁴ 2019 й. 1 апрель ҳолатига

2-SHAKL. 2019 YILDA LITVA QISHLOQ XO'JALIGI SEKTORI UCHUN MAVJUD BO'LGAN MOLIVAVIY MAHSULOTLAR VA SHART-SHAROITLAR SHARHI

Mahsulot tipi	Maqsad	Yetkazib beruvchilar	So'ndirish muddati	Foiz stavkasi	Kreditning o'rtacha miqdori, yevro
Investitsion kreditlar	Kapital qo'yilmalar	Banklar	O'rta muddatli va uzoq muddatli kreditlar	3-4%	EUR 50 000-200
		Kredit uyushmalari	Srednesrochnye i dolgosrochnye kredity	3-4%	EUR 30 000-50 000
		Tezda kreditlash kompaniyalari, kredit platformalari	Preimushchestvenno srednesrochnye i dolgosrochnye	6-18%	EUR 10 000-50 000
Aylanma kapital kreditlar	Aylanma kapital	Banklar	Qisqa muddatli kreditlar	+10% ²⁵	2 000 yevrodan oylik sotish ko'lamining 50% gacha
		Kredit uyushmalari	Qisqa muddatli kreditlar	+8%	EUR 10-20 000
		Resurs yetkazib beruvchilar	Qisqa muddatli kreditlar	Odatda oyiga 1%	EUR 10-20 000
		Tezda kreditlash kompaniyalari, kredit platformalari	Qisqa muddatli kreditlar	6-18 %	EUR 2-5 000
Foiz stavkasini subsidiyalovchi kreditlar	Aylanma kapital va kapital qo'yilmalar	Tijorat banklari va kredit uyushmalari orqali qishloq xo'jaligi kreditlarini kafolaptlash Fondi	Qisqa muddatli, o'rta muddatli va uzoq muddatli	Foiz stavkassining 80% ni kompensatsiya qiladi	120 ming yevro – oilaviy fermalar, 250 ming yevro – qishloq xo'jaligi kompaniyalari (2018 y.)

Manba: fi-compass, 2020, *Financial needs in the agriculture and agri-food sectors in Lithuania, Study report, 85 pages.*

Qishloq xo'jaligiga tegishli bo'lmagan aktivlar, masalan, mashina, asbob-uskuna, bino va inshootlarda kapitalni shakllantirish uchun o'rta muddatli investitsion kreditlar kreditlar hajmining muhim qismini tashkil etadi. Ushbu kredit turi ko'pincha Qishloq tumanlarini rivojlantirish dasturi doirasida investitsion qo'llab-quvvatlash bilan birgalikda qo'llaniladi. Ushbu investitsiya kreditlari odatda o'rta muddatli, ya'ni ikki-uch yilga taklif etiladi. Kam hollarda qaytarish muddati uzoq bo'lgan investitsiya kreditlari taklif etiladi. Foiz stavkasi bankdan-bankka, kredit miqdori va qaytarish muddatiga qarab o'zgarib turadi, ammo hozirda 4-6% ni tashkil etadi.

Kundalik faoliyatni qo'llab-quvvatlash uchun aylanma mablag'lar uchun kredit liniyasi shaklida kreditlar berishning uzoq yillik an'anasi mavjud. Ular 12, 15 yoki 18 oylik qisqa muddatli to'lov muddati bilan taklif etiladi. Ushbu overdraft fermerga qishloq xo'jaligiga xos bo'lgan mavsumiy yoki siklik muammolarni yengib o'tishga imkon beradi. Odatdagi joriy hisobvaraqqa o'xshab, aylanma mablag' uchun kredit liniyasi har kuni mablag'larni yechib olish va mablag'larni kiritish imkonini beradi. Moliyaviy mahsulotning ushbu turi bo'yicha foiz stavkasi boshqa kredit turlariga nisbatan ancha yuqori.

Turli xil mahsulotlarni iste'mol qilish yil davomida o'zgarib turadi. Bahorda aylanma mablag'larning qisqa muddatli kreditlari va kredit liniyalaridan faol foydalaniladi. O'rta va uzoq

²⁵ Когда банки не заинтересованы в предоставлении относительно небольших кредитов (менее 10 000 евро), они вместо этого предлагают потребительские кредиты, процентная ставка по которым может составлять более 10% плюс дополнительные административные расходы.

muddatli kreditlar, odatda qishloq xo'jaligi texnikasi yoki yer sotib olish uchun ishlatiladigan investitsiya kreditlari yil davomida ishlatiladi, ammo kuz/qishda talab yuqori bo'ladi.

V Litve kreditı menshego razmera predostavlyayutsya kreditnymi soyuzami, i ix finansirovanie sektora postoyanno uvelichivaetsya. Kreditnye ittifoqlar odatda mijozlarga nisbatan juda moslashuvchan bo'ladi va ularning ehtiyojlariga moslashadi. Kredit uyushmalari qishloq xo'jaligi sektori bilan uzoq yillik hamkorlik tarixiga ega bo'lganligi sababli, ular ushbu sektorning o'ziga xos xususiyatlarini yaxshi bilishadi, bu esa kredit tavakkalchiligi va talab qilinadigan foiz stavkasini kamaytiradi. Xuddi shu sabablarga ko'ra, ular har doim ham garov talab qilmaydi. Biroq, ularning kichik miqdori va ma'muriy xarajatlarning yuqori ta'siri tufayli kredit uyushmalari tomonidan beriladigan kreditlar banklarning uzoq muddatli yirik kreditlariga qaraganda qimmatroq (yuqori foiz stavkalari) hisoblanadi. Kredit uyushmasining fermerga bergan krediti o'rtacha 20 ming yevro atrofida. 50 ming yevrodan past kreditlar bo'yicha foiz stavkasi 8-12 foiz oralig'ida. Shunday qilib, yirikroq qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari/kompaniyalari ko'pincha tijorat banklaridan mablag' oladilar, kredit uyushmalari esa kichikroq fermer xo'jaliklariga ko'proq kreditlar beradi.

Moliyaviy vositachilarning an'anaviy kreditlaridan tashqari, qishloq xo'jaligi sub'ektlari ko'pincha yetkazib beruvchilarning tovar kreditlaridan foydalanadilar. Binobarin, urug'lik, kimyoviy moddalar, uskunalar uchun ehtiyot qismlar va boshqalar kabi kapital tovarlar uchun hosil sotilgandan so'ng haq to'lanadi va yetkazib beruvchiga to'lovdan chegirib tashlanadi. Ushbu moliyalashtirish usuli fermerlar va kichik biznes uchun tashqi moliyalashtirishning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Aniq ma'lumotlar bo'lmasa-da, ushbu kreditlar fermer xo'jaliklari moliyaviy majburiyatlarining deyarli 50 foizini tashkil etishi taxmin qilinmoqda.

Qishloq xo'jaligi kreditlarini kafolatlash jamg'armasi (ACGF) bir nechta turli xil moliyaviy vositalardan foydalanadi, imtiyozli kreditlarga bo'lgan eng katta talab qisqa muddatli kreditlarga to'g'ri keladi. ACGF qishloq xo'jaligi sektori uchun moliyaviy chora-tadbirlarni boshqaradi.

ACGF beshta mahsulotni boshqaradi va taklif qiladi, ulardan uchta odatiy moliyaviy vositalardir (1 dan 3 gacha):

- 1) qishloq va o'rmon xo'jaligi, oziq-ovqat sektori va baliqchilik sub'ektlariga berilgan kreditlar (lizing) bo'yicha moliya muassasalari va lizing kompaniyalariga yakka tartibdagi kafolatlar beradi;
- 2) Kredit tashkilotlariga aylanma mablag'larni to'ldirish va (yoki) biologik aktivlarni sotib olish uchun kreditlar bo'yicha portfel kafolatlarini beradi. Portfel kafolatlari boshlang'ich ishlab chiqarish sohasida faoliyat yurituvchi kichik korxonalariga, shuningdek chorvachilik, sut, rezavor meva va/yoki sabzavot tarmoqlarida faoliyat yurituvchi kooperativlarga beriladigan kreditlar bo'yicha berilishi mumkin;
- 3) Qishloq xo'jaligi texnikasi va asbob-uskunalari uchun kreditlar taklif qiladi. Kreditlar birlamchi ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi qishloq xo'jaligi sub'ektlariga beriladi;
- 4) Kafolatli badalni subsidiyalashni qo'llab-quvvatlaydi;
- 5) Kreditlar bo'yicha foizlarni subsidiyalashni qo'llab-quvvatlaydi..

1.2. JAHON BANKI MOLIVAVVIY KO'MAGIDA FERMERLAR VA AGROFIRMALARNI MOLIVALASHTIRISH UCHUN "O'ZBEKISTONDA MEVA-SABZAVOTCHILIKNI RIVODLANTIRISH LOYIHASI (2014-2023 YY.)" TAJRIBASI

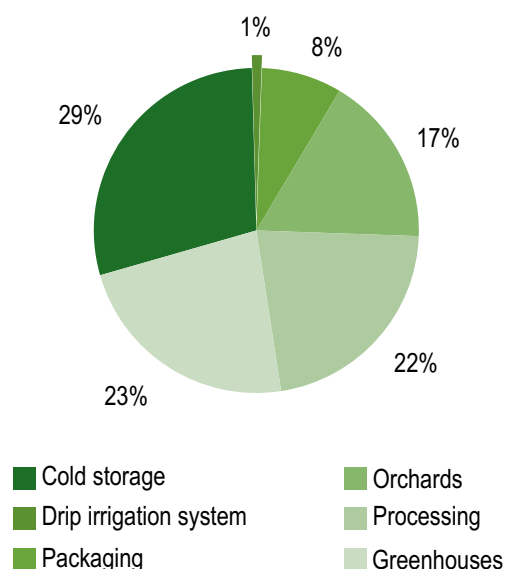
"O'zbekistonda meva-sabzavotchilikni rivojlantirish loyihasi" qishloq xo'jaligida qimmatliroq ekinlarni yetishtirish orqali qishloq xo'jaligini diversifikatsiya qilish, qishloq xo'jaligi hosildorligi va unumdorligini oshirish, shuningdek, qishloq joylarda ko'proq ish o'rinlarini yaratish va yaxshilashga qaratilgan qishloq xo'jaligi investitsiyalari portfelining bir qismidir. 2014 yil iyun oyida tasdiqlangan "O'zbekistonda meva-sabzavotchilikni rivojlantirish loyihasi" bog'dorchilik sektori duch keladigan bir nechta cheklovlarni bartaraf etishga qaratilgan: (a) texnologiyalar, bilimlar va bozorlardan foydalanishni yaxshilash; (b) qishloq xo'jaligi va agrobiznes sohalarida texnik va boshqaruv salohiyatini kuchaytirish; va (c) yangi moliyaviy mahsulotlarni joriy etish. "O'zbekistonda meva-sabzavotchilikni rivojlantirish loyihasi"ni ishlab chiqishda qishloq xo'jaligini xususiy va davlat banklari orqali uzoq muddatli moliyalashtirishning muvaffaqiyatli modelini yaratgan Qishloq xo'jaligi korxonalarini qo'llab-quvvatlash dasturini (RESP) amalga oshirish tajribasidan foydalanildi.

"O'zbekistonda meva-sabzavotchilikni rivojlantirish loyihasi"ning asosiy benefitsiarlari mamlakat bog'dorchilik kichik sektorida faoliyat yuritayotgan fermerlar, xususiy korxonalar, agrofirmalar va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlovchi korxonalar bo'ldi. Ikkilamchi benefitsiarlar tegishli tarzda moslashtirilgan moliyaviy mahsulotlarni malaka oshirish va bank takliflarining xilma-xilligini sotib olish orqali ishtirok etuvchi moliya muassasalari (tijorat banklari) bo'ldi.

Birgina amalga oshirishning dastlabki ikki yilida Loyiha 228 ta subzaymni moliyalashtirdi, umumiy to'lovlar 2-komponent uchun ajratilgan moliyalashtirishning 97 foizini tashkil etdi. Bu loyihaning samaradorligini ko'rsatdi. 1 va 2-raslarda Loyihaning dastlabki 2 yillik faoliyati uchun subzaymlarning turlari va joylashuvi ko'rsatilgan.

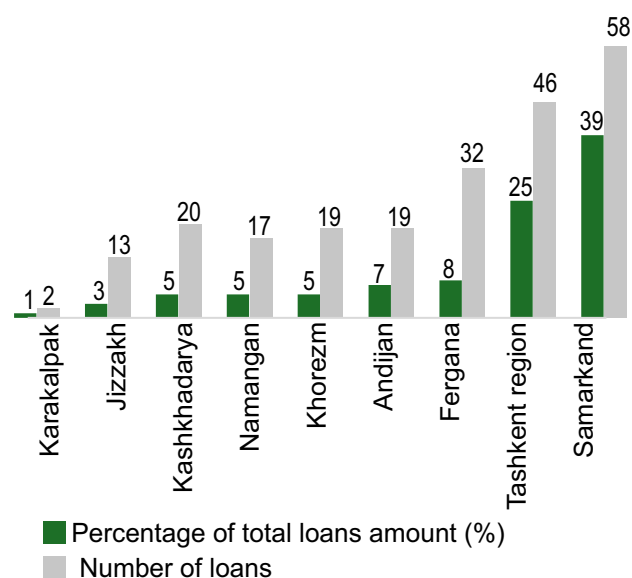
Bog'dorchilik tarmog'ida kreditlarga bo'lgan talab yuqori bo'lib, bank sektorida likvidlilik cheklovlari bilan to'ldirilgan edi. Loyihaning 2-komponenti to'liq o'zlashtirilgani subqarzlarga

1-RASM. LOYIHANING BOG'DORCHILIKKA INVESTITSIYALARI

Manba: loyiha hisobotlari.

2-RASM. MINTAQALAR BO'YICHA KREDIT OLUVCHILAR

Manba: loyiha hisobotlari.

bo'lgan talabning yuqoriligini ko'rsatdi. Bu "O'zbekistonda meva-sabzavotchilikni rivojlantirish loyihasi" doirasida RESP II tajribasi, sektor tahlili va potensial UFO tomonidan qiziqish bildirilishini hisobga olgan holda kutilgan edi. Kredit liniyasining bunday jadal o'zlashtirilishi va agrosanoat tarmog'ida investitsiya resurslariga bo'lgan sezilarli darajada qondirilmagan talab saqlanib qolayotganligi sababli O'zbekiston Respublikasi Hukumati Jahon bankiga investitsiya va ishchi kapital subzayomlarini hamda lizing mablag'lari bilan ta'minlash faoliyatini kengaytirish uchun qo'shimcha kredit taqdim etishni so'rab murojaat qildi.

"O'zbekistonda meva-sabzavotchilikni rivojlantirish loyihasi"ni moliyalashtirish bog'dorchilik tarmog'ini kreditlashni rag'batlantirishda muhim rol o'ynadi. Moliya muassasalari orqali moliyalashtirishni qo'llab-quvvatlash uchun davlat mablag'laridan foydalanish sohani rivojlantirishni jadallashtirish va qishloq xo'jaligini moliyalashtirishdagi tanqis taqchilikni to'ldirishda muhim ahamiyatga ega bo'lib, u faqat xususiy sektorning moliyaviy oqimlari bilan qoplanmaydi. Bu bog'dorchilik sohasining o'sishiga turtki beradigan qisqa muddatli chora bo'lib, xususiy sektordan moliyalashtirish imkoniyatini ta'minlash uchun bosqichma-bosqich bekor qilinadi. Biroq, hozirgi bosqichda likvidlikning cheklanishi ko'plab sohalarda muammo bo'lib qolmoqda va ayniqsa meva-sabzavot mahsulotlarini yetishtirish va qayta ishlashga sarflangan investitsiyalar yuqori bo'lishi mumkin bo'lgan qishloq xo'jaligi sektorida jiddiy bo'lib qolmoqda, qaytarish muddatlari esa bir yillik ekinlar yoki qishloq xo'jaligi bo'lmagan faoliyatlarga qaraganda ancha uzoqroqdir.

Jahon banki tomonidan moliyalashtirilgan "O'zbekistonda meva-sabzavotchilikni rivojlantirish" loyihasi, hisob-kitoblarga ko'ra, 34 mingdan ortiq yangi ish o'rinlarini yaratishga yordam berdi, shundan 13 mingtasi ayollar uchun: 1 million AQSh dollari miqdorida investitsiya. Ushbu loyiha doirasida issiqxona xo'jaliklarida o'rtacha 31 ish o'rne va muzlatgichli saqlash va qayta ishlash korxonalarida 50 ish o'rne yaratish imkonini berdi²⁶.

²⁶ Всемирный банк, 2022 г. Анализ реализации Стратегии развития сельского хозяйства Республики Узбекистан за 2020-2021 годы, Всемирный банк, Вашингтон

BIRINCHI BOB BO'YICHA XULOSALAR

Qishloq xo'jaligini moliyalashtirishning jahon tajribasini ko'rib chiqish shuni ko'rsatadiki, Rossiya Federatsiyasi va Qozog'istonda ushbu jarayon davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning turli mexanizmlari, jumladan, davlat kafolatlari, subsidiyalar, kredit dasturlari va grantlar orqali amalga oshiriladi. Ushbu chora-tadbirlar qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarining moliyaviy ahvolini yaxshilash, tarmoqni rivojlantirishni rag'batlantirish, qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarishni ko'paytirish, qishloq xo'jaligida infratuzilma va texnologiyalarni modernizatsiya qilishga qaratilgan.

Umuman olganda, yuqorida ko'rib chiqilgan MDH mamlakatlarida qishloq xo'jaligini moliyalashtirish tizimi tarmoqni rivojlantirishni rag'batlantirish, hosildorlikni oshirish va mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashning keng ko'lamli chora-tadbirlari va vositalarini qamrab oladi. Davlat qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish va barqaror rivojlantirishga ko'maklashib, unga faol sarmoya kiritmoqda.

Shu bilan birga, nodavlat moliyalashtirish shakllari faol rivojlanmoqda, ular fermerlarga o'z faoliyatining turli bosqichlarida, shu jumladan uskunalar sotib olish, infratuzilmani rivojlantirish, ishlab chiqarishni ko'paytirish va o'z mahsulotlarini bozorda ilgari surish uchun mablag'larni jalb qilish imkoniyatini beradi. Moliyalashtirishning ushbu yo'nalishi investorlar va fermerlar o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri aloqalarni o'rnatishga yordam beradi, bu esa uzoq muddatli sheriklik munosabatlarini yaratish va qishloq xo'jaligi sohasida ishonchni oshirishga yordam beradi.

Shunday qilib, fermerlarni davlat tomonidan moliyalashtirishni rivojlantirish istiqbolli yo'nalish bo'lib, u davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashni to'ldiradi va qishloq xo'jaligini rivojlantirish uchun moliyaviy imkoniyatlarning xilma-xilligini ta'minlaydi. Moliyalashtirishning turli manbalari o'rtasida tanlov fermerlarga o'z biznesi uchun eng maqbul va eng foydali variantlarni tanlash imkonini beradi, bu esa Rossiya qishloq xo'jaligida barqaror rivojlanish va ishlab chiqarishning o'sishini ta'minlaydi.

Rivojlangan mamlakatlarda, xususan, AQSh va Yevropa mamlakatlarida qishloq xo'jaligi sohasini moliyalashtirish tajribasi shuni ko'rsatadiki, ushbu tizim juda rivojlangan bo'lib, fermerlarnibirgalikdamoliyaviyqo'llab-quvvatlovchiturli banklar, kooperativlar va uyushmalarni o'z ichiga oladi. Ular ipoteka kreditlari, kredit liniyalari, lizing va kafolatlangan kreditlar kabi keng ko'lamli moliyaviy mahsulotlarni taqdim etadi, bu esa fermerlarga loyihalarga sarmoya kiritishga yordam beradi va qishloq xo'jaligi sohasining raqobatbardoshligini oshiradi. Turli moliya institutlari va ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi bunday sinergiya qishloq xo'jaligi sektorining barqaror rivojlanishiga yordam beradi.

Qo'shma Shtatlarning o'ziga xos xususiyati fermer krediti tizimi bo'lib, u qishloq xo'jaligi korxonalarini rivojlantirish, modernizatsiya qilish va barqaror faoliyat ko'rsatishiga yordam beradigan uyg'unlashgan va samarali moliyalashtirish modelidir. Depozitlarni jalb qilishning yo'qligi va kredit resurslaridan moslashuvchan foydalanish imkoniyati ushbu tizimni fermerlar uchun yanada jozibador qiladi. Kredit olishda paylardan foydalanish qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga uzoq muddatli moliyaviy majburiyatlar bilan bog'lanmaslik imkonini beradi, bu esa ularning kooperativ harakatda ishtirok etishiga yordam beradi.

Fermer krediti tizimi kichik va o'rta fermerlik korxonalariga ham, qishloq xo'jaligidagi yirik ishlab chiqaruvchilarga ham mablag' bilan ta'minlash imkonini berishi katta ahamiyatga ega. Kreditlarni qaytarishning moslashuvchan shartlari va kafolatlari bozorning barcha ishtirokchilari uchun moliyaviy xatarlarni kamaytirish imkonini beradi.

Qishloq xo'jaligini moliyalashtirish sohasida ham kredit shirkatlari va kooperativlari faoliyat yuritmoqda. Ularning tarmoq uchun asosiy afzalligi shundaki, ular o'z a'zolariga past foizlarda kreditlar berishga ixtisoslashgan.

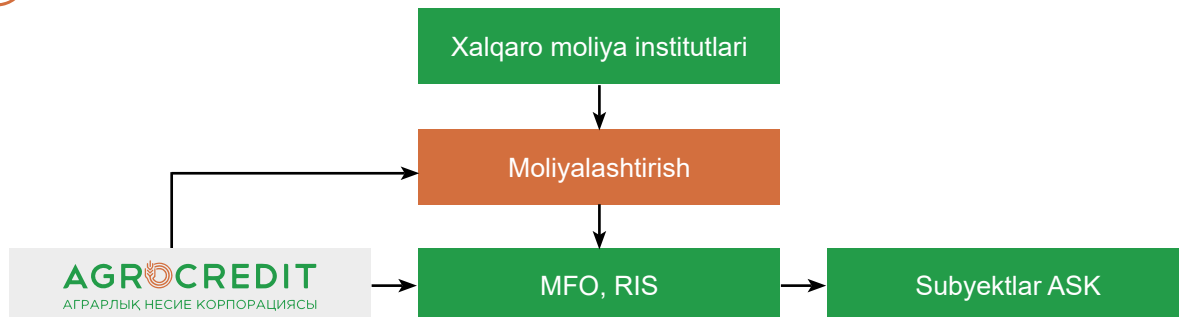
Bunday modellar boshqa mamlakatlar, jumladan, qishloq xo'jaligini moliyaviy instrumentlarini rivojlantirish va kreditlash sohani barqaror rivojlantirish uchun asosiy vazifa bo'lgan O'zbekiston uchun yaxshi namuna bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ushbu moliyalashtirish tizimlarining boshqa mamlakatlardagi muvaffaqiyatli faoliyat ko'rsatish tajribasini o'rganish va uni belgilangan maqsadlarga erishish uchun mahalliy sharoitlarga moslashtirish muhim ahamiyatga ega.

ILOVALAR

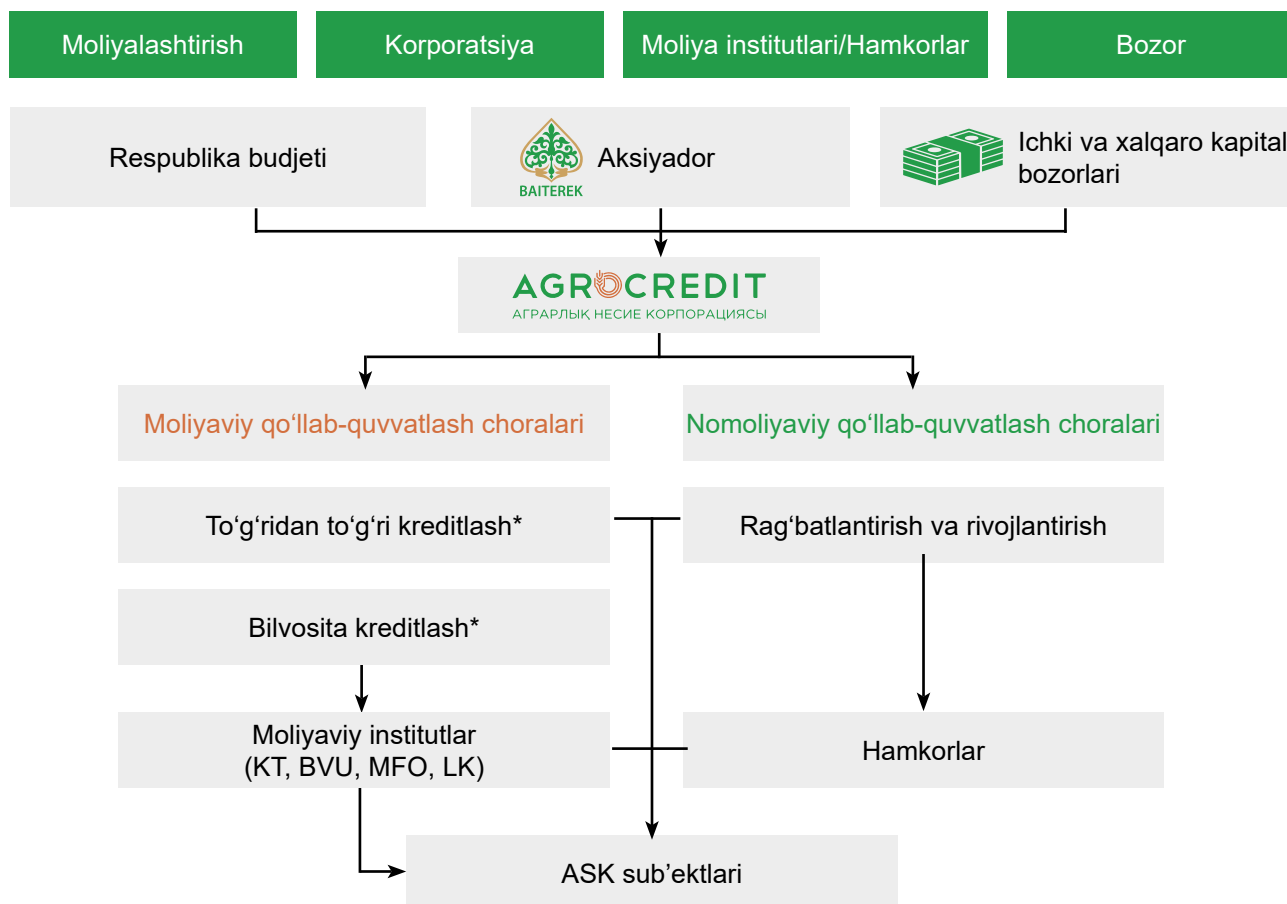
1-ILOVA. AGROSANOAT KOMPLEKSI SUB'EKTLARINI LIZING KOMPANIYALARI ORQALI MOLIYALASHTIRISH

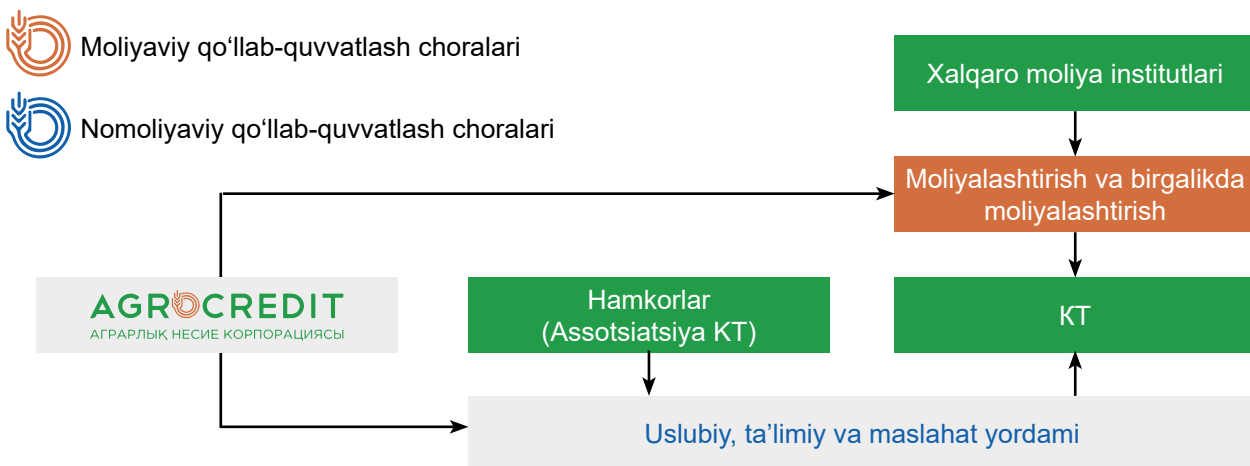
Moliyaviy qo'llab-quvvatlash choralari

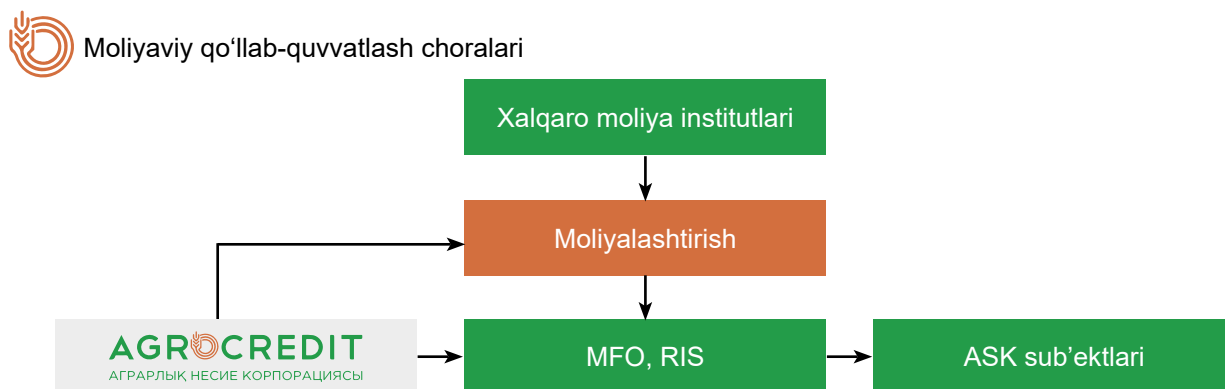
2-ILOVA. "AGRAR KREDIT KORPORATSIYASI" AJ

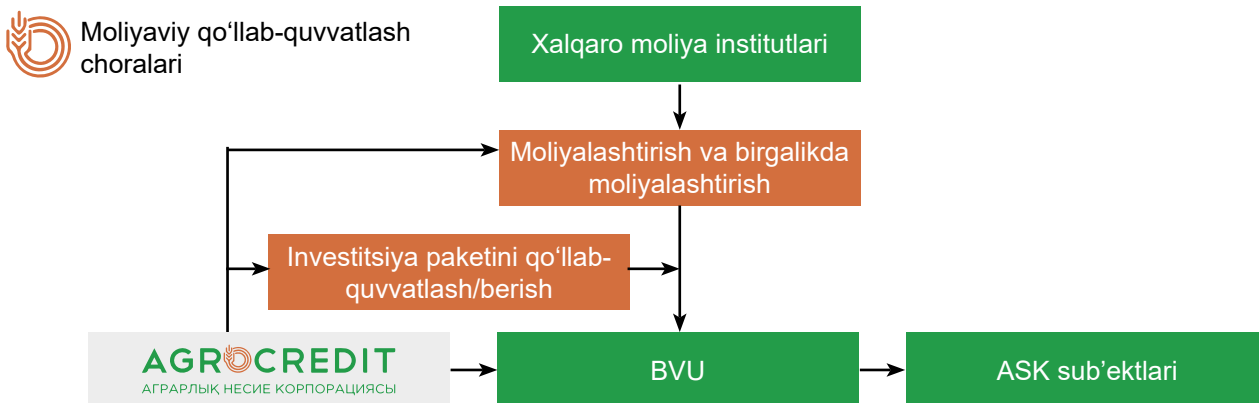
3-ILOVA. KREDIT SHIRKATLARI ORQALI MOLIYALASHTIRISH

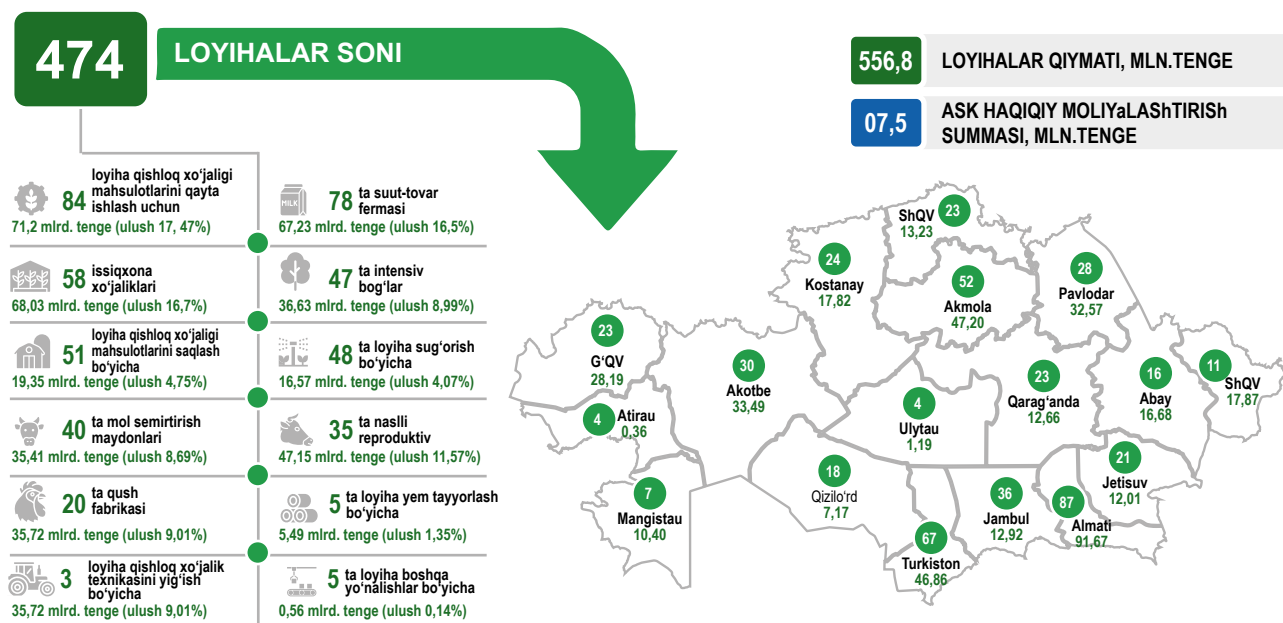
4-ILOVA. MIKROMOLIYA TASHKILOTLARI ORQALI AGROSANOAT KOMPLEKSI SUB'EKTLARINI MOLIYALASHTIRISH

5-ILOVA. IKKINCHI DARAJALI BANKLAR ORQALI MOLIYALASHTIRISH

6-ILOVA. MOLIYALASHTIRILGAN INVESTITSIYA LOYIHALARI BO'YICHA MA'LUMOT (2006-2023 YY.)

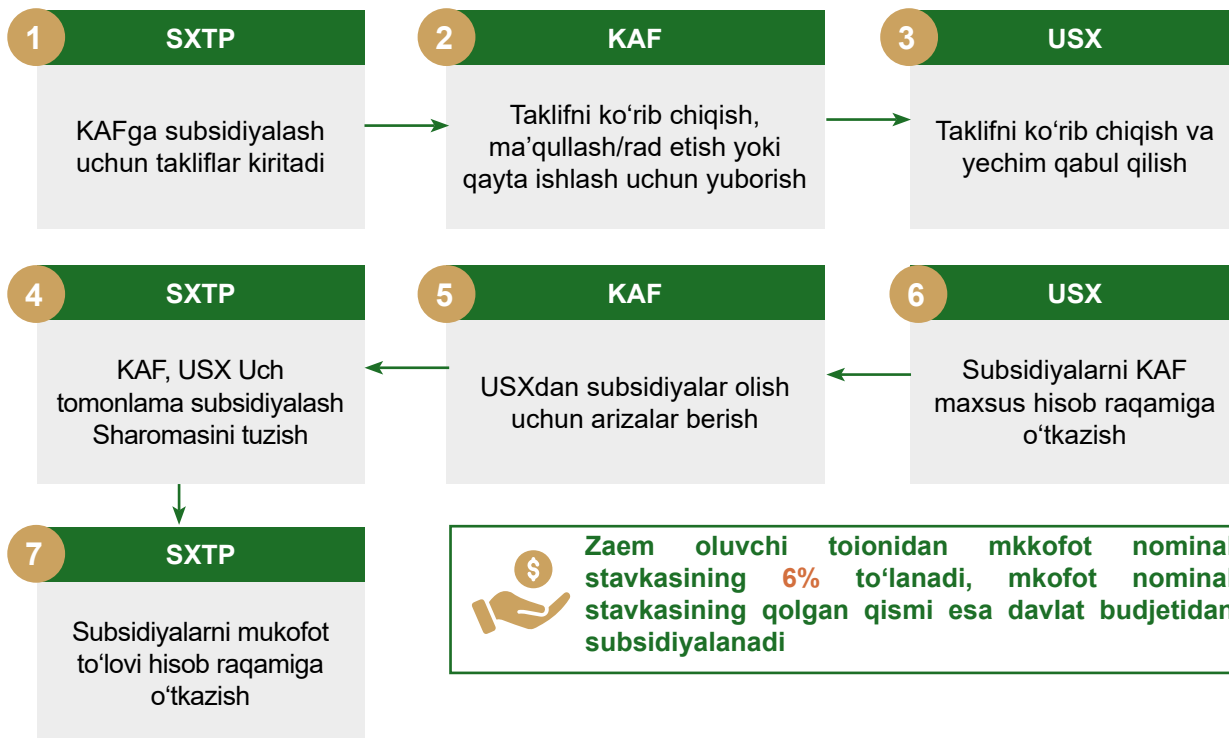

7-ILOVA. KREDITLASH DASTURLARI

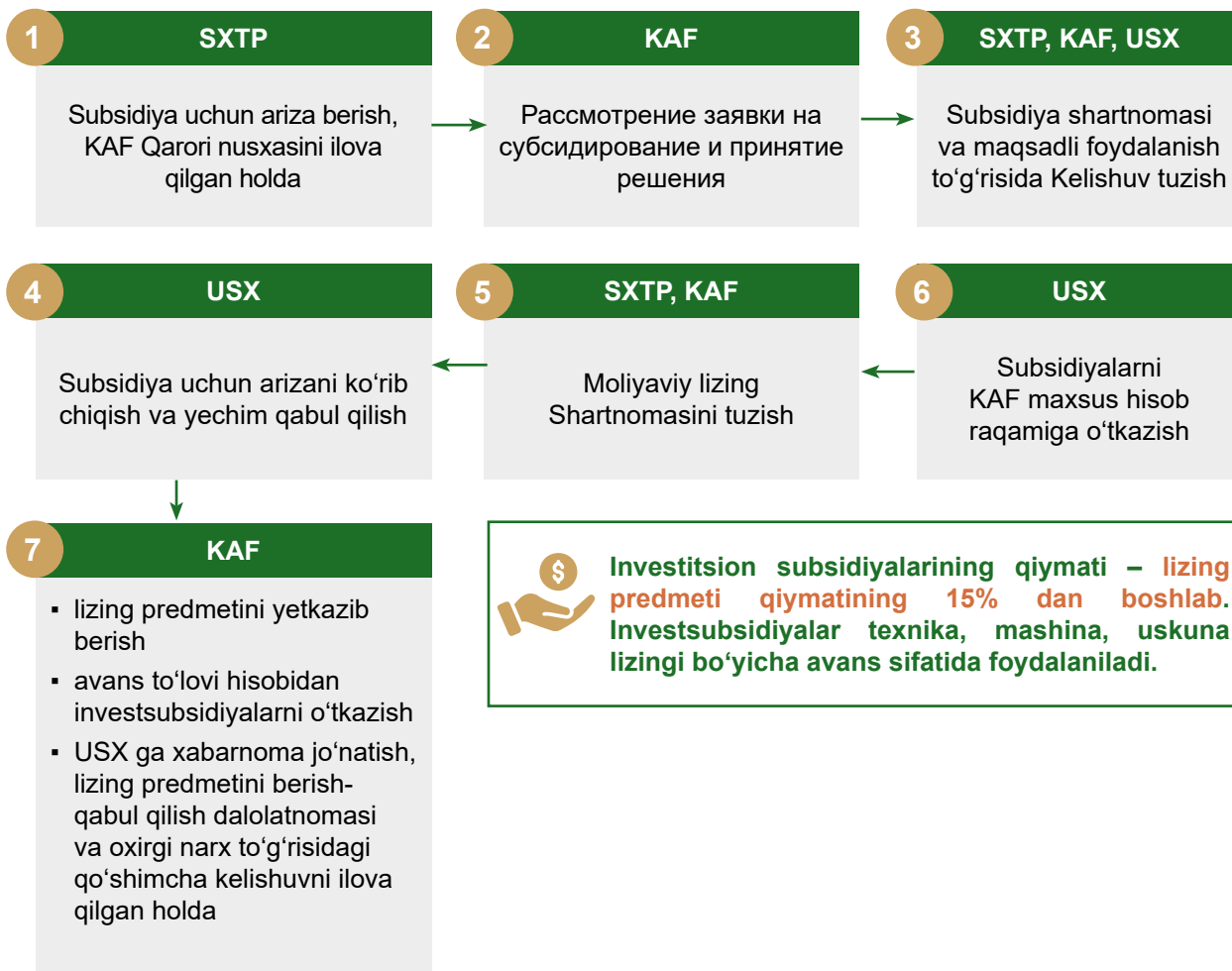
	KENG DALA	Agrobiznes	Isker	Yoshlarni mikroreditlash
Moliyalashtirish kanallari	<ul style="list-style-type: none"> Kredit shirkatlari; Mikromoliya tashkilotlari; Ikkinchi darajali banklar; Mintaqaviy investitsiya markazlari 	<ul style="list-style-type: none"> «Agrar kredit korporatsiyasi» AJ filiallari; Kredit shirkatlari; Lizing kompaniyalari; Ikkinchi darajali banklar; Mikromoliyaviy tashkilotlar; Mintaqaviy investitsiya markazlari 	<ul style="list-style-type: none"> To'g'ridan-to'g'ri kreditlash; Kredit shirkatlari; Mikromoliyaviy tashkilotlar 	«Agrar kredit korporatsiyasi» AJ filiallari
Maqsadli vazifasi	Bahorgi dala va yig'im-terim ishlarini o'tkazish uchun aylanma mablag'larni to'plash uchun kreditlash	<ul style="list-style-type: none"> Asosiy vositalarni sotib olish; Qurilish-montaj ishlarini amalga oshirish; Aylanma mablag'larni to'ldirish; Investitsion loyihalarni amalga oshirish 	<ul style="list-style-type: none"> Asosiy vositalarni sotib olish; Aylanma mablag'larni to'ldirish 	Dastur 21yoshdan 35 yoshgacha bo'lgan yosh tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan
Zaym summasi	1 mln tengedan 10 mlrd. tengegacha (moliya institutlari uchun). Mukofot stavkasi Yillik 1,5% (GESV – yiliga 1,5% dan boshlab) (zaem oluvchilarni, kredit shirkatlarini, mintaqaviy investitsiya markazlarini, mikromoliya tashkilotlarini, ikkinchi darajali banklarni kreditlashda – marja 3,5% dan ko'p emas)	Minimal summa: <ul style="list-style-type: none"> 1 000 000 tengе NF RK va DKZ uchun –50 mln. Tengedan boshlab). Maksimal summa: <ul style="list-style-type: none"> 1. zaem oluvchilar/ guruhlarning investitsion loyihalari – 7 mlrd. tengegacha; 2. investitsion emas boshqa loyihalar, har bir zaem oluvchiga 5 mlrd. tengegacha, zaem oluvchilar guruhiga – guruhga 10 mlrd. tengegacha; 3. KT uchun 10 mlrd. tengegacha 	Eng kam ish haqininig 8000 baravari	5 mln tengegacha

	KENG DALA	Agrobiznes	Isker	Yoshlarni mikroreditlash
Mukofot stavkasi		Mukofotning maksimal stavkasi – yiliga 22% (GESV – yiliga 22% dan boshlab), subsidiyani hisobga olgan holda mukofot stavkasi – yiliga 6% годовых	Yiliga 6%, (GESV – yiliga 6% dan boshlab). Kam ta'minlangan va/ yoki ko'p bolali oilalar a'zolari uchun – yiliga 4% (GESV – yiliga 4% dan boshlab)	Yillik 2,5% (GESV – yillik 2,5% dan boshlab)
Garov ta'minoti	Talablarga muvofiq: <ul style="list-style-type: none"> ▪ Kredit shirkatlari; ▪ Mikromoliya tashkilotlari; ▪ Ikkinchi darajali banklar; ▪ Mintaqaviy investitsiya markazlari 	Ko'char/ko'chmas mulk	Ko'char/ko'chmas mulk	Ko'char/ko'chmas mulk
Kredit muddati	Moliyalashtirish yilidan keyingi yilning 1– martigacha	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 120 oygacha; ▪ Aylanma mablag'larni to'ldirish uchun – 48 oy 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Hamma loyihalar uchun – 60 oygacha; ▪ Chorvachilik sohasidagi loyihalar uchun – 84 oygacha 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Chorvachilikni rivojlantirish uchun – 7 yilgacha, ▪ Biznesning boshqa yo'nalishlari – 5 yilgacha

8-ILOVA. MUKOFOT STAVKASINI SUBSIDİYALASH

9-ILOVA. AVANS TO'LOVI BILAN BERILADIGAN INVESTITSION SUBSIDİYALAR

10-ILOVA. AGROSUG'URTA

Chorvachilik (sug'urta to'lovlarini hisosblash namunasi)

1 bosh (nasldor mol) bahosi
650 000 tenge

Qoramollar soni
100 bosh

Sug'urta tarifi
1,54%

Franshiza
2%

Sug'urta summasi
 $650\,000\text{ tenge} * 100\text{ sht} = 65\,000\,000\text{ tenge}$

Sug'urta mukofoti
 $65\,000\,000\text{ tenge} * 1,54\% = 1\,001\,000\text{ tenge}$ (subsidiyani hisobga olganda: 500 500 tenge)

Sug'urta to'lovi
63 700 000 tenge

Dehqonchilik (sug'urta to'lovlarini to'lash namunasi)

Tuproqda nam tanqisligi natijasidagi mahsulot	Hosilni yig'ish paytida tuproqda ortiqcha namlik natijasidagi mahsulot
Maydon – 1000 ga (Xarajatlar normativi) 40 000 tenge	
Sug'urta tarifi 4,8%	2,43%
Sug'urta summasi $1000\text{ ga} * 40\,000\text{ tenge} = 40\,000\,000\text{ tenge}$	$1000\text{ ga} * 40\,000\text{ tenge} = 40\,000\,000\text{ tenge}$
Sug'urta mukofoti $40\,000\,000\text{ tenge} * 4,8\% = 1\,920\,000\text{ tenge}$	$40\,000\,000\text{ tenge} * 2,43\% = 972\,000\text{ tenge}$
1 gektarga sug'urta mukofoti 1920 tenge (subsidiyani hisobga olganda: 50% – 960 tenge)	972 tenge (subsidiyani hisobga olganda: 50% – 486 tenge)
Ekinlar to'la nobud bo'lganda sug'urta to'lovi 19 200 000 tenge	8 000 000 tenge

2. QISHLOQ XO'JALIGINI MOLIYALASHTIRISHNING MUQOBIL MEKANIZMLARI BO'YICHA O'ZBEKISTON QONUNLARINING TAHLILI

O'zbekiston hukumati qishloq xo'jaligini moliyalashtirish tizimida muhim rol o'ynaydi, bu uning kengroq iqtisodiy strategiyasi va sektorning o'sishi va barqarorligini ta'minlashga sodiqligini aks ettiradi. Qishloq xo'jaligi sohasi O'zbekiston uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, u nafaqat ish bilan ta'minlashning muhim manbai, balki oziq-ovqat xavfsizligi va eksport daromadlari uchun ham muhim ahamiyatga ega. Hukumatning rolini bir nechta muhim sohalarda tavsiflash mumkin.

Siyosiy doiralar va tartibga solish

Hukumat qishloq xo'jaligi uchun moliyalashtirish muhitini shakllantiradigan tartibga solish mexanizmini belgilaydi. Bunga qishloq xo'jaligi sektoriga xos bo'lgan kreditlar bo'yicha foiz stavkalarini belgilash, kreditlarni taqsimlash bo'yicha qo'llanmalarni taqdim etish va bank muassasalari fermerlar va qishloq xo'jaligi korxonalarining o'ziga xos ehtiyojlariga mos keladigan mahsulotlarni taklif etishini ta'minlash kiradi.

Fermer xo'jaligi to'g'risidagi qonun. Ushbu qonun ishlab chiqarish ob'ektlarini qurish va asosiy ishlab chiqarish vositalarini sotib olish uchun uzoq muddatli kreditlash, shuningdek fermer xo'jaliklarining joriy ishlab chiqarish faoliyatini qisqa muddatli kreditlash muhimligini ta'kidlaydi. Imtiyozli kreditlar fermer xo'jaliklarini qo'llab-quvvatlashda asosiy rol o'ynaydi, ishlab chiqarishni kengaytirish va modernizatsiya qilish uchun moliyaviy resurslardan foydalanishni osonlashtiradi. Bundan tashqari, qonun fermer xo'jaligi bilan bog'liq tavakkalchiliklarni kamaytirish uchun sug'urtaning muhimligini ta'kidlab, turli tavakkalchiliklardan, shu jumladan ishlab chiqarish vositalari va mahsulotlarning yo'qolishi, kamomadi yoki shikastlanishi kabi tavakkalchiliklardan sug'urta qilish imkoniyatini beradi (*"Fermer xo'jaligi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 2004 yil 26 avgustdagi 662-II-son*).

Dehqon xo'jaligi to'g'risidagi qonun dehqon xo'jaliklarining moliyaviy xizmatlardan, shu jumladan kredit, lizing va sug'urtadan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Dehqon xo'jaliklari ixtiyoriylik asosida turli xil ta'minot turlaridan foydalangan holda moliyalashtirishni jalb etishlari mumkin. Shuningdek, qonunda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining texnologik jihozlanishini yaxshilash va samaradorligini oshirishda muhim vosita bo'lgan dehqon xo'jaliklarining asbob-uskunalar, texnika va asbob-uskunalarni lizing orqali sotib olish huquqiga urg'u berilgan (*"Dehqon xo'jaligi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 01.04.2021 yildagi O'RQ-680-son*).

Qishloq xo'jaligi kooperativi (shirkat xo'jaligi) to'g'risida qonun. Ushbu qonunga asoslanib, qishloq xo'jaligi kooperativlari ishlab chiqarish ob'ektlarini qurish va zarur ishlab chiqarish vositalarini sotib olish uchun ham uzoq muddatli, ham qisqa muddatli kredit olish imkoniyatiga ega. To'lov qobiliyatiga ega yuridik va jismoniy shaxslar, shuningdek, kooperativlarning o'zlari tomonidan kafillik berish imkoniyati o'ziga xos xususiyat bo'lib, bu kredit resurslaridan foydalanish imkoniyatini kengaytiradi. Shuningdek, moliyaviy risklarni minimallashtirish uchun sug'urtaning ahamiyati ta'kidlanib, iqtisodiy qiyinchiliklar yuzaga kelganda kooperativni sanatsiya qilish choralari nazarda tutilgan (*"Qishloq xo'jaligi kooperativi (shirkat xo'jaligi) to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni, 1998 yil 30 apreldagi 600-I-son*).

Davlat tomonidan moliyalashtiriladigan dasturlar

O'zbekiston hukumati qishloq xo'jaligi mahsuldorligi va barqarorligini oshirishga qaratilgan dasturlarni tashabbus qiladi va moliyalashtiradi. Ushbu dasturlar ko'pincha zamonaviy qishloq xo'jaligi texnologiyalarini joriy etish, irrigatsiya tizimlarini yaxshilash va yuqori qo'shimcha qiymatli ekinlarni yetishtirishga o'tishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Ushbu sohalarga sarmoya kiritib, hukumat sektorning raqobatbardoshligi va barqarorligini oshirishga intiladi.

O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasi²⁷ doirasida ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida quyidagilar belgilandi:

- qishloq xo'jaligi mahsulotlarini xarid qilish va sotishda bozor tamoyillarini keng joriy etish, sifat nazorati infratuzilmasini rivojlantirish, eksportni rag'batlantirish, maqsadli xalqaro bozorlarda raqobatbardosh, yuqori qo'shilgan qiymatli qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat tovarlari ishlab chiqarishni nazarda tutuvchi qulay agrobiznes muhitini va qo'shilgan qiymat zanjirini yaratish;
- qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat tarmog'ini modernizatsiyalash, diversifikatsiya qilish va barqaror o'sishini qo'llab-quvvatlash uchun xususiy investitsiya kapitali oqimini ko'paytirishni nazarda tutuvchi sohada davlat ishtirokini kamaytirish va investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish mexanizmlarini joriy qilish;
- fermer xo'jaliklarida mehnat unumdorligini oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash, yuqori qo'shilgan qiymat yaratishga qaratilgan tarmoq dasturlarini ishlab chiqish orqali davlat xarajatlari samaradorligini oshirish va bosqichma-bosqich qayta taqsimlash.

Ushbu ustuvorliklar, shu jumladan, quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish orqali amalga oshiriladi:

- dehqon xo'jaliklari faoliyatini kengaytirishni rag'batlantirish maqsadida yer uchastkalarini imtiyozli shartlarda ajratish tartibini ishlab chiqish;
- savdo infratuzilmasi va agrologistika markazlari, oziq-ovqat xavfsizligi laboratoriyalari, sanitariya va fitosanitariya tizimi, zarur uskunalar va inventarlar uchun investitsiyalar jalb qilishni yanada rag'batlantirish;
- urug'chilik va meva-sabzavotchilik sohasi ilmiy-tadqiqot institutlarining moddiy-texnik bazasini modernizatsiya qilishga xalqaro moliya institutlari grantlari hamda texnik ko'mak mablag'larini jalb qilish;
- agrar sohada kichik tadbirkorlikni rivojlantirish va faoliyatini diversifikatsiya qilishni qo'llab-quvvatlash uchun tajriba – sinov tariqasida investitsiyaviy dasturlarni amalga oshirish;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarini davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish, shu jumladan, strategik ahamiyatga ega bo'lgan ayrim qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishga ajratilgan tijorat kreditlarining foiz stavkalarini subsidiyalash;
- qishloq xo'jaligi va oziq-ovqat tarmog'ining strategik yo'nalishlari va ehtiyojlariga mos kreditlash va sug'urtalash mexanizmini takomillashtirish;
- Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi huzuridagi Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasi faoliyatini takomillashtirish;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarini kreditlashda «omborxonona guvohnomalari» mexanizmini joriy etish;

²⁷ Указ Президента Республики Узбекистан, от 23.10.2019 г. № УП-5853 «Об утверждении Стратегии развития сельского хозяйства Республики Узбекистан на 2020 — 2030 годы»

ТАБЛИЦА 3. ОСНОВНЫЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ АКТЫ, СВЯЗАННЫЕ С ФОНДОМ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПОДДЕРЖКИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА

№	NHH	Mazumuni
1	O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 y. 19.06.2023 y. PF-98-son «Qishloq xo'jaligini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash xarajatlarini moliyalashtirishning uzluksizligini ta'minlash to'g'risida»gi Farmoni.	Qishloq xo'jaligini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash bilan bog'liq xarajatlarni moliyalashtirish uchun Tiklanish va taraqqiyot jamg'armasi hisobidan Iqtisodiyot va moliya vazirligiga Qishloq xo'jaligini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash jamg'armasi uchun 250 million AQSh dollari 24 oy muddatga foizsiz ajratildi. Bu borada Qishloq xo'jaligini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash jamg'armasi 2022 yilda paxta yetishtirishni moliyalashtirish uchun tijorat banklari tomonidan paxta-to'qimachilik klasterlariga ajratilgan kreditlarning 250 million AQSh dollari miqdoridagi qismi bo'yicha qaytarish muddatlarini 24 oy muddatgacha uzaytirish choralarini ko'rildi.
2	O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 y. 19.06.2023 y. PF-205-son «Qishloq xo'jaligida erkin bozor munosabatlarini yanada rivojlantirishning qo'shimcha choratadbirlari to'g'risidagi»gi Farmoni.	2024 yil hosilidan boshlab paxta xom ashyosini yetishtirish, paxta yig'im-terimi va xaridini Qishloq xo'jaligini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash jamg'armasining kredit resurslari hisobidan moliyalashtirishning yangi tartibi joriy etildi. Ushbu sxemaga muvofiq: <ul style="list-style-type: none"> ▪ fyuchers shartnomasi tuzgan yetishtiruvchi va urug'chilik sub'ektlariga har yili 1 oktabrdan boshlab, paxta xom ashyosi yetishtirish uchun — paxta xom ashyosi qiymatining 60 foizigacha yillik 10 foizda (shundan, bank marjasi 2 foiz) 14 oyga, shu jumladan 12 oylik imtiyozli davr bilan kredit ajratiladi. Klasterlarga qo'yidagi shartlarda kreditlar ajratiladi: <ul style="list-style-type: none"> ▪ paxta xom ashyosi xaridi bo'yicha yakuniy hisob-kitob uchun paxta xom ashyosi qiymatining 80 foizigacha yillik 10 foizda (shundan, bank marjasi 2 foiz) 10 oyga, shu jumladan 6 oylik imtiyozli davr va oxirgi 4 oy davomida teng ulushlarda qaytarish sharti bilan. ▪ ijara huquqi mavjud bo'lgan yer uchastkasida paxta xom ashyosi yetishtirish uchun — paxta xom ashyosi qiymatining 60 foizigacha yillik 10 foizda (shundan, bank marjasi 2 foiz) 24 oyga, shu jumladan 18 oylik imtiyozli davr va oxirgi 6 oy davomida teng ulushlarda qaytarish sharti bilan. ▪ ijara huquqi mavjud bo'lgan yer uchastkasida yetishtiriladigan paxta xom ashyosining yig'im-terimi uchun — paxta xom ashyosi qiymatining 20 foizigacha yillik 10 foizda (shundan, bank marjasi 2 foiz) 12 oyga, shu jumladan 3 oylik imtiyozli davr va oxirgi 9 oy davomida teng ulushlarda qaytarish sharti bilan kredit ajratiladi. fyuchers shartnomasiga asosan yetishtiruvchilardan qabul qilingan paxta xom ashyosi uchun to'lovlarning 80 foizi paxta xom ashyosi qabul qilib olingan kundan boshlab uch ish kunidan kechiktirmasdan, qolgan qismi moliya yilining 31 dekabr kuniga qadar amalga oshiriladi. ajratilgan kredit mablag'lari hisobidan agrotexnik tadbirlar doirasida tovarlar (ishlar, xizmatlar), shu jumladan moddiy resurslar yetkazib beruvchilar va xizmat ko'rsatuvchilar yetishtiruvchilar tomonidan ixtiyoriy tanlanadi (bundan urug'lik chigit mustasno). yetishtiruvchilar, klasterlar va urug'chilik sub'ektlari kredit buyurtmalarini Qishloq xo'jaligi vazirligining «Agroplatforma» axborot tizimi orqali elektron shaklda taqdim etadi.

- qo'shimcha mexanizmlar va moliyaviy vositalarni joriy etish va bozor ishtirokchilariga teng imkoniyatlar yaratish orqali hamkorlikning shaffof mexanizmini ishlab chiqish;
- imtiyozli kredit hisobiga resurslar yetkazib berish va xizmatlar ko'rsatish amaliyotidan voz kechish;
- yer uchastkalariga bo'lgan ijara huquqi qiymatini bozor narxlarida aniqlash tartibini qayta ko'rib chiqish orqali yer uchastkalariga bo'lgan huquqdan garov ta'minoti sifatida foydalanish mexanizmini takomillashtirish;

- xalqaro moliya institutlarining kredit liniyalari maqsadli jalb etilishini ta'minlash maqsadida investitsiya dasturini ishlab chiqish;
- tijorat banklari tomonidan dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari uchun kredit resurslarini ajratishni rag'batlantirish mexanizmlarini takomillashtirish;
- qishloq xo'jaligi sohasida soliqqa tortish tizimini chuqur tahlil qilish va qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqaruvchilarga soliq yukini kamaytirish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni ishlab chiqish.

Kredit imkoniyatlari

Kreditlardan foydalanish o'z operatsiyalariga sarmoya kiritish uchun kapitalga muhtoj fermerlar uchun juda muhimdir. O'zbekiston hukumati ko'pincha davlat banklari yoki maxsus qishloq xo'jaligi banklari orqali past foiz stavkalari va uzoqroq qaytarish muddatlari kabi qulay shartlar bilan ixtisoslashgan kredit imkoniyatlarini taqdim etadi. Ushbu imkoniyatlar kichik va yirik qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari uchun ham mavjud bo'lishi uchun ishlab chiqilgan.

Qishloq xo'jaligini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash jamg'armasi. Agrar sohada barqaror o'sishni rag'batlantirish, ekinlar hosildorligini oshirish, agrosanoat sohasida davlat xaridlariga yo'naltirilgan barcha daraja va bosqichlarda samarali va o'zaro bog'liq moliyalashtirish tizimini yaratish, shuningdek, agrosanoat mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarning uskunalarini zamonaviy va yuqori samarali texnikalar yordamida tubdan yangilash va takomillashtirish maqsadida Qishloq xo'jaligini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tashkil etildi²⁸.

2021 yildan boshlab O'zbekiston Respublikasi respublika budjetidan Jamg'armaga quyidagilarni moliyalashtirish uchun mablag'lar ajratiladi:

- jalb etiladigan xorijiy kreditlar bo'yicha valyuta ayirboshlash kursi o'zgarishi natijasida ko'rilgan zararlar;
- paxta yig'im-terimi uchun qishloq xo'jaligi korxonalariga ajratiladigan tijorat kreditlari bo'yicha foiz stavkasining bir qismini qoplash uchun to'lanadigan kompensatsiyalar;
- moliyaviy taqchillikni bartaraf etish uchun jalb qilingan mablag'lar, shu jumladan budjet ssudasi va qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish xarajatlarini moliyalashtirish uchun tijorat banklariga joylashtirilgan resurslar o'rtasidagi foiz stavkalari o'rtasidagi salbiy farq.

Fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari qo'llab-quvvatlash jamg'armasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 26.04.2018 y. "Fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari faoliyatini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-3680-son Qarori bilan O'zbekiston fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari kengashi huzurida Fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari qo'llab-quvvatlash jamg'armasi tashkil etildi.

O'zbekistonda fermer, dehqon xo'jaliklari va tomorqa yer egalari qo'llab-quvvatlash jamg'armasi agrar sektorni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun keng ko'lamli moliyaviy chora-tadbirlarni amalga oshirish bilan shug'ullanadi. Ushbu chora-tadbirlarga kredit va grantlar berish, lizing faoliyati, davlat-xususiy sheriklik shartlari asosida loyihalarni qo'llab-quvvatlash kiradi. Moliyalashtirishning asosiy yo'nalishlari bog'dorchilik, uzumchilik, limonchilik, chorvachilik, baliqchilik, asalarichilik va qishloq xo'jaligining boshqa tarmoqlarini rivojlantirishni qamrab oladi.

²⁸ Указ Президента Республики Узбекистан от 27 июня 2017 года № УП–5095 «Ўзбекистон Республикаси молия вазириги ҳузурида Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш жамғармасини ташкил этиш тўғрисида» Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. ПФ-5095, 27.06.2017.

Jamg'arma fermer va dehqon xo'jaliklarini, shuningdek, "Tomorqa xizmati" MChJ va qishloq xo'jaligi kooperativlarini kelgusida kreditlash uchun mablag'larni tijorat banklariga joylashtirishni amalga oshiradi. Kreditlar 3-7 yilgacha bo'lgan muddatga, shu jumladan imtiyozli davrlarga, yillik 7 foizdan O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining qayta moliyalashtirishiga bog'liq bo'lgan stavkalgacha o'zgaruvchan foiz stavkalarida beriladi.

Jamg'arma o'z faoliyati doirasida Jahon banki va boshqa xalqaro moliya institutlaridan olingan kredit va qarzlarga xizmat ko'rsatish, shuningdek, fermer va dehqon xo'jaliklari hamda tomorqa yer egalarini qo'llab-quvvatlash uchun grantlar ajratish bilan ham shug'ullanadi.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash uchun infratuzilma, jumladan, meva va sabzavotlarni quritish korxonalari, muzlatkichli omborxonalar, chorvachilik va issiqxona komplekslarini qurish va rivojlantirishni moliyalashtirish Jamg'arma faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Jamg'arma ishlab chiqarishlarni texnik va moddiy jihatdan ta'minlash orqali agrosanoat majmuida qo'shilgan qiymat zanjirlarini yaratishga ko'maklashadi.

Ta'lim tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash uchun Jamg'arma agrar sektor xodimlarining ko'nikma va bilimlarini oshirishga qaratilgan o'quv kurslarini tashkil etish va o'quv markazlarini rivojlantirish uchun subsidiyalar ajratadi.

O'zbekistonda mikromoliyalashning qonunchilik asoslari faol rivojlanmoqda, bu esa mahalliy fermerlikni qo'llab-quvvatlashni kuchaytirishga va tomorqa yerlarini rivojlantirishga yordam beradi.

Subsiyalar va grantlar

Qishloq xo'jaligi sohasini qo'llab-quvvatlash uchun O'zbekiston hukumati fermerlarga moliyaviy yukni kamaytirishga qaratilgan turli xil subsidiya va grantlar ajratmoqda. Ushbu subsidiyalar keng ko'lamli ehtiyojlarni, shu jumladan, lekin bular bilan cheklanmagan holda, urug'lik, zamonaviy uskunalar va o'g'itlarni sotib olishni qoplashi mumkin. Grantlar innovatsion qishloq xo'jaligi loyihalari yoki barqaror va samarali qishloq xo'jaligi usullarini qo'llaydigan fermerlar uchun ham mavjud bo'lishi mumkin.

Tavakkalchiliklarni boshqarish va sug'urta

Noqulay ob-havo sharoiti yoki zararkunandalar tarqalishi kabi qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi bilan bog'liq xavflarni kamaytirish uchun hukumat sug'urta mahsulotlariga kirishni taklif qilishi yoki osonlashtirishi mumkin. Ushbu sug'urta sxemalari fermerlarning daromadlarini himoya qilishga yordam beradi va qishloq xo'jaligi sektorining barqarorligini ta'minlaydi.

Xalqaro hamkorlik

Hukumat qishloq xo'jaligini moliyalashtirish tizimini yaxshilash bo'yicha xalqaro hamkorlikda ham ishtirok etmoqda. Bu turli xil qishloq xo'jaligi loyihalari uchun xalqaro moliya institutlari, rivojlanish bo'yicha hamkorlar va xorijiy hukumatlardan mablag'larni jalb qilishni o'z ichiga oladi. Bunday hamkorlik bilim va texnologiyalar almashinuviga ham hissa qo'shishi mumkin.

Jahon banki va Qishloq xo'jaligini rivojlantirish xalqaro jamg'armasi (IFAD) kabi xalqaro moliya institutlari O'zbekiston qishloq xo'jaligi sektori uchun moliyaviy resurslarni taqdim etishda asosiy rol o'ynaydi. Masalan, Jahon banki barqaror va bozorga yo'naltirilgan chorvachilikni rivojlantirish, shuningdek, xizmatlar ko'rsatish, texnologiyalardan foydalanish va tarmoq raqobatbardoshligini yaxshilash orqali O'zbekiston qishloq xo'jaligi landshaftini modernizatsiya qilishga qaratilgan bir nechta loyihalarda ishtirok etmoqda. Xuddi shunday, IFAD qishloq xo'jaligi farovonligini oshirish va kichik ishlab chiqaruvchilarning yashash sharoitlarini yaxshilashga, oziq-ovqat tizimlari va qishloq xo'jaligi bozorlariga barqarorlikni, mahsuldorlikni va kirishni yaxshilashga e'tibor qaratadi.

O'zbekiston hukumati qishloq xo'jaligi sohasida moliyalashtirish tizimini takomillashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlarni boshladi. Ushbu islohotlar keng qamrovli bo'lib, qishloq xo'jaligida yer islohoti, fermerlar uchun maslahat xizmatlarini rivojlantirish, sektorni raqamlashtirish va agrologistika infratuzilmasi va xizmatlariga investitsiyalarni o'z ichiga oladi. Ushbu sa'y-harakatlarning barchasi mamlakat ichida ham, xalqaro miqyosda ham sohaning raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan. Islohotlar paxta va bug'doy yetishtirishga e'tibor qaratishdan yangi eksport bozorlari talablariga javob beradigan boshqa qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishni rag'batlantirishga strategik o'tishni ta'kidlaydi.

Ushbu tashabbuslarga qaramasdan, O'zbekiston qishloq xo'jaligini moliyalashtirish tizimida ichki muammolar mavjud. Kichik fermerlar ko'pincha jiddiy to'siqlarga duch kelishadi, jumladan, kreditlar, sug'orish uchun yer va suvdan foydalanish imkoniyati cheklanganligi, mahsuldor aktivlar, yaxshi infratuzilma va zamonaviy texnologiyalarning yetishmasligi. Ushbu muammolar agrar sektor uchun mavjud bo'lgan moliyalashtirish mexanizmlari va qo'llab-quvvatlash tuzilmalarida islohotlar va innovatsiyalarni davom ettirish zarurligini ta'kidlaydi.

Ilmiy-tadqiqot va rivojlantirish faoliyati (NIOKR)

Qishloq xo'jaligida ilmiy-tadqiqot va ishlanmalarga sarmoya kiritish hukumat hissa qo'shadigan yana bir muhim soha hisoblanadi. Ilmiy-tadqiqot ishlarini moliyalashtirish orqali hukumat hosildorlik, samaradorlik va barqarorlikni oshirishi mumkin bo'lgan yangi qishloq xo'jaligi texnologiyalari va amaliyotlarini yaratish va tarqatishni qo'llab-quvvatlaydi.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirishni moliyaviy qo'llab-quvvatlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar doirasida 2022 yil oktabr oyida Hukumat tomonidan Meva-sabzavotchilik tarmog'ini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash uchun nazarda tutilgan mablag'lar hisobidan Bog'dorchilik va issiqxona xo'jaligini rivojlantirish jamg'armasiga yillik 10 foiz stavkada 12 oy muddatga, shu jumladan 11 oylik imtiyozli davr bilan 200 milliard so'm miqdorida qo'shimcha budget ssudasi ajratish to'g'risida qaror qabul qilindi.

Ushbu mablag'lar resurs sifatida: qishloq xo'jaligi korxonalariga – meva, uzum, kartoshka, sabzavot, poliz, ko'kat va dorivor o'simliklar, dukkakli va moyli ekinlar yetishtirish uchun urug'lik, o'g'it, yoqilg'i, o'simliklarni himoya qilish vositalarini yetkazib berish uchun; mahsulotlarni qayta ishlash, saqlash va eksport qilish korxonalariga – yetishtirilayotgan qishloq xo'jaligi ekinlarini xarid qilishda zarur bo'lgan aylanma mablag'larni to'ldirish uchun ajratiladi.

Bunda:

- qishloq xo'jaligi ekinlarini yetishtirish uchun kreditlar 150 mln so'mgacha garovsiz beriladi;
- kreditlar bo'yicha foiz to'lovlari yillik 14 foiz miqdorida (shu jumladan bank marjasining 3 foizi miqdorida) belgilanib, kreditlar 6 oygacha imtiyozli davr bilan 12 oygacha muddatga ajratiladi;
- ajratilgan kredit mablag'lari summasining 50 foizigacha bo'lgan qismi qarz oluvchining so'roviga ko'ra naqd pulda taqdim etiladi;
- ajratiladigan kreditlar bo'yicha Bog'dorchilik va issiqxona xo'jaligini rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari garov ta'minoti sifatida qabul qilinadi.

Mazkur qaror doirasida kredit mablag'larining qaytarilmasligi xatarini sug'urta qilish yoki hosilni xavf-xatardan sug'urta qilish bo'yicha sug'urta polisi qishloq xo'jaligi ekinlari yetishtiruvchilarga ajratiladigan kreditlar bo'yicha garov ta'minoti sifatida qabul qilinishi va kreditlarni so'ndirishga yuqaltirilishi mumkinligi belgilandi. Shuningdek, qishloq xo'jaligi ekinlari yetishtiruvchilarning 2023 yil va undan keyingi yillar uchun hosilni sug'urtalash xarajatlarining 50 foizi Qishloq xo'jaligini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash jamg'armasi hisobidan qoplab beriladi.

2022 yil 20 aprelda “Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati to'g'risida”gi²⁹ Qonun qabul qilindi. Ushbu Qonunga muvofiq, lombard, mikromoliya tashkiloti va ipotekani qayta moliyalashtirish tashkiloti nobank kredit tashkilotlari jumlasiga kiritildi.

Ushbu Qonunda quyidagilarga qaratilgan normalar nazarda tutilgan:

- nobank kredit tashkilotlari faoliyatini moliyalashtirish manbalarini kengaytirish;
- moliyaviy xizmatlar ommabopligini oshirish, shu jumladan mikromoliya tashkilotlari tomonidan islomiy moliyalashtirish xizmatlarini ko'rsatish uchun huquqiy asos yaratish;
- “tartibga solish qumdoni” doirasida yangi moliyaviy xizmatlarni sinovdan o'tkazish imkoniyatini belgilash;
- nobank kredit tashkilotlari faoliyatini mutanosib tartibga solishning qo'llanilishi natijasida tartibga solish yukining pasayishi;
- nobank kredit tashkilotlari xizmatlari iste'molchilarining huquqlarini himoya qilish tizimini takomillashtirish – xususan, foizlar, komissiyalar va jarimalar summasi bir yilda qarz summasining 50 foizidan oshmasligi kerak.

2023 yil noyabr oyida “Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda mikromoliya xizmatlarining roli va ulushini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi Prezident qarori qabul qilindi³⁰.

Qarorga muvofiq, 2024-2026 yillarda quyidagi maqsadli ko'rsatkichlarga erishishga qaratilgan mikromoliyaviy xizmatlar ommabopligini oshirish dasturini amalga oshirish rejalashtirilmoqda:

- mikromoliyalash bozori hajmini kamida 5 barobarga oshirish;
- mikromoliyaviy xizmatlar bilan 1 milliondan ortiq tadbirkorlik sub'ektlarini qamrab olish;
- mikromoliya tashkilotlarining resurs bazasida jismoniy shaxslardan jalb qilinadigan mablag'lar miqdorini 2 baravar ko'paytirish;
- mikromoliyaviy xizmatlar ko'rsatish orqali rasmiy daromadga ega bo'lmagan 500 mingga yaqin shaxslarni o'zini o'zi band qilish va o'z biznesini rivojlantirishga ko'maklashish.
- Shuningdek, 2024 yil 1 yanvardan boshlab:
 - mikroqarzlarning eng yuqori miqdori 50 mln so'mdan 100 mln so'mgacha oshiriladi;
 - nobank kredit tashkilotlari aksiyadorlik jamiyati yoki mas'uliyati cheklangan jamiyat shaklida tashkil etiladi;
 - mikromoliya tashkilotlariga norezidentlardan xorijiy valyutada qarz mablag'larini jalb qilish hamda yuridik shaxslarga xorijiy valyutada moliyaviy xizmatlar ko'rsatishga ruxsat beriladi;
 - ishtirokchilar (aksiyadorlar) – jismoniy shaxslardan ustav fondiga (ustav kapitaliga) kiritilgan hissa summasining ikki baravaridan yoki ularning egaligidagi aksiyalar nominal qiymatining ikki baravaridan oshmaydigan miqdorda qarz mablag'larini jalb etishga ruxsat etiladi;
- mikromoliya tashkilotlari tegishli litsenziya olgan holda to'lov tashkiloti faoliyatini amalga oshirish huquqiga ega;

²⁹ «Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati to'g'risida»gi Ўзбекистон Республикаси Қонуни. 20.04.2022 й. №ЎзРҚ-765/ (<https://lex.uz/ru/docs/5972413>)

³⁰ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришда микромоліа хизматларининг ўрни ва улушини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги қарори. 10.11.2023 й. № ПҚ-364

jismoniy va yuridik shaxslar tomonidan nobank kredit tashkilotining ustav kapitalidagi ulushga egalik qilish uchun Markaziy bank dastlabki ruxsatnomasini olish talabi qonunchilikda belgilangan 10 foizlik ulushni 20 foizga oshirish orqali yumshatilmoqda.

Bunda, sotib olinayotgan ulush miqdori 10 foizdan 20 foizgacha bo'lsa, Markaziy bankni xabardor qilish tartibi joriy etiladi;

mikromoliya tashkilotlariga tijorat banklaridan kredit resurslari jalb etilganda yoki tadbirkorlik sub'ektlariga mikromoliya tashkilotlari tomonidan mikrokreditlar olinganda "Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi" AJning kafilligini berish imkoniyati yaratiladi;

tijorat banklariga kreditlar ajratishda mikromoliya tashkilotlariga ushbu tashkilotlarning ular tomonidan ko'rsatilgan mikromoliyaviy xizmatlar bo'yicha talab qilish huquqini garovga olish huquqi beriladi.

QO'SHIMCHA

"Tadbirkorlikni rivojlantirish kompaniyasi" AJ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 10 noyabrda "Kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-193-son Farmoni bilan Tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasini qayta tashkil etish orqali tashkil etildi. Kompaniya faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri xizmatlar ko'rsatish, mahsulot ishlab chiqarish va yetishtirish sohasida "yashil" va energiya tejoychi texnologiyalar hamda qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etishni keng qo'llab-quvvatlashdan iborat.

Kompaniya 2024 yil 1 martdan boshlab kichik va o'rta tadbirkorlik sub'ektlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha quyidagilarni nazarda tutuvchi bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirishi kerak:

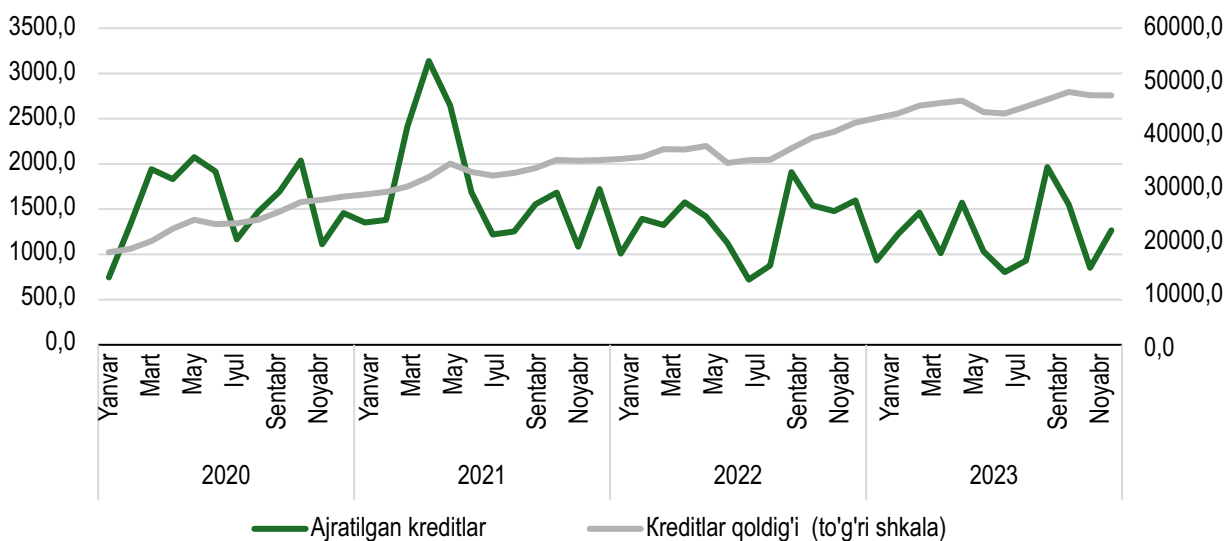
- kreditlar (lizing) ajratish uchun tijorat banklari, mikromoliya va lizing tashkilotlariga milliy va xorijiy valyutadagi moliyaviy resurslarni joylashtirish;
- tijorat banklari, mikromoliya va lizing tashkilotlari tomonidan milliy va xorijiy valyutada ajratiladigan kredit, lizing, bank kafolati va akkreditivlarga umumiy qiymati 5 milliard so'mdan oshmaydigan kafilliklar taqdim etish;
- kompaniya mablag'laridan foydalanish bo'yicha tijorat banklari bilan tuziladigan vositachilik shartnomalariga asosan belgilangan limit, umumiy miqdor va shartlar doirasida kreditlar bo'yicha kafillik (portfel kafilligi) taqdim etish;
- 2024-2026 yillarda kichik tadbirkorlik sub'ektlariga Markaziy bank asosiy stavkasidan 4 foizlik punkt yuqori va asosiy stavkaning 1,75 baravaridan oshmagan stavkada milliy valyutada 5 milliard so'mgacha ajratiladigan kreditlar bo'yicha asosiy stavkaning 40 foizigacha miqdorda uch yildan ortiq bo'lmagan muddatga kompensatsiya taqdim etish.

2.1. YASHIL AGROTEXNOLOGIYALARNI MOLİYALASHTIRISH UCHUN O'ZBEKISTONDAGI LITSENIYAGA EGA MIKROMOLIYA TASHKILOTLARINI BAHOLASH

2020 yildan 2023 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston tijorat banklari tomonidan qishloq xo'jaligiga ajratilgan kreditlarning umumiy hajmi tahlili shuni ko'rsatdiki, eng katta hajm 2021 yilda ajratilgan va 21 133,2 mlrd. so'mni tashkil etgan (aprel – 3137,6 mlrd. so'm – ushbu yillar uchun eng yuqori ko'rsatkich). Bu koronavirus pandemiyasidan keyingi tiklanish davri edi, shuning uchun qishloq xo'jaligi sezilarli darajada qo'llab-quvvatlanishi llozim edi, buni davlat tijorat banklari orqali amalga oshirdi.

O'zbekistonda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini moliyaviy qo'llab-quvvatlash iqtisodiyotning ushbu sektorini barqaror rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Tarmoqning qo'shimcha moliyaviy resurslarga bo'lgan yuqori talabini hisobga olgan holda, bu birinchi navbatda qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining mavsumiyliги va davriyligi bilan bog'liq bo'lib, moliyalashtirishning muqobil manbalarini rivojlantirish zarurati mavjud.

3-RASM. QISHLOQ XO'JALIGIGA AJRATILGAN KREDITLAR, MLRD. SO'M

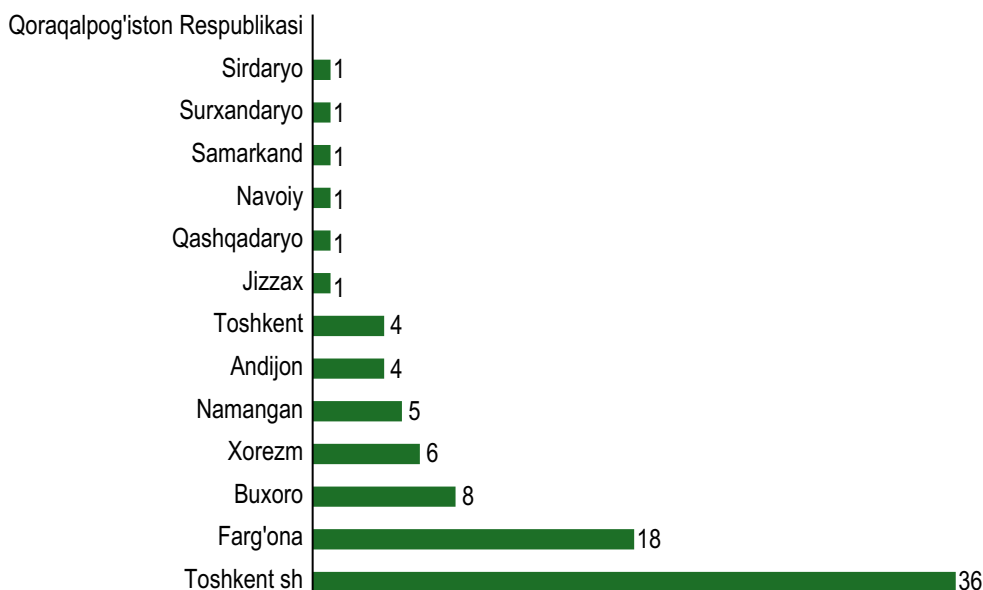
Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari.

Biroq, O'zbekiston amaliyotida moliyalashtirishning davlat subsidiyalari, tijorat banklari orqali dasturlar doirasida davlat tomonidan beriladigan kreditlar va qarzlilar kabi turlari eng ko'p rivojlandi.

Afsuski, boshqa moliya tashkilotlari qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini moliyalashtirishga deyarli xohish bildirmaydi. Chunki u o'ziga xos xususiyatlar: tabiiy hodisalar, chorva mollari va o'simliklar kasalliklari, ob-havo sharoiti va boshqalar tufayli yuqori darajadagi xatarga ega.

2024 yil 14 mart holatiga ko'ra, O'zbekistonda 87 ta mikromoliya tashkiloti faoliyat yuritgan (11-ilova). Ularning eng birinchisi 2007 yilda qayd etilgan. Amaldagi barcha mikromoliya tashkilotlarining deyarli 60 foizi 2019 yildan boshlab so'nggi 5 yilda tashkil etilgan.

4-RASM. MIKROMOLIYA TASHKILOTLARINI FAOLIYATNI RO'YXATGA OLISH HUDUDI BO'YICHA TAQSIMLASH

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumtlari.

Respublikada faoliyat ko'rsatayotgan mikromoliya tashkilotlarining ushbu soni sektorning kam rivojlanganligini ko'rsatadi, chunki 37 mln.ga yaqin aholi yashaydigan bozor uchun bu yetarli emas.

Barcha mikromoliya tashkilotlarining 41% dan ortig'i Toshkent shahrida ro'yxatga olingan. 20,7% yoki 18 ta mikromoliya tashkilotlari Farg'ona viloyatida joylashgan. Qator hududlarda (Jizzax, Qashqadaryo, Navoiy, Samarqand, Surxondaryo va Sirdaryo viloyatlari) faqat bitta mikromoliya tashkiloti ro'yxatdan o'tgan bo'lsa, Qoraqalpog'iston Respublikasida ular umuman yo'q.

“Kambag'allar uchun bankir” kitobi muallifi Muhammad Yunus mikromoliya tashkilotlari faoliyat ko'rsatadigan uchta zonani ajratib ko'rsatadi. Birinchi zona – “yashil” – to'g'ri faoliyat yuritayotgan MMTlarni tavsiflaydi, ularning stavkalari jalb qilingan resurslar qiymatidan 10% ga oshadi. Agar ushbu qiymatning oshishi 10-15% ni tashkil etsa, bu “sariq zona” – bunday MMTlarning faoliyati me'yorlarga mos keladi. 15% va undan ortiq oshib ketsa, MMT “qizil” zonaga kiradi, u “kredit akulalari” zonasi deb ham ataladi. Ko'pincha mikromoliyalash bozorining paydo bo'lishi aynan “qizil” zonadan boshlanadi va ijobiy tendensiya doirasida asta-sekin sog'lom faoliyat zonasiga o'tish sodir bo'ladi.

O'zbekistonda mikromoliya tashkilotlari mikrokreditlar va lizinglarni yillik 30 foizdan yuqori stavkalarda taklif qilmoqda. Shuningdek, cheklangan miqdordagi mikromoliya tashkilotlari biznes uchun o'z xizmatlarini taklif qiladi va ularning aksariyati jismoniy shaxslar uchun mikrokreditlarga ixtisoslashtirishni afzal ko'radi.

Shunday qilib, mikromoliya tashkilotlari kreditga berilgan o'z mablag'larini tezda qaytarib olishga va shu munosabat bilan yuqori foiz stavkalarini o'rnatishga qiziqish bildirsa, fermerlar va qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari uchun moliyalashtirishning bu turi hozircha mutlaqo to'g'ri kelmaydi.

Shu bilan birga, O'zbekistondagi mikromoliya tashkilotlari va institutlarining revolver fond va boshqa vositalarni, shuningdek, agrar sektorda “yashil” va energiya tejamkor texnologiyalardan foydalanishga yo'naltirilgan mexanizmlarni sinov tariqasida joriy etishga tayyorligi va salohiyatini ko'rib chiqish juda muhimdir.

Revolver fond – bu resurslarni ajratish va qaytarish orqali loyihalarni qo'llab-quvvatlash uchun mo'ljallangan moliyaviy vosita. Qishloq xo'jaligi sektori kontekstida revolver fondlar tabiiy resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish va ekologik ta'sirni kamaytirishga qaratilgan loyihalarni moliyalashtirishi mumkin. Bundan tashqari, bunday jamg'armalar hosildorlikni oshirishi va xarajatlarni kamaytirishi mumkin bo'lgan yangi texnologiyalarni joriy etishga yordam beradi, shuningdek, kredit olishda ko'pincha qiyinchiliklarga duch keladigan kichik va o'rta fermerlarni moliyalashtirishni ta'minlaydi.

O'zbekistonda mikromoliya tashkilotlari va institutlarining qishloq xo'jaligi sohasida “yashil” va energiya tejamkor texnologiyalarga yo'naltirilgan revolver fondlar va boshqa moliyaviy vositalarni boshqarishga tayyorligi va kompetentligini tahlil qilish uchun bir nechta asosiy jihatlarni ko'rib chiqish lozim.

1. Qonunchilik va tartibga solish bazasi. O'zbekiston qonunchiligi yashil texnologiyalarni moliyalashtirish uchun mikromoliyalashdan foydalanishni qay darajada qo'llab-quvvatlashi yoki cheklashi muhimdir. Masalan, ba'zi mamlakatlarda “yashil” kreditlar beruvchi MMTlar uchun imtiyozlar yoki subsidiyalar mavjud.

O'zbekiston Respublikasining “Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati to'g'risida”gi Qonuni (20.04.2022 yildagi O'RBQ-765-son) qishloq xo'jaligi sektorida “yashil” va energiya samarador texnologiyalarga yo'naltirilgan revolver fondlarni boshqarishga

4-JADVAL. O'ZBEKISTONDA MIKROMOLIYA TASHKILOTLARI TOMONIDAN TAKLIF ETILAYOTGAN MOLİYAVIY XIZMATLARGA MISOLLAR

Mikromoliya tashkiloti nomi	Taqdim qilinayotgan moliya xizmatlari
"RENESENS Mikrokredit Tashkiloti" Mas'uliyati cheklangan jamiyat	<p>Mikrokredit</p> <ul style="list-style-type: none"> yillik foiz stavkasi 56% dan 3 oydan 36 oygacha bo'lgan davr kreditning eng ko'p summasi 300 mln. <p>Lizing</p> <ul style="list-style-type: none"> yillik foiz stavkasi 56% dan 3 oydan 36 oygacha bo'lgan davr kreditning maksimal summasi 600 mln.
MChJ «Fortuna Biznes mikrokredit tashkiloti»	<p>Mikrokredit</p> <ul style="list-style-type: none"> O'zini o'zi band qilgan shaxslar va tadbirkorlar uchun 3 oydan 48 oygacha bo'lgan davr kuniga 0,15% dan (yillik 54% dan) kreditning maksimal summasi 300 mln so'mgacha <p>Lizing</p> <ul style="list-style-type: none"> Tadbirkorlik sub'ektlari uchun 3 oydan 48 oygacha bo'lgan davr kuniga 0,15% dan (yillik 54% dan) Asosiy vositalarni sotib olish uchun kreditning maksimal summasi 300 mln so'mgacha
HAYOT INVEST MIKROKREDIT TASHKILOTI	<p>Mikrokredit</p> <p>ZARGARLIK BUYUMLARI GAROVIDA</p> <ul style="list-style-type: none"> kreditning maksimal summasi 300 mln so'mgacha 24 oygacha muddatga Oyiga 3,25% dan (yillik 39% dan) <p>AVTOTRANSPORT VOSITALARI GAROVI OSTIDA</p> <ul style="list-style-type: none"> kreditning maksimal summasi 300 mln so'mgacha 24 oygacha muddatga Oyiga 2,7% dan (yillik 32,4%) <p>KO'CHMAS MULK KAFOLIGA</p> <ul style="list-style-type: none"> kreditning maksimal summasi 300 mln so'mgacha 24 oygacha muddatga Oyiga 2,7% dan (yillik 32,4%) <p>Lizing</p> <ul style="list-style-type: none"> kreditning maksimal summasi 600 mln so'mgacha oyiga 2,7% dan (yillik 32,4% dan) 24 oygacha bo'lgan muddatga
MIKROMOLIYA TASHKILOTI OASIS CREDIT	<p>garovsiz</p> <ul style="list-style-type: none"> 43-55% yillik stavka Summa: 50 – 100 mln so'm Muddat: 6 – 36 oy To'lov: annuitet (teng qismlarda) <p>75% garov bilan qoplash</p> <ul style="list-style-type: none"> 36% yillik stavka Summa: 100 – 200 mln so'm Muddat: 6 – 36 oy To'lov: annuitet (teng qismlarda) pokrytie zalogom 100% 32%-36% yillik stavka 200 mln. Muddat: 6 – 36 oy To'lov: annuitet (teng qismlarda)

Manba: mikromoliya tashkilotlari saytlari.

mikromoliya institutlarining (MMI) tayyorligi va vakolatlariga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan bir nechta asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi.

Regulyativ qumdon. Qonun nazorat qilinadigan muhitda yangi moliyaviy operatsiyalar, texnologiyalar va xizmatlarni sinovdan o'tkazish imkonini beruvchi tartibga solish qumdoni joriy etadi. Bu yashil texnologiyalar uchun revolver fondlar kabi innovatsion moliyaviy mexanizmlarni joriy etishga yordam berishi mumkin.

Litsenziyalash va tartibga solish. Nobank moliya institutlari, shu jumladan, MMTlarga litsenziya va operatsion reglamentlar bo'yicha qat'iy talablar qo'yiladi, bu ularning moliyaviy barqarorligi va muvofiqligini ta'minlaydi.

Kapitalga qo'yiladigan talablar. Qonun turli xil moliyaviy institutlar uchun kapitalga qo'yiladigan minimal talablarni belgilaydi, bu esa ularda moliyaviy faoliyatning yangi turlarini, shu jumladan yashil texnologiyalarga yo'naltirilgan potensial xavfli va innovatsion fondlarni amalga oshirish uchun yetarli moliyaviy zaxiralar mavjudligini kafolatlaydi.

Tavakkalchiliklarni boshqarish va hisobot. MMI risklarni boshqarishning qat'iy amaliyotlariga rioya qilishi va batafsil moliyaviy hisobotlarni taqdim etishi talab etiladi. Bu ularning revolver fondlar kabi yangi moliyaviy vositalarni boshqarish va qo'llab-quvvatlash qobiliyatini baholashga yordam beradi.

Innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash. Qonunda maxsus huquqiy rejimlar doirasida sinovdan o'tkazilayotgan muvaffaqiyatli moliyaviy innovatsiyalarni doimiy ravishda baholash va potensial qonuniy qo'llab-quvvatlash uchun qoidalar nazarda tutilgan. Bu MMI tomonidan ishlab chiqilgan yashil moliyalashtirishning muvaffaqiyatli modellarini doimiy ravishda qabul qilishga yordam berishi mumkin.

Umuman olganda, O'zbekistondagi huquqiy baza MMI uchun innovatsion moliyalashtirishda, shu jumladan qishloq xo'jaligida "yashil" va energiya tejamkor texnologiyalardan foydalanishni oshirishga qaratilgan revolver fondlarni sinovdan o'tkazishda ishtirok etish uchun qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratgandek tuyuladi. Tartibga solish ushbu institutlarning barqarorligi va salohiyatini ta'minlaydi, shu bilan birga innovatsiyalarni rag'batlantiradi va yangi moliyaviy texnologiyalarga moslashadi.

2. Moliyaviy barqarorlik va MMT tarixi. Mikromoliya tashkilotlarining joriy moliyaviy holati va ularning o'ziga xos jamg'armalarni boshqarish tajribasini baholash ularning balanslari, rentabelligi, to'lanmaganlik darajasi, shuningdek, maqsadli kreditlarni boshqarish tajribasini tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

O'zbekiston mikromoliya tashkilotlarining yig'ma balansi bir necha toifadagi aktiv va passivlar misolida ularning moliyaviy holati dinamikasini ko'rsatadi (5-jadval).

Kreditlar va mikrolizing hajmini oshirish MMTlar kredit portfelining faol kengayib borayotganligini ko'rsatadi, bu esa mikromoliyalash sohasida moliyaviy xizmatlarga bo'lgan talabning o'sib borayotganligidan dalolat berishi mumkin.

Kreditlar va mikrolizingning umumiy aktivlar hajmidagi yuqori ulushi ushbu yo'nalishlarning mikromoliya tashkilotlari faoliyatidagi muhimligini ta'kidlaydi, shuningdek, ularning katta hajmdagi kredit operatsiyalarini boshqarish qobiliyatini ko'rsatadi.

Yil davomida ushbu aktivlarning sezilarli darajada o'sishi kreditlashning ko'payishini va, ehtimol, yangi kredit mahsulotlarini, shu jumladan "yashil" va energiya tejamkor texnologiyalarga e'tibor qaratishni muvaffaqiyatli joriy etishni ko'rsatadigan ijobiy holatdir.

Naqd kassa mablag'larining ko'payishi tashkilotlar likvidligining o'sishini ko'rsatadi, bu esa revolver fondlarni boshqarish uchun ijobiy omil hisoblanadi, chunki bu loyihalarning moliyaviy ehtiyojlariga tezda javob berish uchun zarur resurslarni ta'minlaydi.

5-JADVAL. MIKROMOLIYA TASHKILOTLARINING YIG'MA BALANSI

Ko'rsatkichlar nomi	01.04.2023		01.04.2024		O'sish, %
	mln. sum	jami %da	mln. sum	jami %da	
Aktivlar					
Naqd kassa va boshqa to'lov hujjatlari	27 257	1.2%	44 581	0.9%	63.6%
Banklardan olinadigan mablag'lar	91 967	3.9%	118 967	2.3%	29.4%
Kreditlar va mikrolizing, sof	2 065 614	87.8%	4 601 281	89.4%	122.8%
Asosiy vositalar, sof	50 383	2.1%	89 279	1.7%	77.2%
Olinishi lozim bo'lgan hisoblangan foizlar	68 397	2.9%	115 073	2.2%	68.2%
Boshqa aktivlar	49 392	2.1%	179 869	3.5%	264.2%
Jami aktivlar	2 353 010	100.0%	5 149 050	100.0%	118.8%
Majburiyatlar					
To'lanishi lozim bo'lgan kreditlar (qarzarlar) va lizing	1 120 077	93.1%	2 528 841	77.9%	125.8%
To'lanishi lozim bo'lgan hisoblangan foizlar	22 517	1.9%	47 287	1.5%	110.0%
Hisoblangan to'lanishi lozim bo'lgan soliqlar	5 675	0.5%	15 493	0.5%	173.0%
Boshqa majburiyatlar	54 695	4.5%	656 250	20.2%	1099.8%
Jami majburiyatlar	1 202 964	100.0%	3 247 871	100.0%	170.0%
Kapital					
Ustav kapitali	625 560	54.4%	890 185	46.8%	42.3%
Zaxira kapitali	44 179	3.8%	60 496	3.2%	36.9%
Taqsimlanmagan foyda	480 307	41.8%	950 499	50.0%	97.9%
Jami xususiy kapital	1 150 046	100.0%	1 901 180	100.0%	65.3%

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari.

Taqsimlanmagan foydaning sezilarli darajada o'sishi mikromoliya tashkilotlarining moliyaviy natijalarini yaxshilash va daromadlarni samarali boshqarishni ko'rsatadi. Taqsimlanmagan foydaning ko'payishi tashkilotlarning daromadlilik va o'z daromadlarini kapitallashtirish qobiliyatining oshganligidan dalolat berishi mumkin.

Umumiy aktivlar hajmida taqsimlanmagan foydaning yuqori ulushi shuni ko'rsatadiki, mikromoliya tashkilotlari kelgusidagi rivojlanishga, shu jumladan "yashil" va energiya samarador texnologiyalarni moliyalashtirishga investitsiya qilinishi mumkin bo'lgan sezilarli mablag'larni to'playdi.

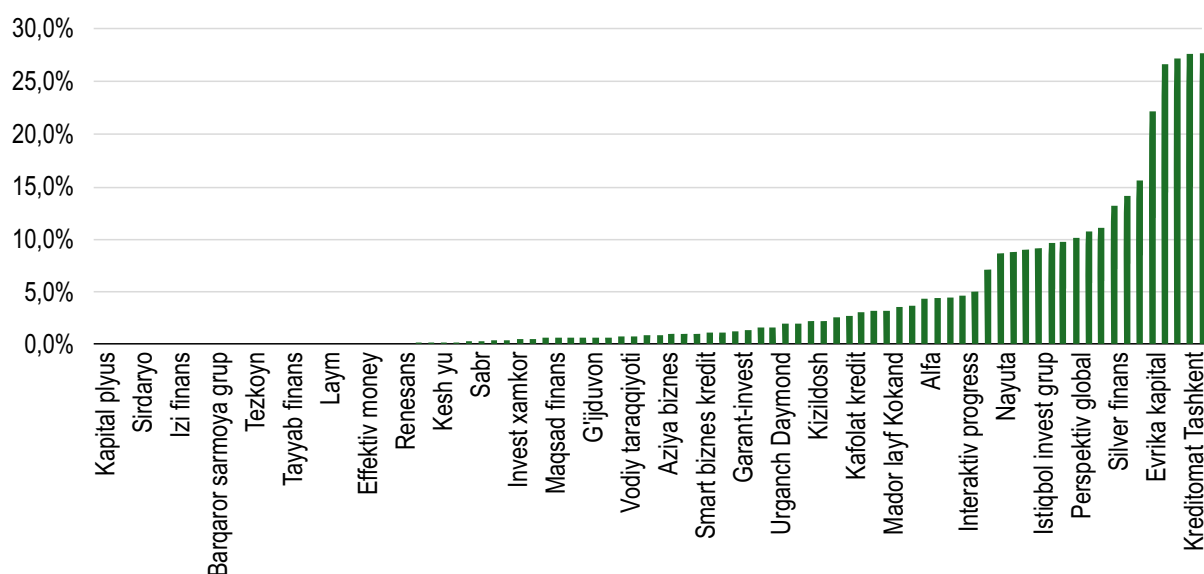
Taqsimlanmagan foydaning yiliga deyarli ikki barobarga o'sishi, hatto ehtimoliy iqtisodiy muammolar sharoitida ham tashkilotlarning barqarorligi va o'sishini ta'kidlaydigan juda ijobiy signal hisoblanadi.

Aksariyat MMTlarda NPLning past darajasi kredit portfellarini, ayniqsa maqsadli kreditlarni boshqarish bo'yicha yaxshi tajribadan dalolat beradi. Bunga kreditga layoqatlilikni baholash uchun tahlildan samarali foydalanish, risklarni to'g'ri narxlash va kreditdan keyingi xizmatni faol boshqarish kiradi.

Biroq, ayrim MFOlarda NPLning yuqori darajasi kredit tahlili jarayonlarini yaxshilash, qarz oluvchilarni baholash va muddati o'tgan qarzdorlikni boshqarishning takomillashtirilgan usullarini joriy etish bo'yicha qo'shimcha sa'y-harakatlar zarurligini ko'rsatishi mumkin.

O'zbekiston mikromoliya tashkilotlari va institutlari qishloq xo'jaligi sohasida "yashil" texnologiyalarni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan revolver fond va boshqa moliyaviy vositalarni sinovdan o'tkazishga katta tayyorgarlik va salohiyatni namoyish etmoqda. Ular ushbu tashabbuslarni muvaffaqiyatli amalga oshirish va rivojlantirish uchun zarur qonunchilik yordami, moliyaviy barqarorlik va innovatsion salohiyatga ega. Biroq, "yashil" va energiya tejamkor texnologiyalarga yo'naltirilgan revolver fond va boshqa moliyaviy vositalarni

5-rasm. O'zbekistonda MMTlarning muammoli kreditlari (01.04.2024)

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma'lumotlari asosida hisob-kitoblar.

muvaffaqiyatli sinovdan o'tkazishni ta'minlash uchun mikromoliya tashkilotlari va institutlari riskli loyihalarni moliyalashtirish bilan bog'liq potentsial muammolarni minimallashtirish uchun risklarni boshqarish va kredit tahlilini kuchaytirishga e'tibor qaratishlari kerak.

1. Kasbiy malaka oshirish. Maxsus o'quv dasturlari va treninglar orqali xodimlarning ekologik barqaror texnologiyalar va revolver fondlarni boshqarish sohasidagi bilim va ko'nikmalarini muntazam oshirib borish zarur.

2. Texnologik bazani yaxshilash. Moliyaviy oqimlar va qo'llab-quvvatlanadigan loyihalar natijadorligini aniq baholash va monitoring qilish uchun zamonaviy IT-tizimlari va tahliliy vositalardan foydalanish muhimdir.

3. Davlat tuzilmalari va xalqaro tashkilotlar bilan sheriklikni rivojlantirish. Ushbu tashkilotlar bilan faol hamkorlik qo'shimcha resurslar va ekspertizalarni jalb qilishga yordam beradi, shuningdek, davlat subsidiyalari va imtiyozlaridan foydalanish imkoniyatini ta'minlaydi.

4. Jarayonlarni standartlashtirish va metodikalarni ishlab chiqish. Revolver fondlar hisobidan moliyalashtiriladigan loyihalarning samaradorligi va barqarorligini yaxshilaydigan ekologik ta'sirni baholash standartlari va uslublarini ishlab chiqish va joriy etish zarur.

5. Kredit xatarlari. Ayniqsa, yangi va innovatsion loyihalarda defolt ehtimolini minimallashtirish uchun kredit tahlili va qarz oluvchilarni baholash usullarini takomillashtirish zarur.

6. Bozor xatarlari. "Yashil" mahsulotlarning narxi va talabiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan qonunchilik va bozor sharoitlaridagi o'zgarishlarni hisobga olish muhimdir.

7. Operatsion xatarlarlar. Jamg'arma faoliyatida yo'qotish va xatolarning oldini olish uchun axborot tizimlarining ishonchligini va boshqaruv jarayonlarining samaradorligini ta'minlash zarur.

8. Ekologik va ijtimoiy xatarlar. Loyihalarning atrof-muhit va jamiyatga potentsial ta'sirini sinchkovlik bilan baholash, shuningdek, mumkin bo'lgan salbiy ta'sirni minimallashtirish strategiyalarini ishlab chiqish kerak.

2.2. YASHIL AGROTEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANUVCHI FERMERLAR UCHUN SOLIQ IMTIYOZLARI: YER VA SUV SOLIG'IDAN OZOD QILISH UCHUN MUQOBILLAR

Taqsimlanmagan foydaning sezilarli darajada o'sishi mikromoliya tashkilotlarining moliyaviy natijalarini yaxshilash va daromadlarni samarali boshqarishni ko'rsatadi. Taqsimlanmagan foydaning ko'payishi tashkilotlarning daromadlilik va o'z daromadlarini kapitallashtirish qobiliyatining oshganligidan dalolat berishi mumkin.

QO'SHIMCHA

Okean va dengizlardan uzoqda joylashgan O'zbekistonning geografik joylashuvi iqlimining kontinentalligini belgilaydi, bu quyosh nurining davomiyligida ifodalanadi. Masalan, O'zbekistonning shimolida quyosh nuri yiliga 2500-2800 soatga, janubida esa 3000-3100 soatga yetadi. Mamlakatning shimolida bir kvadrat santimetr yuzaga yiliga o'rtacha 130 kkal, janubida esa 160 kkal quyosh radiatsiyasi tushadi.

Shu sababli, quyosh radiatsiyasining yuqori darajasini hisobga olgan holda, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan (keyingi o'rinlarda – QTEM) energiya ishlab chiqarish kabi muhim yo'nalishni, O'zbekiston misolida – quyosh energetikasini rivojlantirish masalasi juda dolzarbdir. Davlat 2030 yilga kelib qayta tiklanuvchi energiya manbalarining umumiy elektr energiyasi ishlab chiqarishdagi ulushini 30% gacha oshirishni maqsad qilgan. Ayni paytda Buxoro, Jizzax, Qashqadaryo, Navoiy, Samarqand va Surxondaryoda quvvati 1,6 GVt bo'lgan 9 ta yirik quyosh va shamol elektr stansiyalari ishga tushirildi. Andijon, Samarqand, Surxondaryo va Toshkent viloyatlarida 183 MVt quvvatga ega oltita yirik va kichik GES ishga tushirildi.

Shuningdek, ijtimoiy soha ob'ektlari, korxonalar va tashkilotlar, ofislar, aholi xonadonlariga umumiy quvvati 457 MVt bo'lgan quyosh panellari o'rnatildi. Bu qo'shimcha 5 milliard kVt soat ekologik toza elektr energiyasi ishlab chiqarish va 1,5 milliard kub metr gazni tejash imkonini berdi.

O'zbekiston aholisi doimiy ravishda o'sib bormoqda va elektr energiyasiga bo'lgan talab yildan-yilga 5,3 foizga ortib bormoqda. Ushbu hajmni qondirish uchun elektr energiyasi ishlab chiqarishni hozirgi vaqtda ishlab chiqarilayotgan hajmga nisbatan 1,7 baravar oshirish zarur.

Jumladan, "O'zbekiston – 2030" strategiyasida elektr energiyasi ishlab chiqarish hajmini 120 milliard dollarga yetkazish vazifasi belgilangan. kVt. Shu bilan birga, qayta tiklanadigan energiya manbalari ulushi kamida 40% bo'lishi kerak.

O'zbekistonda soliq imtiyozlari va subsidiyalar shaklida davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini "yashil" muqobil texnologiyalarni joriy etishga rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu qo'llab-quvvatlash qayta tiklanadigan energiya manbalarini o'rnatish uchun mulk solig'idan va ushbu qurilmalar (nominal quvvati 0,1 MVt va undan ortiq) egallab turgan uchastkalar bo'yicha yer solig'idan o'n yilga ozod qilishni o'z ichiga oladi, bu esa operatsion xarajatlarni sezilarli darajada kamaytiradi va qishloq xo'jaligi faoliyatida bunday texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantiradi³¹. Bundan tashqari, Vazirlar Mahkamasining qarori³² bilan yagona elektr energetika tizimiga qayta tiklanadigan energiya manbalariga ulanish reglamenti o'rnatildi, bu ularning integratsiyalashuvini osonlashtiradi. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori³³ yuridik shaxslarga, shu jumladan fermer xo'jaliklariga qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarini sotib olish uchun

³¹ Ўзбекистон Республикасининг 21.05.2019 йилдаги «Қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланиш тўғрисида»ги ЎРҚ-539-сонли Қонуни.

³² Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг «Электр энергияси, шу жумладан, қайта тикланувчи энергия манбаларидан электр энергияси ишлаб чиқарувчи тадбиркорлик субъектларини ягона электр энергетика тизимига улаш регламентини тасдиқлаш тўғрисида» 2019 йил 22 июлдаги 610-сон қарори

³³ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Иқтисодиёт тармоқлари ва ижтимоий соҳанинг энергия самарадорлигини ошириш, энергия тежовчи технологияларни жорий этиш ва қайта тикланувчи энергия манбаларини ривожлантиришнинг тезкор чора-тадбирлари тўғрисида» 2019 йил 22 августдаги ПҚ-4422-сон қарори»

kreditlar bo'yicha foiz xarajatlarini qoplash uchun kompensatsiya berishni nazarda tutadi, bu esa ulardan agro-sektorda foydalanishni qo'shimcha rag'batlantiradi.

So'nggi yillarda O'zbekiston hukumati qayta tiklanuvchi energiya manbalarini joriy etish va ulardan foydalanishni faollashtirish bo'yicha qo'shimcha choralar ko'rdi. Shunday qilib, 2022 yilda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni³⁴ qabul qilindi, unga ko'ra, davlat tomonidan kompensatsiya miqdori vazirlikning quvvatiga qarab:

- 0,5 kVt dan 1 kVt gacha – 2,1 mln so'm (185 dollar);
- 1 kVt dan 1,5 kVt gacha – 3 mln so'm (264);
- 1,5 kVt dan 2 kVt gacha – 4,5 mln so'm (396);
- 2 kVt dan ortiq – 6 mln so'm (528 dollar);
- **5 kVt dan ortiq** (yangi yerlarni o'zlashtirish va vertikal quduqlarga o'rnatilgan suv nasoslari bilan elektr energiyasi bilan ta'minlashda) – **15 mln. so'm.**

Ushbu Farmon bilan fuqarolar va biznes tomonidan o'z iste'moli uchun mini-stansiyalarni o'rnatishni rag'batlantirish mexanizmi joriy etildi, bu qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish doirasini kengaytirish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yilda qabul qilingan³⁵ qarorida umumiy quvvati 4300 MVt bo'lgan qayta tiklanuvchi energiya manbalarini, shu jumladan, 2100 MVt quvvatga ega yirik quyosh va shamol elektr stansiyalarini, 1200 MVt quvvatga ega ijtimoiy soha ob'ektlari va xo'jalik yurituvchi sub'ektlar, uy xo'jaliklari bino va inshootlariga o'rnatiladigan quyosh panellari, 550 MVt quvvatga ega tadbirkorlar tomonidan quriladigan kichik fotoelektr stansiyalarini ishga tushirish ko'zda tutilgan.

Ushbu maqsadlarga jami 15,4 mlrd dollar, shu jumladan 100 mln dollar ekvivalentida davlat budjeti mablag'lari yo'naltiriladi. Ijtimoiy soha va davlat muassasalarining 20 mingta ob'ekti uchun kichik quvvatli qayta tiklanuvchi energiya manbalari qurilmalarini qurish rejalashtirilgan.

Shuni ta'kidlash kerakki, yangi yerlar o'zlashtirilayotgan hududlarda ko'pincha umumiy elektr tarmog'iga ulanish uchun ancha katta xarajatlar talab etiladi. Biroq, mavjud rag'batlantirish tizimi bilan, afsuski, bu amaliyot tez tarqalmayapti.

Shunday qilib, O'zbekistonda meva-sabzavot mahsulotlarini ishlab chiqarishda qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanishning tezkor monitoringi shuni ko'rsatdiki, amalda ishlaydigan misollar juda kam:

1. Jizzax viloyati, Baxmal tumani, "Baxmal fruit growing" MChJ: 20 gektar intensiv bog'lar. Xo'jalikda 3 kVt quvvatli shamol generatori va 5 kVt (6-7 yil avval) quyosh panellari o'rnatilgan. Mini-stansiya turi – avtonom. Xo'jalik umumiy elektr tarmog'iga ulangandan so'ng, QTEM mini-stansiyalari ishlatilmaydi (oxirgi 2,5-3 yil).

2. Buxoro viloyati. "Buxoro-Agro" EIZda joylashgan "Bukhara-Varnet" MChJ QK (Turkiya) issiqxona majmuasi: gidroponika texnologiyasini qo'llagan holda 40 gektar maydonda pomidor yetishtirish. Ushbu majmua hududida 36 ta quyosh paneli va 12 ta 120 ACh li akkumulatorlar o'rnatilgan bo'lib, ular 10 sotix maydonni egallagan.

³⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 09.09.2022 йилдаги «Энергия тежовчи технологияларни жорий этиш ва кичик қувватли қайта тикланувчи энергия манбаларини ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги ПФ-220-сон Фармони

³⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2023 йилда қайта тикланувчи энергия манбаларини ва энергия тежайдиган технологияларни жорий этишни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида» 2023 йил 16 февралдаги ПҚ-57-сон қарори.

Gaz ta'minoti uzluksizligini va butun majmua umumiy elektr tarmog'iga ulanganligini hisobga olib, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishdan maqsad – umumiy elektr tarmog'iga yuklamani kamaytirish, chunki issiqxonada majmuasining umumiy maydonini har 10 yoki 20 sotix issiqxonada ishchilar uchun alohida uy-joy bilan 113 gektargacha kengaytirish rejalashtirilgan.

3. Samarqand viloyati, Jomboy tumani, “Oxalik Oltin bog'i” MChJ: intensiv bog'lar va bog' qulupnayi plantatsiyalari uchun ko'chat yetishtirish pitomnigi – umumiy maydoni 100 ga. Xo'jalikda tomchilatib sug'orish tizimini ta'minlash uchun ishlatiladigan quvvati 60 kVt bo'lgan 224 ta quyosh panellari o'rnatilgan.

Qayta tiklanuvchi energiya stansiyasi quvvati 100 gektarga yaqin ko'chatzorni sug'orishga yetadi. Mini-stansiya har bir kalendar yilning aprel oyidan noyabr oyigacha bo'lgan davrda bog'ni sug'orish uchun muvaffaqiyatli foydalanilmoqda. Asosiy afzallik – elektr ta'minotida uzilishlar va vaqtinchalik uzilishlar bo'lishi mumkin bo'lgan umumiy tarmoqdan mustaqil bo'lish, ayniqsa, yilning issiq davrida, dekabrda martgacha sug'orish mavsumi yo'qligi va sug'orish mavsumida soat 9 dan 16 gacha elektr energiyasidan foydalanish, ya'ni ortiqcha sotish imkoniyati.

4. Jizzax viloyati, Zomin tumani, fermer xo'jaligi. Piyoz plantatsiyalarini sug'orish (nasoslar uchun) uchun 37 kVt quvvatli quyosh panellari o'rnatildi. Fernerning so'zlariga ko'ra, yozning issiq kunlarida elektr ta'minotida uzilishlar muammosi endi hal qilingan.

Me'yoriy baza tahlili shuni ko'rsatmoqdaki, yer va suv resurslarini soliqqa tortish masalalari bilan bog'liq bo'lsa, suv resurslari solig'i qismida 2024 yil 1 yanvardan boshlab qishloq xo'jaligi yerlarini sug'orish va baliq yetishtirish uchun foydalaniladigan suv hajmiga solinadigan soliq stavkasi hisoblagichlarsiz bir kub metr uchun 45 so'mdan 100 so'mga oshirildi, hisoblagichlar mavjud bo'lgan taqdirda stavkaga 0,7 pasaytiruvchi koeffitsient qo'llanilishi mumkin.

Jismoniy va yuridik shaxslar, shu jumladan, fermerlar hamda 100 kVtgacha quyosh panellari o'rnatadigan kooperativ va qishloq xo'jaligi korxonalari ushbu qurilmalar egallagan uchastkalar uchun mol-mulk solig'i va yer solig'ini to'lashdan ozod etilishi nazarda tutilgan.

Biroq, uy xo'jaliklarida kichik quvvatli quyosh panellarni o'rnatishni rag'batlantirishga qaratilgan “Quyoshli uy” dasturi doirasida quyosh panellari yordamida elektr energiyasi ishlab chiqarish uchun davlat budjetidan subsidiyalar taqdim etish nazarda tutilmoqda.

O'zbekistonda **suvni tejaydigan sug'orish texnologiyalarini joriy etish** suv resurslari cheklangan sharoitda qishloq xo'jaligi sektorining barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun juda muhimdir. So'nggi yillarda O'zbekistonda suvdan foydalanish samaradorligini oshirish va yo'qotishlarni kamaytirish maqsadida o'z sug'orish tizimlarini modernizatsiya qilish bo'yicha sezilarli qadamlar qo'yilmoqda.

2022 yildan boshlab qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga suv tejovchi sug'orish texnologiyalarini joriy etish xarajatlarining bir qismini qoplash uchun subsidiyalar 6-jadvalga³⁶ muvofiq hisoblab chiqilganidan so'ng ajratiladi. Suvni tejaydigan sug'orish texnologiyalarini joriy etish xarajatlarining bir qismini qoplash uchun ajratiladigan subsidiya miqdori uning bazaviy hisoblash miqdorini ularning sifat darajasidan kelib chiqqan holda aniqlanadigan koeffitsientga ko'paytirish yo'li bilan aniqlanadi.

³⁶ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 1 мартдаги «Қишлоқ хўжалигида сувни тежайдиган технологияларни жорий этишни янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-144-сон қарори

6-JADVAL. SUVNI TEJAYDIGAN SUG'ORISH TEXNOLOGIYALARINI JORIY ETISH XARAJATLARINING BIR QISMINI QOPLASH UCHUN SUBSIDIYALAR, MING SO'M 1 GA

Suvni tejaydigan sug'orish tizimin-ing turi	Paxta	Donli ekinlar	Sabzavot ekinlari va kartoshka	Poliz ekinlari	Ozuqabop, moyli, duk-kakli va dor-ivor o'simliklar	Mevali ekinlar	Uzum
Tomchilatib sug'orish	8000*	x	8 000	1 300	2500***	6 000	8 000
Keng qamrovli va mobil sug'orish	x	8000**	8 000	x	2 500***	x	x
"Sprinkler" tizimi	x	8 000**	8 000	x	2 000***	x	x
Diskret sug'orish	4 000	x	x	x	x	x	x

* Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloyatida g'o'za maydonlarida joriy etilgan tomchilatib sug'orish texnologiyasi uchun 12 000 ming so'm miqdorida belgilanadi.

** Qoraqalpog'iston Respublikasi va Xorazm viloyatidagi don ekinlari yetishtiriladigan maydonlarda joriy etilgan keng qamrovli sug'orish va "sprinkler" tizimlari uchun 9 000 ming so'm miqdorida belgilanadi.

*** Chorvachilik xo'jaliklari tomonidan ozuqa maydonlarida joriy etilgan tomchilatib sug'orish, keng qamrovli va mobil sug'orish texnologiyalari hamda "sprinkler" tizimi uchun 8 000 ming so'm miqdorida belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori bilan³⁷ **qishloq xo'jaligida suvni boshqarishni yaxshilash va undan foydalanish samaradorligini oshirish** bo'yicha yangi chora-tadbirlar joriy etildi. Xususan, suvni tejash uchun subsidiyalar tezlashtirilgan tartibda to'lanadi.

2025 yildan fermerlarga suv tejovchi texnologiyalarni joriy etganlik uchun soliq imtiyozlari joriy etiladi. 2024 yildan iste'mol qilingan suv hajmini hisobga olish tizimini joriy etmaydigan qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqaruvchilari uchun suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq bazasi yuqorida tasdiqlangan limitning ikki baravari miqdorida hisoblanadi.

2025 yildan boshlab suv tejovchi sug'orish texnologiyalarini joriy etish va sug'orish uchun suv olish hajmini hisoblagichlar asosida hisoblashda soliq stavkasiga **0,5 pasaytiruvchi koefitsient** qo'llaniladi. Agar sanab o'tilgan talablardan biri bajarilgan bo'lsa, u holda soliq stavkasi **0,7 pasaytiruvchi koefitsientni** o'z ichiga oladi.

Suvni tejaydigan texnologiyalar mavjud bo'lmaganligi va sug'orish uchun suv olish hajmi belgilanmaganligi uchun suv solig'i **stavkasi 1,5 koefitsientga oshirilgan** holda hisoblanadi.

Suv tejovchi texnologiyalar xarajatlarining bir qismini qoplash uchun davlat subsidiyalari qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga texnologiya joriy etilgan yilda to'liq ajratiladi. Ilgari subsidiya summasining faqat 50 foizini o'sha yili olish mumkin bo'lgan, qolgan qismini esa keyingi yilda to'lash tartibi amal qilgan.

Kelgusi uch yilda qishloq xo'jaligi texnikasi narxining 15 foizi va lazerli nivelirlar narxining 30 foizini subsidiyalash amaliyoti davom ettiriladi. 2026 yilgacha barcha ekin maydonlarida lazerli tekislash amalga oshirilishi kerak. 2026 yildan keyin lazerli tekislanmaydigan maydonlardan yer va suv soliqlari sezilarli darajada oshiriladi. 2024 yilda tomchilatib va yomg'irli sug'orish tizimini joriy etish uchun davlat budjetidan 250 milliard so'mdan ortiq mablag' ajratiladi.

³⁷ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2024 йил 5 январдаги «Қуйи бўғинда сув ресурсларини бошқариш тизimini такомиллаштириш ва улардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-5-сон қарори

Suv tejoyvchi texnologiyalarni joriy etish uchun 2024 yildan boshlab qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtiruvchilarga **yillik 14 foiz stavkada** 2 yillik imtiyozli davr bilan 5 yil muddatga kreditlar beriladi. Bunda **Qoraqalpog'iston va Xorazm viloyatida fermerlar yillik 10 foiz** haq to'lab, qolgan 4 foizini davlat budjetidan qoplaydi.

2024 yil 1 fevraldan boshlab suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etish uchun kreditlar Agrobank tomonidan ishlab chiqilgan suvkredit.uz platformasi orqali tashkil etiladi va quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Ariza berish – yuridik shaxsning ERI si orqali ro'yxatdan o'tkaziladi, ariza to'ldiriladi va yuboriladi;

Skoring tahlili – tizim ariza beruvchining Agrobankdagi asosiy hisob raqami mavjudligi, kredit bo'yicha muddati o'tgan qarzdorlik va soliq majburiyatlarini tahlil qiladi (muddat – 1 daqiqa);

“Suv ta'minoti xizmati” davlat muassasasini tekshirish – ariza beruvchining ob'ektida suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etish uchun zarur shart-sharoitlar mavjudligini tekshirgandan so'ng xulosani elektron shaklda imzolaydi (muddati – 1 ish kuni);

Yetkazib beruvchini tanlash – ariza beruvchi “Agrozamin O'zimizniki” platformasi orqali yetkazib beruvchini tanlaydi va shartnomani imzolaydi;

Bank hujjatlarini imzolash – kreditni undirish bo'yicha fayl uchun zarur bo'lgan hujjatlar elektron shaklda imzolanadi (kredit komissiyasi qarori, kredit shartnomasi, sug'urta shartnomasi, sug'urta polisi);

Kredit berish va boshlang'ich badal – bank avtomatik tarzda kredit olish uchun ariza shaklini yaratadi. Ariza beruvchining to'lov topshiriqnomasi asosida avans summasi yetkazib beruvchining hisob raqamiga o'tkaziladi;

Loyihani amalga oshirish – yetkazib beruvchi qurilish-montaj ishlarini bajaradi. Bunda ishlar: Paxta dalasida 15 maygacha, G'alla dalasida 15 noyabrgacha va qolgan dalalarda 1 maygacha yakunlanishi kerak;

Monitoring – “Suv ta'minoti xizmati” DM rahbari, Ariza beruvchi, Etkazib beruvchi va Bank Menejeri texnologiyalarning to'g'ri o'rnatilishi va ishga tushirilishini nazorat qiladi hamda tegishli xulosani elektron shaklda imzolaydi;

Yakuniy to'lovni amalga oshirish – tizimda ariza beruvchining to'lov topshiriqnomasi shakli asosida yakuniy mablag'lar shartnomada ko'rsatilgan tartibda yetkazib beruvchining hisobvarag'iga o'tkaziladi.

Shunday qilib, davlat energiya va suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etish maqsadida fermer xo'jaliklarini moliyalashtirish mexanizmini ishlab chiqdi.

Biroq, soliq imtiyozlari hozircha unchalik samarali qo'llanilmayotganligidan kelib chiqib, resurslarni tejaydigan yangi texnologiyalarni joriy etishda ularni **subsidiyalashga almashtirishni** ko'rib chiqish taklif etiladi, lekin bunda ularni olishda hal qiluvchi omil sifatida texnologiyani qo'llashning natijadorligini (ishlab chiqarishning o'sishi, hosildorlikning oshishi, resurslar iste'molining qisqarishi, shu jumladan mahsulot tannarxiga ta'sir qiluvchi (masalan, o'g'it) resurslarning mavjudligi emas, balki mavjudligini belgilash lozim. Shuningdek, “natija qanchalik yuqori bo'lsa, subsidiya shunchalik yuqori” mexanizmini qo'llash yaxshiroq ekanligini hisobga olish muhimdir.

Masalan, yuqori texnologiyali impulsli (tuproq ostidan) tomchilatib sug'orish tizimlarini joriy etishda subsidiya ajratish mezonini sifatida ushbu uchastkada yetishtiriladigan qishloq xo'jaligi ekinlari hosildorligini oshirish, ushbu uchastkada o'g'itlardan foydalanishni

kamaytirish kabi natijalarni belgilash maqsadga muvofiq. Bunda, masalan, hosildorlik 10 foizga oshgan bo'lsa, subsidiya miqdori texnologiyani joriy etish xarajatlarining 30 foiziga teng bo'lishi mumkin. Agar hosildorlik 5% ga oshsa, u holda potensial subsidiya mutanosib ravishda kamayadi va texnologiyani joriy etish uchun sarflangan xarajatlarning 15% ni tashkil etishi mumkin.

Ushbu mexanizm qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilariga yangi texnologiyalarni shunchaki mavjud bo'lishi uchun emas, balki yangi texnologiyalardan foydalanishdan natijaga yo'naltirishga o'tishni rag'batlantirish imkonini beradi.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Xulosa

Hozirgi kunda O'zbekiston amaliyotida qishloq xo'jaligi faoliyatini moliyalashtirish uchun davlat tomonidan tijorat banklari orqali dasturlar doirasida beriladigan subsidiyalar, kreditlar va qarzlilar kabi moliyalashtirish turlari eng ko'p rivojlandi.

Nodavlat moliya tashkilotlari qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini moliyalashtirishga deyarli xohish bildirmaydi. Chunki u o'ziga xos xususiyatlar: tabiiy hodisalar, chorva mollari va o'simliklar kasalliklari, ob-havo sharoiti va boshqalar tufayli yuqori darajadagi xavfga ega.

O'zbekistonda mikromoliyalash sohasi sust rivojlangan. Mamlakat hududida bor-yo'g'i 87 ta mikromoliya tashkiloti faoliyat ko'rsatmoqda, bu esa qariyb 37 mln. kishi yashaydigan bozor uchun yetarli emas. Aksariyat mikromoliya tashkilotlari jismoniy shaxslar uchun mikrokreditlarga ixtisoslashishni afzal ko'radi va ularning faqat cheklangan qismi biznes uchun o'z xizmatlarini taklif etadi. Mikromoliya tashkilotlari kreditga berilgan o'z mablag'larini tezda qaytarib olishdan manfaatdor bo'lsa va shu munosabat bilan yuqori foiz stavkalari belgilansa, fermerlar va qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilari uchun moliyalashtirishning bu turi hozircha mutlaqo to'g'ri kelmaydi.

Biroq, O'zbekiston mikromoliya tashkilotlari va institutlari revolver fond va boshqa moliyaviy vositalarni sinovdan o'tkazish uchun zarur qonunchilik yordami, moliyaviy barqarorlik va innovatsion salohiyatga ega.

O'zbekistondagi kichik fermerlar ko'pincha jiddiy to'siqlarga duch kelishadi, jumladan, kreditlar, sug'orish uchun yer va suvdan foydalanish imkoniyati cheklanganligi, mahsuldor aktivlar, yaxshi infratuzilma va zamonaviy texnologiyalarning yetishmasligi. Jahon banki tomonidan "O'zbekistonda meva-sabzavotchilikni rivojlantirish loyihasi"ning amalga oshirilishi ham bog'dorchilik tarmog'ida kreditlarga bo'lgan talab juda yuqori ekanligini va bank sektoridagi likvidlik cheklovlarini bilan cheklanganligini ko'rsatdi.

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishiga energiya va suvni tejaydigan texnologiyalarni joriy etish uchun Hukumat fermer xo'jaliklarini moliyalashtirish mexanizmini ishlab chiqdi. Biroq, soliq imtiyozlari hali unchalik samarali qo'llanilmayotganligidan kelib chiqib, taklif etilayotgan qo'llab-quvvatlash tizimini ham qayta ko'rib chiqish zarur.

Tavsiyalar

Moliyaviy instrumentlar va mexanizmlardan foydalanishni kengaytirish va yaxshilash:

1. Mikromoliyalashdan foydalanishni yaxshilash. Past foizli mikrokreditlar va kredit olishning soddalashtirilgan tartib-taomillari kabi yangi mahsulotlarning joriy etilishi joriy faoliyatni moliyalashtirish va ishlab chiqarish quvvatlarini rivojlantirishni osonlashtirishi mumkin. Shuningdek, islom moliyasidan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish tavsiya etiladi, bu esa sohaga qo'shimcha investitsiyalarni jalb qilishi mumkin.

2. Qishloq xo'jaligi kooperativlarini rivojlantirish. Imtiyozli kreditlash va tavakkalchiliklarni sug'urtalashni subsidiyalash orqali qishloq xo'jaligi kooperativlarini qo'llab-quvvatlashning huquqiy asoslarini mustahkamlash kooperativlarga a'zo bo'lish uchun moliyaviy to'siqlarni kamaytirishga va ularni unumdorlik va bozor raqobatbardoshligini oshirishning muhim vositasi sifatida mustahkamlashga yordam beradi.

3. Yangi sug'urta mahsulotlarini joriy etish. Iqlim o'zgarishi, o'simlik va hayvonlar kasalliklari, shuningdek, narxlarning o'zgarishi kabi keng xavflarni qoplaydigan sug'urta

dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish fermerlarni qo'shimcha himoya qilishni ta'minlaydi.

4. Lizingdan foydalanishni kengaytirish. Jihozlar va texnologiyalar uchun lizing shartlarini yaxshilash, shu jumladan qishloq xo'jaligi texnikasi lizingini taqdim etuvchi kompaniyalar uchun soliq imtiyozlarini joriy etish.

5. Kafolat fondlarini tashkil etish. Agrar sektor uchun kreditlarning qisman kafolatlanishini ta'minlashi, kreditorlar uchun xavflarni kamaytirishi va kreditlar berishni rag'batlantirishi mumkin bo'lgan davlat yoki xususiy davlat kafolat fondlarini tashkil etish.

6. Investitsiyalarni rag'batlantirish. Investitsion muhitni yaxshilash, shu jumladan yerga bo'lgan huquqlarni ro'yxatdan o'tkazish tartib-taomillarini soddalashtirish, soliq yukini kamaytirish va agrobiznes uchun qo'shimcha rag'batlantirish orqali xususiy va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish.

7. Innovatsion va raqamli texnologiyalar. Agrar sohada innovatsion texnologiyalar va raqamlashtirishni joriy etishni moliyaviy vositalar orqali rag'batlantirish hamda texnologik jihozlanish va unumdorlikni oshirishga qaratilgan loyihalarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash.

“Yashil texnologiyalar”ni joriy etish maqsadida qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini qo'llab-quvvatlash tizimi samaradorligini oshirish:

resurslarni tejaydigan yangi texnologiyalarni joriy etishda soliq imtiyozlarini subsidiyalashga almashtirishni ko'rib chiqish, lekin bunda ularni olishda hal qiluvchi omil sifatida texnologiyani qo'llashning natijadorligini (ishlab chiqarishning o'sishi, hosildorlikning oshishi, resurslar iste'molining qisqarishi, shu jumladan mahsulot tannarxiga ta'sir qiladigan, shunchaki mavjudligi emas) belgilash kerak. Shuningdek, “natija qanchalik yuqori bo'lsa, subsidiya shunchalik yuqori” mexanizmini qo'llash yaxshiroq ekanligini hisobga olish muhimdir.

Masalan, yuqori texnologiyali impulsli tuproq ostidan tomchilatib sug'orish tizimlarini joriy etishda subsidiya ajratish mezonini sifatida ushbu uchastkada yetishtiriladigan qishloq xo'jaligi ekinlari hosildorligini oshirish, ushbu uchastkada o'g'itlardan foydalanishni kamaytirish kabi natijalarni belgilash maqsadga muvofiq. Bunda, masalan, hosildorlik 10 foizga oshgan bo'lsa, subsidiya miqdori texnologiyani joriy etish uchun sarflangan xarajatlarning 30 foiziga teng bo'lishi mumkin. Agar hosildorlik 5% ga oshsa, u holda potensial subsidiya mutanosib ravishda kamayadi va texnologiyani joriy etish uchun sarflangan xarajatlarning 15% ni tashkil etishi mumkin.

Ushbu mexanizm qishloq xo'jaligi ishlab chiqaruvchilarini yangi texnologiyalarni shunchaki mavjud bo'lishi uchun emas, balki yangi texnologiyalarni qo'llashdan natijaga yo'naltirishga o'tishga rag'batlantirish imkonini beradi..

O'zbekiston Respublikasida mikromoliya tashkilotlari 14.03.2024 y

N	Litsenziya sanasi	Tashkilot nomi	INN	Yuridik manzili
1	12.01.2007	"RENESANS Mikrokredit Tashkiloti" Mas'uliyati che-klangan jamiyati	300515648	Toshkent viloyati, Yukori Chirchikskiy tumani, S.S.G. Kumovul, prospekt Bektemir, dom 196
2	26.05.2007	"EXTIROM PLYUS MIKROKREDIT TASH-KILOTI" Mas'uliyati che-klangan jamiyati	300391954	150700, Farg'ona viloyati, Qo'qond sh., ulitsa Turki-stanskaya, 6-B
3	24.08.2007	"Sabr mikrokredit tash-kiloti" Mas'uliyati che-klangan jamiyati	300066954	140105, Samarqandskaya viloyati, g. Samarqand, ulitsa Uzbekistanskaya, 74
4	29.09.2007	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "Kapital Plus mikrokredit tashkiloti"	206918168	Toshkent sh., Yak-kasarayskiy tumani, ulitsa Shota Rustaveli, 59
5	18.10.2007	Mas'uliyati cheklangan jamiyat "KAFOLATLI SARMOYA MIKROMOLIYA TASHKILOTI"	300469626	200118, Buxoro viloyati, Buxoro sh., ulitsa Samar-kandskaya, 95
6	03.11.2007	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "Al Barot Mikrokredit tashkiloti"	300556415	Farg'ona viloyati, Farg'ona sh., ulitsa B. Marginoniy, dom 58
7	03.11.2007	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "BARAKAT mikrokredit tashkiloti"	300471474	190112, Surxandarinskaya viloyati, g. Termez, ulitsa Umida, 4B
8	26.01.2008	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "Oltin Yulduz Plus mikrokredit tashkiloti"	300522379	Farg'ona viloyati, Qo'qond sh., ulitsa Movaunnaxr, 49a
9	26.01.2008	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "GARANT-INVEST MIKROMOLIYA TASH-KILOTI"	206933435	100097, Toshkent sh., Chilanzarskiy tumani, prospekt Bunyodkor, zdanie vozle domov 6Z,64
10	10.05.2008	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "Alfa mikrokredit tashkiloti"	206952475	Toshkent sh., Chilanzarskiy tumani, ulitsa Almazar, 15/2
11	29.11.2008	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "TRAST INVEST» mikrokredit tashkiloti"	206973402	160100, Namangan viloyati, gorod Namangan, ulitsa Nodira, 3
12	18.12.2008	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "BV FINANS IN-VEST mikrokredit tash-kiloti"	300945381	200104, Buxoro viloyati, Buxoro sh., ulitsa Mustakil-lik 12
13	18.01.2009	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "YENGIL KREDIT MIKROKREDIT TASH-KILOTI"	206976595	111218, Toshkent viloyati Kibrayskiy tumani, GSG "Salar", ulitsa T. Malika, Zdanie ChP "Samarqand-Yunus"
14	16.05.2009	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "Delta Mikrokredit tashkiloti"	301031980	Toshkent sh., Uchtepinskiy tumani, MKAD 6-A
15	23.01.2010	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "Qamashi Kapital Invest Mikrokredit tash-kiloti"	301255955	180500, Kashkadarinskaya viloyati g. Kamashi, ulitsa Nodirgy, 15
16	17.04.2010	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "Chirchiq Kredit mikrokredit tashkiloti"	301362704	111722, Toshkent viloyati, g. Chirchik, mikro tumani №2, 5-A
17	24.07.2010	Mas'uliyati cheklangan ja-miyati "EVRIKA KAPITAL"	301549422	220100, Xorazm viloyati, gorod Urganch, ulitsa Buston, dom 2/7

N	Litsenziya sanasi	Tashkilot nomi	INN	Yuridik manzili
18	24.08.2010	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "ISTIQBOL INVEST MIKROKREDIT TASH-KILOTI"	207080699	100042, Toshkent sh., Shayxantaxurskiy tumani, MIKAD 9/2
19	08.06.2013	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "SIRDARYO MIKROKREDIT TASH-KILOTI"	302079604	120100, Sirdarinskaya vi-loyati, g. Gulistan, ulitsa Gulistan, 1
20	21.09.2013	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "ISHONCH EFFEKT KREDIT mikroredit tash-kiloti"	302126663	130114, Jizzax viloyati, Jizzax sh., Sh.Rashidova ko'chasi, 290
21	16.05.2015	"IMKON FINANS mikroredit tashkiloti" AKsiyadorlik jamiyati	302096393	170100, Andijon viloyati, Andijon sh., Amir Temur guzari, 44a
22	25.07.2015	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "VODIY TARA-QQIYOT KREDIT mikroredit tashkiloti"	303056949	151900, Farg'ona viloyati, Buvayda tumani, Yangiko'rg'on QFY, Yangiko'rg'on ko'chasi, 2
23	12.09.2015	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "ISHONCHLI MABLAG' MIKROKREDIT TASHKILOTI"	302572940	Farg'ona viloyati, Qo'kond sh., Istiqlol ko'chasi, 18
24	27.02.2016	Mas'uliyati cheklangan jamiyat "KELAJAK UMIDI MIKROMOLIYA TASHKILOTI"	303348971	Farg'ona viloyati, Rishton tumani, Ar-Roshidoni ko'chasi, 156, 1/30
25	25.04.2016	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "AZIYA biznes mikroredit tashkiloti"	303445812	160100, Naman viloyati, Namangan sh., N. Qoriev ko'chasi, 8
26	28.12.2016	Mikroredit tashkiloti QK MChJ "ZOODPAY"	303409318	Toshkent sh., Mirzo Ulug-bek tumani, Sayram MFY, Yassi ko'chasi, 19/3
27	22.04.2017	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "BIZNES FINANS MIKROMOLIYA TASH-KILOTI"	207135350	Toshkent sh., Yashnabad tumani, Botkin ko'chasi, 8A
28	14.04.2018	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat «HAMROH KREDIT mikroredit tashkiloti»	302167748	151900, Farg'ona viloyati, Buvayda tumani, Yangiqo'rg'on QFY, Bog'i-Erom ko'chasi
29	14.04.2018	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat «Interaktiv Progress mikroredit tashkiloti»	304811142	Toshkent sh., Shayxantax-ur tumani, Zulfiyaxanum ko'chasi, 12
30	14.04.2018	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat «Mikroreditnaya organizatsiya Kizyildash»	302106165	220110, Xorazm viloyati, Urganch sh., Ma'rifatchi ko'chasi, 78
31	12.05.2018	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat «Fortuna Biznes mikroredit tashkiloti»	303863499	150100, Farg'ona viloyati, Farg'ona sh., B. Marg'inoniy ko'chasi, 12
32	18.08.2018	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat «BUXORO DAR-VOZASI INVEST MIKROKREDIT TASH-KILOTI»	304904453	200100, Buxoro viloyati, Buxoro sh., A. G'ijduvoniy ko'chasi, 4
33	18.08.2018	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat «Beta Gamma In-vest Mikroredit tashkiloti»	303569372	200104, Buxoro viloyati, Buxoro sh., B. Nakshband ko'chasi, 5
34	15.12.2018	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat «MICROFIN MIKROMOLIYA TASH-KILOTI»	304463924	Farg'ona viloyati, Farg'ona sh., A. Navoi ko'chasi, 41/31, 32
35	16.02.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat «Pulman Mikroredit tashkiloti»	305762322	100129, Toshkent sh., Shayxantaxur tumani, A. Navoi ko'chasi, 30 A

N	Litsenziya sanasi	Tashkilot nomi	INN	Yuridik manzili
36	13.04.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat«INVEST HAMKOR PLUS mikroredit tash-kiloti»	305837307	150700, Farg'ona viloyati, Ko'qond sh., Generala Uzakov ko'chasi, 113/19
37	13.04.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat «Olmaliq Zamin Kredit Mikroredit tash-kiloti»	305909080	110100, Toshkent viloyati, Olmaliq tumani, A. Temur ko'chasi, 10/26
38	13.04.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat «MADOR LIFE KO-KAND mikroredit tash-kiloti»	305930785	150700, Farg'ona viloyati, Qo'qond sh., ulitsa Sarboz, dom 17
39	13.04.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat «Baraka Madad Fi-nans mikroredit tash-kiloti»	305918767	160136, Namangan viloyati, Namangan sh., Babur guzori, 24/5
40	18.05.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "Chust Rir mikroredit tashkiloti"	305747885	Namangan viloyati, Chust tumani, Chust sh., Birlik QFY, Chustiy ko'chasi
41	22.06.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "Yorqin Kelajak mikroredit tashkiloti"	305122414	151900, Farg'ona viloyati, Yangiqo'rg'on QFY, A. Tukay ko'chasi, 3
42	22.06.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "CLEVER MIKROKREDIT TASH-KILOTT"	3063665847	100069, Toshkent sh., Olmazor tumani, Sagban ko'chasi, tupik 30, 6-uy
43	22.06.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "CASH U MIKRO-MOLIYA TASHKILOT"	3063665973	100069, Toshkent sh., Olmazor tumani, Sagban ko'chasi, tupik 30, 9-uy
44	13.07.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "URGANCH DIA-MOND mikroredit tash-kiloti"	305731899	220100, Xorezm viloyati, Urganch sh., Yogdu ko'chasi, 13/38
45	13.07.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "AVTOGAZ FINANS LYUKS mikroredit tash-kiloti"	306360933	Farg'ona viloyati, Farg'ona sh., Shodlik QFY, AI-Farg'oni ko'chasi, 206
46	13.07.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "G'ILDUVON mikroredit tashkiloti"	306397174	200500, Buxoro viloyati, G'ilduvon tumani, A. Qahhor QFY, A. Qahhor ko'chasi, 95
47	03.08.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "SARMISHSOY PLYUS INVEST mikroredit tashkiloti"	306114540	Navoiy viloyati, Navoiy sh., 10-massiv, Alishera Navoiy ko'chasi, 38V/korpus 6/kv. 28
48	03.08.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat"ISHONCH MIKROFINANCE MIKROMOLIYA TASH-KILOTT"	306349675	100077, Toshkent sh., Mir-zo Ulug'bek tumani, Buyuk Ipak Yuli ko'chasi, 139
49	24.08.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "FINANCE PART-NER mikroredit tashkiloti"	306446168	150300, Farg'ona viloyati, Beshariq tumani, Fayziobod QFY, Oltin vodiy ko'chasi
50	09.11.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "HAYOT INVEST MIKROKREDIT TASH-KILOTT"	207135715	Toshkent sh., Mirobod tumani, Shaxrisabz ko'chasi, 11/4
51	09.11.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "KAFOLAT KREDIT GROUP MIKROKREDIT TASHKILOTI"	306771169	100105, Toshkent sh., Mirobod tumani, Farg'ona yuli ko'chasi, 222/7
52	23.11.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "GRAND MAX GOLD MIKROKREDIT TASHKILOTI"	306185880	151900, Farg'ona viloyati, Buwayda tumani, Yangiqo'rg'on QFY, Bog'i-Erom ko'chasi, 3
53	21.12.2019	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "Danweek Funding Mikroredit Tashkiloti"	306612784	Toshkent sh., Mirobod tu-mani, Nukus ko'chasi, 79a/1-2

N	Litsenziya sanasi	Tashkilot nomi	INN	Yuridik manzili
54	03.03.2020	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "KREDITOMAT TASHKENT mikroredit tashkiloti"	306870963	100029, Toshkent sh., Mirobod tumani, Yakkachi-nor ko'chasi, 4/54
55	27.06.2020	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "PERSPECTIVE GLOBAL INVEST mikroredit tashkiloti"	306649800	100121, Toshkent sh., Yakkasaray tumani, Kichik Xalka yuli, 20/1,2,3,4,5
56	23.07.2020	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "SILVER STONE STANDART"	307457858	151900, Farg'ona viloyati, Buwayda tumani, Dodxo QFY, A. Navoiy ko'ch.
57	23.07.2020	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "EASY FINANS MIKROMOLIYA TASH-KILOTI"	307479728	Toshkent sh., Chilonzor tumani, Beshyog'och MFY, Furqat ko'chasi, 191
58	22.08.2020	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "FAST FINANCING SERVICE MIKROKREDIT TASHKILOTI"	307115451	220110, Xorazm viloyati, Urganch sh., Tinchlik ko'chasi, 31/2
59	22.10.2020	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "SMART BUSINESS KREDIT MIKROKREDIT TASHKILOTI"	307596488	Andijon viloyati, Qo'rg'ontepa tumani, Andi-jon ko'chasi, 1
60	27.03.2021	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "MIKROKREDIT TASHKILOTI ELIT MIKROFINANS"	306458477	Toshkent sh., Yunusobod tumani, Amir Temur prospekti, kvartal 2
61	01.05.2021	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "ISHONCH PLYUS HAMKOR mikroredit tashkiloti"	308229751	200500, Buxoro viloyati, G'jduvan tumani, Yu. Xamadoniy ko'chasi, 61
62	08.05.2021	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "PROFIT TREND MIKROKREDIT TASH-KILOTI"	308064674	220100, Xorazm viloyati, Urganch sh., P. Maxmud ko'chasi, 46a/10
63	10.07.2021	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "ASR MIKROMOLI-YA TASHKILOTI"	308276229	170100, Andijon viloyati, Andijon sh., Amir Temur prospekti, (50)-36
64	10.07.2021	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "Mikroredit tash-kiloti ZAMONDOSH KREDIT"	308491476	150500, Farg'ona viloyati, Dang'ara tumani, Uvaysiy QFY, Toshkent ko'chasi
65	07.08.2021	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "CENTRAL CAPI-TAL CREDIT mikroredit tashkiloti"	308339361	100017, Toshkent sh., Yunusobod tumani, s-5, 56/4
66	09.10.2021	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "On Dinor Kredit mikroredit tashkiloti"	308576661	100135, Toshkent sh., Chilonzor tumani, kvartal 16, 17/28
67	15.12.2021	Xorijiy korxonaning mikroreditnaya tashkiloti MChJ "TASFINANCE MIKROMOLIYA TASHKILOTI"	308873277	Toshkent sh., Chilonzor tumani, Mehrjon MFY, 18-kvartal, 17/61
68	20.01.2022	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "BARGAROR SAR-MOYA GROUP MIKRO-MOLIYA TASHKILOTI"	308843424	100097, Toshkent sh., Chilonzor tumani, Qatartol ko'chasi, 6/21
69	14.05.2022	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "MABRUK FINANCE MIKROMOLIYA TASH-KILOTI"	309432982	100097, Toshkent sh., Uch-tepa tumani, kvartal 23, 55/4
70	09.06.2022	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "MAQSAD FINANCE MIKROMOLIYA TASH-KILOTI"	309464659	100135, Farg'ona viloyati, Qo'qond sh., To'qqizbuloq ko'chasi, 9a
71	18.06.2022	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "YANGI FINANCE MIKROMOLIYA TASH-KILOTI"	309612631	100060, Toshkent sh., Mirobod tumani, Istiqbol ko'chasi, 34

N	Litsenziya sanasi	Tashkilot nomi	INN	Yuridik manzili
72	16.07.2022	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "ASIA INVEST MIKROMOLIYA TASH-KILOTI"	309268086	200107, Buxoro viloyati, Buxoro sh., I.Karimov ko'chasi, 3/6
73	13.08.2022	Qo'shma mikromoliya tashkiloti MChJ "SALAM FINANCE"	309490975	220100, Xorazm viloyati, Urganch sh., Feruz MFY, P. Maxmud ko'chasi, 20
74	13.08.2022	Xorijiy korxonaning mikro kreditnaya tashkiloti MChJ "MIKROMOLIYA TASHKILOTI OASIS CREDIT"	308931085	Toshkent sh., Yunusobod tumani, Alay bozori, tupik, 63-uy
75	07.10.2022	Qo'shma mikromoliya tashkiloti OOO "TEZCOIN"	309763555	Toshkent sh., Mirzo Ulug'bek tumani, Asaka MFY, 1-ko'cha, uy 7
76	08.11.2022	Mikromoliya tashkiloti OOO "NAYUTA"	309553151	g. Toshkent, Mirabod tu-mani, Salar MFY, Nukus ko'chasi, 29
77	08.11.2022	Mikromoliya tashkiloti MChJ "SHAFFOF-MOLIYA"	309888526	Toshkent sh., Mirzo Ulug'bek tumani, Asaka MFY, Mustaqillik ko'chasi, 1/8
78	19.11.2022	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "MIKROMOLIYA TASHKILOTI SILVER FI-NANCE"	309243047	170100, Andijon viloyati, Andijon sh., Navoiy prospekti, 35
79	19.11.2022	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "FAROVON HAYOT MIKROMOLIYA TASH-KILOTI"	309454987	160800, Namangan viloyati, Uychi tumani, Uychi sh., Abu Rayxon Beruniy ko'chasi, 41, 4/1
80	19.11.2022	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "PUL BOR MIKRO-MOLIYA TASHKILOTI"	309721132	200107, Buxoro viloyati, Buxoro sh., O.Xo'jaev MFY, Piridasg'ir ko'chasi, 10 B
81	19.11.2022	Mikromoliya tashkiloti MChJ "PAYLATER"	309776769	100015, Toshkent sh., Mirobod tumani, Nukus ko'chasi, 16
82	15.12.2022	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "TAYYAB FINANCE MIKROMOLIYA TASH-KILOTI"	309942744	Toshkent sh., Sergeli tu-mani, kvartal Sergeli-8A, Ezgulik MFY, 3/2
83	12.08.2023	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "MIKROMOLIYA TASHKILOTI POYTAXT"	310623065	Toshkent sh., Olmazor tu-mani, Chustiy MFY, Beruniy ko'chasi, 2
84	12.08.2023	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "PULLOL BUSI-NESS MIKROMOLIYA TASHKILOTI"	310430149	Toshkent sh., Yakkasaroy tumani, Rakat ko'chasi, 10/18
85	06.02.2024	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "LIME MIKRO-MOLIYA TASHKILOTI"	310847482	Toshkent sh., Sergeli tu-mani, Belariq ko'chasi, 715
86	06.02.2024	Mas'uliyati cheklangan jamiyat "TASHDI"	310781764	Toshkent sh., Yashnobod tumani, Parvoz MFY, Avi-asozlar-1, 4/39
87	02.03.2024	Mas'uliyati cheklangan ja-miyat "APEX MOLIYA"	311084436	Toshkent sh., Zangiota tu-mani, Gulbay MFY, Amir Temur ko'chasi, 2a

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki sayti.

